# ଏମ୍. ଏ.

# ଓଡ଼ିଆ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ

## ତ୍ରୟୋଦଶ ପତ୍ର

ପ୍ରଶାନ୍ତ କୁମାର ପରିଡା

D D C E
Education for All

ଦୂର-ନିରନ୍ତର ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ

ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ବାଣୀବିହାର

ଭୁବନେଶ୍ୱର

# ଏମ୍.ଏ. ଓଡ଼ିଆ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ

ତ୍ରୟୋଦଶ ପତ୍ର

***Published by :***

**Directorate of Distance & Continuing Education**

**Utkal University, Vani Vihar, Bhubaneswar**

**First Edition : 2014**

© Directorate, DDCE, Utkal University

***No. of Copies*** : ............ Copies

View expressed are those of the authors and DDCE takes no responsibility for the same.

***Printed at :***

inteCAD
442, Saheed Nagar, Bhubaneswar-751007
Ph. : 0674-2544631, Mob.- 9437044631

This SIM has been prepared exclusively by Directorate of Distance & Continuing Education (DDCE), Utkal University, It conforms to the syllabi and contents as approved by the Utkal University.

# ସୂଚୀପତ୍ର

ୟୁନିଟ୍ -୧

ସ ୫

ୟୁନିଟ୍-୨

ô ୫

ୟୁନିଟ୍-୩

ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚର ପ୍ରକାର ଭେଦ ୫

ୟୁନିଟ୍-୪

ଲୋକ ନାଟକର ସଂଜ୍ଞା ସ୍ୱରୂପ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ୫

ୟୁନିଟ୍-୫

ଅ ୫

*****

## ତ୍ରୟୋଦଶ ପତ୍ର

## ତୃତୀୟ ୟୁନିଟ୍

## ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ପ୍ରକାର ଭେଦ

ନାଟକ ଏକ ମିଶ୍ରକଳା । ମଞ୍ଚକୁ ନେଇ ଏହାର ବିକାଶ । ଗୋଟି, ଜାତିକୁ ସଂସ୍କୃତି ସଂପନ୍ନ କରି ଗଢ଼ି ତୋଳିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥାଏ । ସାମାଜିକତା ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି ସହିତ ଏହା ମନୋରଞ୍ଜନର ଖୋରାକ ଯୋଗାଇଥାଏ । ତେଣୁ କୁହାଯାଏ, ମଞ୍ଚ ଆଉ ନାଟକ ହେଉଛି ସଂସ୍କୃତିର ରକ୍ଷା କବଚ ।

ନାଟ୍ୟକାରକ ଲେଖନୀରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ନାଟକ କିନ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା ରଖେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚକୁ । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଜସ୍ର ନାଟ୍ୟପ୍ରେମିଙ୍କ କରତାଳିରେ ଏହା ମଞ୍ଚ ସଫଳତା ହାସଲ କରିବା ସହିତ ମଞ୍ଚ ଉପଯୋଗୀ ନାଟକରେ ବିଦିତ ହେବା ବ୍ୟବସାୟିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରିଥାଏ । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ବା ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ହେଉଛି ଏପରି ଏକ ସ୍ଥାନ ଯେଉଁଠି ବିଭିନ୍ନ ମନୋରଞ୍ଜନଧର୍ମୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରାଯାଇଥାଏ । ଜାତି–ଧର୍ମ–ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ତଥା ଦର୍ଶକ ବା ଶ୍ରୋତା ବା ପାଠକ ବସି ଆନନ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧି କରଥାନ୍ତି । ପ୍ରେକ୍ଷା ଗୃହ କହିଲେ ରଙ୍ଗସ୍ଥଳ (Stage) ଏବଂ ପ୍ରେକ୍ଷାସ୍ଥଳ ବା ଦର୍ଶକ (Audience) ବସିବା ସ୍ଥାନର ସମନିତ ରୂପକୁ ବୁଝାଏ । ତେଣୁ ଏହାର ପ୍ରତକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରେକ୍ଷକ ସହିତ । ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ (Auditoriam) ର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଦେଖାଯାଏ । ଯଥା:– ସିନେମାହଲ, ଷ୍ଟୁଡ଼ିଓ, ରଙ୍ଗଶାଳା, ଷ୍ଟାଡ଼ିୟମ, ଆଖାଡ଼ାଘର, ନାଟଶାଳା, ସଭାଘର ଓ ରଙ୍ଗମଣ୍ଡକ ଇତ୍ୟାଦି । ମଞ୍ଚ, ଦର୍ଶକ, ଅଭିନେତା ଅଭିନେତ୍ରୀ ଏବଂ ଅଭିନୟକୁ ନେଇ ନାଟକର ସଂସାର । ତେବେ ନାଟକର ଜୀବନ ଧାରଣ ପଇଁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଗୃରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହି ଆସିଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଜୀବନ ଧାରଣ ପାଇଁ ରଙ୍ଗଞ୍ଚର ଗୃରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଆସିଛି । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭରତ ମୁନିଙ୍କ ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର । ମୁକ୍ତକଙ୍କ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକ ଆଦି ପ୍ରଧାନ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଏହି ସବୃଦ୍ଧ ନାଟ୍ୟପରମ୍ପରାର 'କା' ଆରେ ଗଢ଼ିଉଠିଛି ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ ମୁକ୍ତାକାଶୀ ଏବଂ ଆଚ୍ଛାଦିନ ପ୍ରକାରର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ଥିଲା, ଏବେଳେ, ଅଭିନୟ, ଧର୍ମ ପ୍ରସାର, ନୃତ୍ୟ, ସଭାସମିତି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନୋରଞ୍ଜନ ଧର୍ମୀ ସାମାଜିକ ସଚେତନତା ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଉଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିଥାଏ ।

ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ସାଧାରଣତଃ ଚାରି ପ୍ରକାରର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯଥା:–

(୧) ଚତୁରସ୍ର (ବର୍ଗାକାର)

(୨) ବିକୃଷ୍ଟ (ଆୟତାକାର)

(୩) ତ୍ରୟସ୍ର (ତ୍ରିକୋଣାକାର)

ଏବଂ (୪) ବୃତ୍ତାକାର (ଗୋଲାକାର) ।

ଭରତ ମୁନି ତାଙ୍କ 'ନାଟ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର'ରେ ତିନି ପ୍ରକାରର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବାବେଳେ ଶାରଦାତନୟ କେତେ ଭାବପ୍ରକାଶ ଗ୍ରନ୍ଥରେ 'ବୃତ୍ତ' ପ୍ରକାର ପ୍ରେକ୍ଷାମଣ୍ଡପରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ନାଟ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବର୍ଗାକାର, ଆୟତାକାର ଏବଂ ତ୍ରିକୋଣାକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହର ପରିମାପରେ ଭିତ୍ତିକର ଗଢ଼ିଉଠିଛି ଜ୍ୟେଷ୍ଠ, ମଧ୍ୟମ ଓ କନିଷ୍ଠ ଆକାରର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ । ବୃତ୍ତି ପ୍ରକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣର ସୂଚନା ମିଳିନାହିଁ । ମନେହୁଏ ଦେଶ, ସ୍ଥାନ, କାଳର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ବୃତ୍ତେ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଥିଲା ।

**(୧) ଚତୁରସ୍ର:–** 'ଚର୍ତୁରସ୍ର' ଶବ୍ଦଟି ବାସ୍ତୁ ଶୈଳୀର ପ୍ରାଚୀନତା ଆଡ଼କୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରେ । 'ଶବ୍ଦକଳ୍ପ ଦ୍ରୁମ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଚତୁରସ୍ର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି–''ଚର୍ତୁସ୍ତୋଡ଼ଶ୍ରୟଃ କୋଣାଃ ଅସ୍ର ।'' ବର୍ଗକାର ମଣ୍ଡପ ବା ଚତୁରସ୍ର ମଞ୍ଚ ନିର୍ମାଣର ପରଂପରା ପ୍ରାକ୍‌ବୈଦିକ ଯୁଗରୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ସମୟରେ ଅଗ୍ନିବେଦ୍ଧ ନିର୍ମାଣରେ ଚତୁରସ୍ର ମଞ୍ଚ ଆକାର ପରମ୍ପରା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । 'ମୀମାଂସା'ରେ ମଧ୍ୟ ଚତୁରସ୍ର ଆକାରର ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛି । କେବଳ .... ନୁହେଁ । ଏରାସ ଏବଂ ୟୁନାରେ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାର ମିଳିଥାଉ । 'ଡୟନୋସିସ୍' ଦେବତାଙ୍କ ଆଗରେ ଚତୁଷ୍କୋଣାକାର ମଣ୍ଡପଟି ପ୍ରେକ୍ଷାସ୍ଥଳ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ବୋଲି କେତେକ ସମାଲୋଚକ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ 'ମଣ୍ଡ୍ୟ' ଶବ୍ଦଟି ଆକାର ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଏହାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ରଙ୍ଗମଣ୍ଡପ, ସଭାମଣ୍ଡପ, ନାଟ୍ୟ ମଣ୍ଡପ ଇତ୍ୟାଦି ଶବ୍ଦ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରାଯାଏ । ଭରତଙ୍କ ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ଚତୁସସ୍ର ବା ବର୍ଗାକାର ଏ ପ୍ରକ୍ଷାଗୃହ ଆକାର ତିନି ପ୍ରକାରର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ ରହିଛି । ଏହି ପ୍ରକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହରେ ଚାରୋଟି ବାହୁ ଥିବା ସ୍ଥଳେ, ପରିମାଣ ହେଉଛି ଯଥା କ୍ରମେ:–

(୧) ୧୦୮ ହାତ ବଶିଷ୍ଟ ଚତୁଃସ୍ର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ।

(୨) ୬୪ ହାତ ବିଶିଷ୍ଟ ମଧ୍ୟମ ଚତୁଃସ୍ର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ।

(୩) ୩୨ ହାତ ବିଶିଷ୍ଟ ଚତୁଃସ୍ର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ।

**(୨) – ବିକୃଷ୍ଟ:–** 'ଚିକକଳ୍ପଦ୍ରୁମ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିକୃଷ୍ଟ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ସଂପର୍କର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି – ''ବିଭାଶେନ କୃଷ୍ଟଃ ଇତି ବିକୃଷ୍ଟ'' । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯାହା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଓ ପ୍ରସ୍ତକୁ ନେଇ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥାଏ । ବୈନ ସାହିତ୍ୟରେ ବିକୃଷ୍ଟ ଆକାରର ପ୍ରସାଦ ନିର୍ମାଣର ପଂରପରା ଏ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଥାଇ ଯାହାକି ବହୁସ୍ତମ୍ଭ ବିଶିଷ୍ଟରେ ଗଠିତ । ଭରତ ଏକ ପାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏହି ବିକୃଷ୍ଟ ଆକାରର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୈଜ୍ଞାନିକ ସ୍ଥିତି ରହିଛି ବୋଲି ସମାଲୋଚକମାନେ ଗତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ମଞ୍ଚରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ ସ୍ୱର ବା ଧ୍ୱନି ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ସ୍ୱଷ୍ଟ ଏବଂ ଶୀଘ୍ର ଶୁଣାଯାଇଥାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ଭରତମୁନି ଏହି ଧ୍ୱନି ସଞ୍ଚାଳନକୁ ବିଚାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ବିକୃଷ୍ଟ ବା ଆୟତାକାର ପ୍ରେକ୍ଷା ଗୃହର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହକୁ 'ଶାଳା' ନାମରେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାରତ ମୁନି ବିକୃଷ୍ଟ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହକୁ ତିନୋଟି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଯଥା:–

(୧) ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଆୟତ ପ୍ରେକ୍ଷା ଗୃହ– ୧୦୮ ହାତ = ୧୬୨ x ୭୧ ଫୁଟ ।

(୨) ମଧ୍ୟମ ଆୟତ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ – ୬୪ ହାତ = ୯୬ x ୪୮ ଫୁଟ ।

(୩) ଛୋଟ ଆୟତ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ – ୩୨ ହାତ = ୩୨ x ୨୪ ଫୁଟ ।

ଏହି ଆୟତ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହକୁ ନାଟ୍ୟଶାଳା, ରଙ୍ଗଶାଳା, ନୃତ୍ୟଶାଳା, ସଂଗୀତ ଶାଳା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ନାମକରଣ କରାଯାଉଥିଲା ।

**୩. ତ୍ରୟସ୍ର:–** ଏହି ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହକୁ ତ୍ରିକୋଣାକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ କୁହାଯାଏ । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ 'ତ୍ରୟସ୍ର' ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ କହିଲେ ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରାସାଦାର ଆକାରକୁ ବୁଝାଯାଉଥିଲା । ମହାଭାରତର ମୁଖ୍ୟ ପର୍ବରେ ଥିବା ବିମାନାକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହଟି ତ୍ରିକୋଣାକାର ଥିବା ଅନୁମେୟ ହୁଏ । ସ୍ଥାପତ୍ୟ କଳାର ମନିଷୀଗଣ 'ବିମାନ'କୁ ହାଜିତ ହାଜିତ ବସ୍ତୁ ଶୈଳୀ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ପ୍ରାଚୀନ ବାସ୍ତୁ ଶାସ୍ତ୍ର ନାଟ୍ୟ ମନ୍ଦିରକୁ ତ୍ରିକୋଣାକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଏହି ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହଟି ଦେଖିବାକୁ ବିମାନ ପରି । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତକୁ ବା ଚୀନ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣତଃ ବିମାନ ସଦୃଶ । ଠିକ୍ ଏହି ଶୈଳୀ ଏଇ ନିର୍ମିତ କାଞ୍ଚ ଗୃହମ୍ ନାଟ୍ୟ ମନ୍ଦିର । ଭାରତ ମୁନି ତାଙ୍କ ନାଟ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ 'ତ୍ରୟସ୍ର' ବା 'ତ୍ରିକୋଣାକାର' ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହକୁ ତିନି ପ୍ରକାରର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ପରିମାପ ସଂପକରେ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ :–

(୧) ବଡ଼ ତ୍ରୟସ୍ର – ୧୦୮ ହାତ ।

(୨) ମଧ୍ୟ ତ୍ରୟସ୍ର – ୬୪ ହାତ ଓ

(୩) ଛୋଟ ତ୍ରୟସ୍ର – ୩୨ ହାତ ।

**(୪) ବୃତ୍ତା କାର:–** ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୃତ୍ତାକାର ବା ଗୋଲାକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହର ପ୍ରଚଳନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପୁରାତନ କାଳରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଯଥା:– ମୁକ୍ତାକାଶ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ଆଛାପିତ । ଏହି ପ୍ରକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହମାନ ମଧ୍ୟରେ ମଞ୍ଚ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇ ନାଟକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରାଯାଉଥିଲା । ମହାଭାରତର ଆଦି ପର୍ବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ୱୟମ୍ବର ମଣ୍ଡପ ଗୋଲାକାର ବା ବୃତ୍ତାକାର ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତଭୁକ୍ତ । ତାହାର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ବୃତ୍ତାକାରୁ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହର ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା ବୋଲି ସୂଚନା ମିଳେ । ..... ଏକ ବିରାଟ ମୁକ୍ତାକାଶୀ ବାର୍ତ୍ତାବରଣ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ନିର୍ମାଣ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ମଞ୍ଚ ଥିଲା ଏବଂ ଅଭିନୟକୁ ସରସ, ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ଅଧିକ ମନୋରଞ୍ଜନଧର୍ମୀ କରିବା ଉଦେଶ୍ୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ କେତେକ ପଶୁ–ପକ୍ଷୀ ଆଦିକୁ ମଞ୍ଚଭାଗପୁ ଅଣାଯାଉଥିଲା । ଚାରି ପାଶ୍ୱରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ନାଟକ ଦେଖିବାର ସ୍ୱଷ୍ଟୀ କ'ଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସୋପାନକୃତି ଅନୁଯାୟୀ ଆସନ ସଜା ଯାଉଥିଲା । ଏହି ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହରେ ଚତୁଃପାଶ୍ୱରେ ଆବଦ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ଉଚ୍ଚା ପ୍ରାଚୀର ମାଧମରେ ପରିବେଷ୍ଟିତ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି ପ୍ରକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଖେଳ, ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ, ସର୍କସ ଆଦି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ବୃତ୍ତାକର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ବିକାଶ କ୍ରମରେ ବଙ୍ଗଳା, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ବିହାର ଆଦି ରାଜ୍ୟରେ ଯଥାକ୍ରମେ ନୌଟଙ୍କୀ, ରାସଲୀଳା, ରାମ ଲୀଳା, ଯାତ୍ରା ଆଦି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପ୍ରେକ୍ଷଗୃହର ତିନି ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦର୍ଶକ ବସନ୍ତି ଏବଂ ଭିନ୍ନ ଗୋଟିଏ ଦିଗରେ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ବାଦ୍ୟକାର ବସିଥାନ୍ତି । ସଂପ୍ରତି ଦର୍ଶକମାନେ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ମନଭରି ଉପଭୋଗ କରି ପାରିବ ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରାଯାଇ ଆଧୁନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକରଣ କରାଗଲାଣି । ଏହି ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣର ସୂଚନା ଆଦ୍ୟବିଧି ମିଳିନାହିଁ । ଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଶାଳ ଏବଂ ମୁକ୍ତାକାଶୀ । ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବୃତ୍ତାକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହକୁ ରଙ୍ଗମଣ୍ଡଳ, ରଙ୍ଗସ୍ଥଳ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବୃତ୍ତାକର ବା ଗୋଲାକାର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ କହିଲେ ଷ୍ଟାଡ଼ିୟମକୁ ବୁଝାଏ । ଦିଲ୍ଲୀର ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ ଇନ୍‌ଡ଼ୋର ଷ୍ଟାଡ଼ିୟମ ଏହି ଶ୍ରେଣୀରେ ଅନ୍ତଭୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

**୨– ଓଡ଼ିଶାରେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ବିକାଶ ।**

ଜାତିର କଳାସଂସ୍କୃତିର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ ତା'ର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରୁ, ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି– A Nation is known by its theatre.

ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଣେତା ଭରତ ମୁନି ତିନି ପ୍ରକାରର ମଞ୍ଚର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯଥା:–ଚତୁରସ, (ବର୍ଗାକାର), ବିକୃଷ୍ଟ (ଆୟତକାର), ତ୍ରୟସ୍ତ (ତ୍ରିକୋଣା କାର) । ଏହି ତିନି ପ୍ରକାର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚକୁ ଆକାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବା ପରିମାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନଅ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଯାଇଛନ୍ତି ।

**(୧) ଚତୁରସ୍ର:–**

(କ) ୧୦୮ ହାତ ବିଶିଷ୍ଟ ଚତୁଃସ୍ର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ

(ଖ) ୬୪ ହାତ ବିଶିଷ୍ଟ ଚତୁରସ୍ର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ

(ଗ) ୩୨ ହାତ ବିଶିଷ୍ଟ ଚତୁଃସ୍ର ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ

**(୨) ବିକୃଷ୍ଟ:–**

(କ) ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଆୟତ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ, ୧୦୮ ହାତ ୧୨୬ x ୭୧ ଫୁଟ ।

(ଖ) ମଧ୍ୟମ ଆୟତ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ, ୬୪ ହାତ ୯୬ x ୪୮ ଫୁଟ ।

(ଗ) ଛୋଟ ଆୟତ ପ୍ରେକ୍ଷାଗୃହ, ୩୨ ହାତ ୩୨ x ୨୪ ଫୁଟ ।

**(୩) ତ୍ରୟସ୍ର :–**

(କ) ବଡ଼ ତ୍ରୟସ୍ର – ୧୦୮ ହାତ

(ଖ) ମଧ୍ୟ ତ୍ରୟସ୍ର – ୬୪ ହାତ

(ଗ) ଛୋଟ ତ୍ରୟସ୍ର – ୩୨ ହାତ

ମୋଟ୍ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭରତ ମୁନି ତାଙ୍କ ନାଟ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତିନୋଟି ମଞ୍ଚକୁ ଆକୃତି ବା ପରିମାପ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନଅ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଯାଇଥିଲେ ମଧ ଯଥା–ଜ୍ୟେଷ୍ଠ, ମଧ୍ୟମ ଏବଂ ଛୋଟ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ସ୍ଥାୟୀ ଏବଂ ଅସ୍ଥାୟୀ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ମଞ୍ଚ ପରିଲିଖିତ ହୁଇ । ସଂପ୍ରତି ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ଆଧୁନିକ ମଞ୍ଚମାନ ଦେଖାଯାଇ, ସେ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶୈଳୀରେ ପ୍ରଭାବିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଯେଉଁ ସବୁ ପ୍ରସେନିୟମ ମଞ୍ଚ, ଏରିନା ମଞ୍ଚ ଘୂର୍ଣ୍ଣାୟମାନ ମଞ୍ଚ, ଦ୍ୱିଖଣ୍ଡୀୟ ମଞ୍ଚ, ଏବଂ ତିଖଣ୍ଡୀୟ ମଞ୍ଚ ଆଦି ଦେଖିବାକୁ ପାଉ, ସେ ସବୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମଞ୍ଚର ଅନୁକଣରେ ଗଡ଼ିଉଠିଛି । ଭାରତର ସର୍ବ ପ୍ରଥମ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ କଲିକତାରେ ୧୭୫୦ ମସିହାରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶାର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଇତିହାସକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ଯଥା:–

(୧) ସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ

(୨) ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ

(୩) ସୋଖୀନ୍ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ।

ରାଜା, ଜମିଦାର, ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ନାଟ୍ୟ ମୋହୀ ବା ନାଟ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଏବଂ ପାଠକମାନେ ଏହି ତିନି ପ୍ରକାରର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଯୋଗାଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ହେଉଛି ରାଜା, ଜମିଦାର, ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉଦ୍ୟମରେ ଏହା ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ସେମାନେ ନିଜର ଆନନ୍ଦ ପାଇଁ କେତେକ ପର୍ବ ପର୍ବାଣିରେ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ଏହା ପରେ ବ୍ୟବସାୟିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଆବିର୍ଭାବ ଏବଂ ଶେଷରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା ଆମେ ଦେଖୁ ସୌଖିନ ମଞ୍ଚ ବା କମିଟେଡ ଥିଏଟର ଯାହା ଭାରତ ବର୍ଷରେ କେବଳ ନୁହେଁ ସାରା ବିଶ୍ୱରେ ପରିଲିଖିତ ହୁଏ ।

୧୮୭୨ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରସେନିୟମ ମଞ୍ଚ ଅଭିନୟର ସୂତ୍ର ପାତ ହୁଏ । ଉତ୍କଳଦୀପିକା ବିବରଣୀରୁ ଜଣାପଡ଼େ କଟକର କାଥଲିକ୍ ମିଶନ୍ ସ୍କୁଲର ଛାତ୍ରମାନେ ପାଦ୍ରୀ ସୁଶାନ ସାହେବଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସ୍କୁଲ, ହତା/ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଜୁଲାଇ ୨୭ ତାରିଖ ଦିନ ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚ ନିର୍ମାଣ କରି ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ନାଟକର ଅଭିନୟ ଦେଖାଇଥିଲେ । ମନମୋହନ ବସୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ରାମାଭିଷେକ ନାଟକ ୧୮୭୮ ମସିହା କଟକଠାରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା ପରେ ପରେ ବର୍ଷ ଏକ ବର୍ଷ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷଙ୍କ ବୈଠକ ଖାନାରେ ଏହି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା ।

୧୮୭୭ ମସିହାରେ ପୁନାର ‘‘ସାଙ୍ଗଲୀ’’ ଥିଏଟରକୁ କଟକ ମ୍ୟୁନିସିପାଲଟି ପଡିଆରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ତିଆରି କରି ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇଥିଲେ । ୧୮୭୮ ମସିହାରେ ବମ୍ବେର ପାର୍ଶୀ ରିପଜ ଥିଏଟର ଏହି ସ୍ଥାନରେ ହିନ୍ଦୀ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷାର ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇଥିଲେ ।

୧୮୮୧ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ଅକ୍ଟୋବର ୭ ତାରିଖ ଦିନ କଟକ ଠାରେ ରାମଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଐତିହାସିକ ନାଟକ କାଞ୍ଚିକାବେରୀ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୁଏ । ପରେ ମାଇକେଲ ମଧୁସୁଦନଙ୍କର ରଚିତ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ପଦ୍ମାବତୀ ସେଇ ମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ପୂର୍ବରୁ କଟକର ଜଣେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ନଟମୋହନ ଲାଲ ନିଜ ଗ୍ରାମ ମହାଙ୍ଗାଠାରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚସ୍ଥାପନ କରି ନିଜର କୁଳଦେବତା ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ‘ରାଧାକାନ୍ତ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ତିଆରି କରିଥିଲେ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ‘ବାବାଜୀ’ ୧୮୭୭ରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ରାମଶଙ୍କରଙ୍କ ‘କାଞ୍ଚିକାବେରୀ’ ନାଟକ ସଫଳତା ପାଇସାରିବା ପରେ ପରେ ‘ବକବାଲା’ ୧୮୮୭ ମସିହାରେ ଏବଂ ‘କଳିକାଳ’ ୧୮୮୩ ମସିହାରେ କଟକ ଠାରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା ।

କୋଠପଦା ମଠ ମହନ୍ତ ରଘୁନାଥ ପୁରୀଙ୍କ ସାହାର୍ଯ୍ୟରେ ୧୮୮୫ ମସିହାରେ ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜାଦିନ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର କୋଠପଦା ଗ୍ରାମରେ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ‘‘ରଘୁନାଥ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ’ ବା ‘କୋଠପଦା ମଞ୍ଚ’ ନାମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ସେହି ବର୍ଷ ପ୍ରଥମେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା କାଞ୍ଚିକାବେରୀ ନାଟକ । ପରେ ଏହି ମଞ୍ଚରେ ରାମଶଙ୍କରଙ୍କର ନାଟକ ସବୁ ନିୟମିତ ଭାବରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଥିଲା । ୧୮୮୭ ମସିହାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରୟଣ ରାୟ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଘରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ‘ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର’ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ରାଧାକାନ୍ତ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଜୁବୁଲି ବର୍ଷ ହେଉଛି ୧୮୮୭ ମସିହା । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ଗୋଟିଏ ଇଂଗ୍ରାଜୀ ନାଟକ ଓ କାଳୀପଦ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ଘରେ ଗୋଟିଏ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଅଭିନୟ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ବର୍ଷ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ତିଆରି କରିଥିଲେ ଏବଂ ଆମେଚର ଥିଏଟର ଦଳ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ‘ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର’ ଅଭିନୀତ କରାଇଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନାଟକ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରିବା ପରେ କଟକରେ ଅଭିନୟର ପରିଧି ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳକୁ

ବେଶ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କ 'ଭିକ୍ଟୋରିଆ ଆମେଚର' ମଞ୍ଚରେ 'ଆଦର୍ଶ ସତୀ', 'ଭଣ୍ଡଦଳପତି' 'ନଳଦମୟନ୍ତୀ' ଏବଂ କଳିକାଳ' ଇତ୍ୟାଦି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । କୁଆଁପାଳର ଜମିଦାର ଗୋଲକ ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ 'ରାଧା ବଲ୍ଲଭ ଥିଏଟର' ମଞ୍ଚ ତିଆରି କରିଥିଲେ ଏବଂ 'ଜଗନ୍ନାଥ ଥିଏଟର, ନାମକ ଏକ ମଞ୍ଚ ଏହି ସମୟରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକତାର ଅଭାବ ଯୋଗୁଁ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ପାରିନଥିଲା ।

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କନିଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ଗୋପାଳ ବଲ୍ଲଭ ନିଜ ଗାଁରେ ୧୮୮୨ ମସିହାରେ ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ 'ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଉରଭଙ୍ଗ' ଓ 'ଯେପରି କର୍ମ ସେପରି ଫଳ' ଆଦି ପ୍ରହସନ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ନୟାଗଡ଼ର ରାଜା ପ୍ରଥମେ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ମଞ୍ଚ ନିର୍ମାଣ କରି 'କାଞ୍ଚି କାବେରୀ' ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରାଇଥିଲେ ।

ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ସତୀଶ ଚନ୍ଦ୍ର ସରକାର ୧୮୯୪ ମସିହାରେ 'ମାଗନେଟିକ୍ ସଇଟରୁ' ନାମକ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ମଞ୍ଚ ତିଆରି କଲେ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ପୌରାଣିକ ନାଟକମାନ ହିଁ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ଗିରୀଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଗୋଷଙ୍କ 'ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚରିତ', ବିହାରୀଲାଲ ଚାଟାର୍ଜିଙ୍କ 'ଧ୍ରୁବ', ମନମୋହନ ବସୁଙ୍କ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, ରାଜାକୃଷ୍ଣ ରାୟଙ୍କ 'ସିନ୍ଧୁବଧ' ଏବଂ 'ନରମୋଧ ଯଜ୍ଞ', ଗରୀଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷଙ୍କ 'ଅଭିମନ୍ୟୁ ବଧ' ଓ 'ଜନା' ରାଜାକୃଷ୍ଣ ରାୟଙ୍କ 'ତରଣୀ ସେନ' ପ୍ରମୁଖ ପୌରାଣିକ ନାଟକମାନର ଏହି ଥିଏଟରର ଆୟୁଷ କାଳ ମାତ୍ର ତିନିବର୍ଷ (୧୮୯୪-୧୮୯୭) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ଏହି ମଞ୍ଚ ହେଉଛି କଟକର ପ୍ରଥମ ବ୍ୟବସାୟୀ ମଞ୍ଚ ରୂପେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଛି । ଓଡ଼ିଆ ମାନଙ୍କର ନାଟକ ରୁଚି ୬ଟି ଅନାଗ୍ରହର ମୁଖ୍ୟକାରଣ ହେଉଛି ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ବହୁଳ ପ୍ରସାର ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ମଞ୍ଚ ନାଟକର ପଂରପରାକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ଦିଗରେ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥିଲା ।

୧୮୯୮ ମସିହାରେ କଟକଠାରେ ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା । ବୀଣାପାଣି ଥିଏଟର ନାମରେ । ଏହି ମଞ୍ଚ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଥିଲେ ଯିଏ କି 'ମାଗନେଟିକ୍ ଥିଏଟରର ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ଅଭିନେତା ଛାତୁ ବାବୁ । ମଞ୍ଚର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ ଠିକ୍ ମାଗ୍ନେଟିକ୍ ମଞ୍ଚକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଚାଲିଲା । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ୟାମ ସୁନ୍ଦର ଷାଠିଆଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଉରଭଙ୍ଗ' ଏବଂ ମେଘନାଦ ବଧ' ନାମକ ଦୁଇଟି ଓଡ଼ିଆ ପୌରାଣିକ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା ।

କେତେକ ନାଟ୍ୟପ୍ରେମୀ ଯୁବକଙ୍କ ସହାୟତାରେ ପରିଚ୍ଛା ମଠରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଦେବତା ରସିକ ରାଜାଙ୍କ ନାମନୁସାରେ 'ରସିକ ରାଜ ନାଟ୍ୟ ମଣ୍ଡଳୀ' ନାମରେ ତିଆରି କଲେ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ 'ଶକୁନ୍ତଳା' ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଅର୍ଥାଭାବରୁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚଟି ୧୯୦୨ ମସିହାରେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲା । ଉକ୍ତ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚକୁ ପୁନରୁଦ୍ଧାର କଲେ ରାଜା ପଦ୍ମନାଭ - ଦେବ ୧୯୦୫ ମସିହାରେ । ଏହି ମଞ୍ଚର ନୂତନ ନାମ କରଣ କରାଯାଇଥିଲା । 'ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗାଳୟ' ନାମରେ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଗଡ଼ଜାତ ମାନଙ୍କରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚମାନ ଗଢ଼ିଉଠି ନାଟକମାନ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ଚିକିଟୀ, ମଞ୍ଜୁଷା, ଟିକାଲୀ, ତାଳଚେର, ବାମଣ୍ଡା, ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ଷଢ଼େଇକଳା, ବ୍ୟତୀତ ସୋନପୁର, ନୀଳଗିରି, ବଲାଙ୍ଗୀର ପାରିକୁଦ ପ୍ରଭୃତି ରାଜ୍ୟରେ ମଞ୍ଚମାନ ଗଢ଼ି ଉଠି ନିୟମିତ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଯାଉଥିଲା । ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗାଳୟ ମଞ୍ଚରେ ପଦ୍ମନାଭ ଦେବଙ୍କ ବିରଚିତ 'ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାଟକ', 'ବାଣା ଦର୍ପ ଦଳନ ନାଟକ', 'ଚନ୍ଦ୍ରବତୀ ସ୍ୱୟମ୍ବର', 'ଅହଲ୍ୟାଶାପ ଓ ମୋଚନ', 'ତାରକ ସଂହାର' ସ୍ୱୟମ୍ବର, 'ଅହଲ୍ୟା ଶାପ ଓ ମୋଚନ', 'ତାରକ ସଂହାର' ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ

ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ରଚିତ ସମସ୍ତ ନାଟକ ଏବଂ ଗୌର ଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତିଙ୍କ ନାଟକ ପ୍ରଭୃତି ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଶେଷ ନାଟକ 'ଜାନକୀ ପରିଣୟ' ୧୯୧୫ ମସିହାରେ ଶେଷ ନାଟକ ରୂପେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୁଏ । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ କଟକ ଧରାକୋଟ, ମଞ୍ଜୁସା ଟିକାଲୀ, ତାଳଚେର, ବାମଣ୍ଡା ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ଷଢ଼େଇକଳା, ଖଡ଼ିଆଳ ବ୍ୟତୀତ ସୋନପୁର, ନୀଳଗିରି, ବଲାଙ୍ଗୀର, ଗାହକୁଳ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରମୁଖ ରାଜ୍ୟରେ ମଞ୍ଚ, ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇ ସେଠାରେ ପ୍ରତିଦିନ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଯାଉଥିଲା । କଟକ କଲେଜ, କଟକ ମେଡିକାଲ, ସ୍କୁଲ ଏବଂ ଅନ୍ୟକେତୋଟି ସ୍କୁଲ ଛାତ୍ରମାନେ ଏହି ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ବା ସାଂସ୍କୃତିକ ଉତ୍ସବ ମାନଙ୍କରେ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । 'ଗଣେଷ ମନ୍ଦିର ଡ୍ରାମାଟିକ କ୍ଲବ' ନାମରେ ୧୯୦୬ ମସିହାରେ ଗଢି ଉଠିଲା । ଏହାର କର୍ମ କର୍ତ୍ତାମାନେ ସେହି ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'ଜରାସନ୍ଧ ବଧ' ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ସମାଲୋଚକ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସଙ୍କ ମତରେ ଏହି ସମୟରେ 'ସଙ୍ଗଲି ଥିଏଟର'ର ଦଳ କଟକ ଆସି ମ୍ୟୁନିସିପାଲଟି ପଡ଼ିଆରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ମଞ୍ଚନିର୍ମାଣ କରି 'ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ', ଉଦାହରଣ' 'ପଦ୍ମିନୀ ପ୍ରଭୃତି ପୌରାଣିକ ଏବଂ ଐତିହାସିକ ନାଟକର ଅଭିନୟ କରିଥିଲେ । ପାଣୀରିପନ୍ ଥିଏଟର ୧୯୦୮ ମସିହାରେ କଟକ ଆସି 'ଲଇଲାମଜ୍ଜୁନ୍' ଶିରୀଫରହାନ୍' 'ଇନ୍ଦ୍ର ସଭା', 'ଗୁଲେବକାଓଲି,''ହାତୀ ମତାରେ', 'ଦୁର୍ଗେଶ ନନ୍ଦିନୀ,' 'ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର' 'ଉଷାପରିଣୟ' ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ ।'' ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭୂତି ହୁଏ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ କେବଳ କଟକରେ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ବଙ୍ଗଳା ନାଟକକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବଙ୍ଗଳାରୁ ଅନୂଦିତ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକୁ ମଧ୍ୟ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥିଲା । ଏହା ନିଃସଙ୍କୋଚରେ କୁହାଯାଇପାରେ ।

୧୯୦୯-୧୦ ମସିହା ବେଳକୁ କଟକର ବେଣ୍ଟକାଇ ଗ୍ରାମରେ ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'ସାବିତ୍ରୀ ସତ୍ୟବାନ' ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା, ୧୯୧୧ ମସିହା ବେଳକୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର' ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଐତିହାସିକ ନାଟକ 'କାଞ୍ଚିକାବେରୀ' ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୦୯ ମସିହାରେ କଟକ ସର୍ଭେ ସ୍କୁଲର କେତେକ ଛାତ୍ରଙ୍କ ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ କାଠଯୋଡ଼ି କୂଳ ନିକଟରେ ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ନିର୍ମାଣ କରି ଗିରୀଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ' ଏବଂ ଭିକାରୀ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ 'କଟକ ବିଜୟ' ଆଦି ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ ।

୧୯୧୦ ମସିହାରେ କଟକର ମେହେନ୍ଦଗୀର ଜମିଦାର କୁଞ୍ଜ ବିହାରୀ ବୋଷଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା । ବାସନ୍ତୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ବା ବାସନ୍ତୀ ଥିଏଟର । ମନ ମୋହନ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ 'ରୋଷେନାରା' ନାଟକ ହେଉଛି ଏହି ଥିଏଟରର ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରଥମ ନାଟକ । ସଭା ପରେ ହରନାଥ ବସୁଙ୍କ 'ମୟୁର ସିଂହାସନ' ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା ବାସନ୍ତୀ, ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ତୃତୀୟ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ହେଉଛି ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୃଷ୍ଣ କାନ୍ତେର ଉଇଲ' । ଏହି ପରି ଭାବରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେବାର ସୂଚନା ମିଳି ନାହିଁ । ଦୀର୍ଘ ଛ ବର୍ଷ କାଳ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୯୬ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନହେବା ଯୋଗୁଁ ଲୋକ ପ୍ରିୟତା ହାସଲ କରିବାରେ ପ୍ରକାଶ ଏବଂ 'ଉଷା' ନାମକ ନୂତନ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇ ପତନର କାରଣ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ରଜନୀ କାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ 'ବାସନ୍ତୀ ଥିଏଟର' ସହ ସଂପର୍କ ଛିନ୍ନ କରି ୧୯୧୩ ମସିହାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ 'ଉଷା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ' ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ଜନତା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ରହିଛି । ଉଷା ମଞ୍ଚରେ କେବଳ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । କ୍ଷୀରୋଦ ପ୍ରସାଦ ବିଦ୍ୟାବିନୋଦଙ୍କ 'ଆଲିବା ବା ବିପୀଣ ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷଙ୍କ ଆବୁହୋସେନ', ଏବଂ ହିନ୍ଦ ହାଫେଜ' ବଙ୍ଗଳା ନାଟକମାନ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ହିନ୍ଦୀ ଉର୍ଦ୍ଦୁମିଶା କେତେକ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଇଛି । ଏହି ମଞ୍ଚର ଶେଷ ସମୟ ପାଖେଇ ଆସିବା ବେଳକୁ ଭିକାରୀ ଚରଣଙ୍କର 'ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ'

ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଭାଙ୍ଗଯାଇ ୧୯୧୬ ମସିହାରେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସତୀଶ ଚନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଆଉ କିଛି ଦିନ କେତେକ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ ।

୧୯୧୧–୧୨ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶା ମାଟିରେ ବହୁତ ବଙ୍ଗୀୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କେବଳ କଟକ ସହର ରେ ନୁହେଁ । ଯାଜପୁର ର ସନ୍ତମାଧବ ଗ୍ରାମର କେତେ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ ୧୯୧୧ ମସିହାରେ କାମ ପାଳମିଶ୍ରଙ୍କ 'ସୀତା ବିବାହ' ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ୧୯୧୨ ମସିହାରେ ବଙ୍ଗୀୟ ଜମିଦାର ସର୍ବେଶ୍ୱର ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ କଟକ ଠାରେ ସ୍ଥାପିତ କଲେ ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ଡ୍ରାମାଟିକ୍ କ୍ଲବ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ହରିପଦ ଚାଟାର୍ଜିଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'କଲ୍ୟାଣୀ', 'ରଘୁବୀର' ଦ୍ୱିବେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'ପର ପାରେ', ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ବ୍ୟବସାୟିକ ବା ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିତ କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବାକୁ ଯାଇ ବାହାରକୁ ପାଦ ବଢ଼ାଇଥିଲେ । କଲିକତାରୁ କେତେକ ବଙ୍ଗୀୟ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚମାନ ଆସି କଟକ ସହରରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକମାନ ପରିବେଶଣ କରିବା ସହିତ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ କେତେକ ବଙ୍ଗଳାର ଅନୂଦିତ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

୧୯୧୪ ମସିହାରେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ନାଟ୍ୟ ସଂସଦ ତରଫରୁ ପୌରାଣିକ ନାଟକ 'ବୃତ୍ରାସର ବଧ'ର ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯୋଗୁଁ । ୧୯୧୫ ମସିହାରେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଐତିହାସିକ ନାଟକ 'ଭୀଷ୍ମ' ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ୧୯୧୬ ରେ ଏହି କଲେଜର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମିଳିତ ସହଯୋଗରେ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ 'ଲଛମା' ଉପନ୍ୟାସର ନାଟ୍ୟରୂପକୁ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସକୁ ସେତେବେଳେ ନାଟ୍ୟରୂପ ଦେଇଥିଲେ ଗୋବିନ୍ଦ ଶୂରଦେଓ । ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ଦର୍ଶକ ବା ନାଟ୍ୟମୋଦି ମାନଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ପ୍ରତି ବୀତସ୍ପୃହ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଲୋକମାନଙ୍କର ବିଫଳା ନାଟକ ଦେଖିବାର ଅନିଚ୍ଛା ଭାବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର, କାଳୀ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ନିୟମିତ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଲେଖି ମଞ୍ଚ ଅଭିନୀତ କରାଇବାକୁ ଯଥାଯଥ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଫଳରେ ଧିରେ ଧିରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଉପରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ଓଳସିଂ ଗ୍ରାମର ଜମିଦାର ବାଣରୟ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ସୀତା ବିବାହ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା, ୧୯୧୫ ମସିହାରେ । ୧୯୧୬ ମସିହାରେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର ବଳ ଦେବ ଜୀଉ ଡ୍ରାମାଟିକ୍ କ୍ଲବ ତରଫରୁ 'ଧ୍ରୁବ' ନାଟକଟି ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ସମାଲୋଚକ ଡଃ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସଙ୍କ ମତରେ ବିହାରୀ ଲାଲ୍ ଚାଟର୍ଜୀଙ୍କର 'ଧ୍ରୁବ' କିମ୍ୱା ଗିରିଶ ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷଙ୍କର 'ଧ୍ରୁବ ଚରିତ' ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିକର ଅନୁବାଦ ହୋଇପାରେ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ 'ରିଗଂଗର୍ଡ଼ ଲେଚି' ନାମକ ଏକ ପ୍ରହସନ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୧୬ ମସିହାରେ କଟକର କନିକା କୋଠିରେ ଭିକାରୀ ଚରଣଙ୍କ 'ନନ୍ଦ କେଶ୍ୱରୀ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୁଏ । ଏହା ପରେ କନିକା ରାଜା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ନିଜ କନିକା ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରାଇବା ସହିତ ଭିକାରୀ ଚରଣଙ୍କର 'ରତ୍ନମାଳୀ' ଏବଂ 'ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ' ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ । ପରେ ପରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ବାଞ୍ଛାନିଧି ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ୧୯୧୬ ମସିହାରେ ବାଲେଶ୍ୱରରେ 'ଇରମ୍' ଠାରେ ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ 'ଅହଲ୍ୟା' ଏବଂ 'ନନ୍ଦ କେଶ୍ୱରୀ' ନାମକ ଦୁଇଟି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ସେହିବର୍ଷ ସେଇ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ 'ସାବିତ୍ରୀ' ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ବଳରାମ କାନୁନ୍‌ଗୋଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଶାଳଗାଁ ଠାରେ ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ନିର୍ମାଣ କରି ୧୯୧୫ ମସିହାରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ ନାଟକ ସାବିତ୍ରୀ ଏବଂ ପରେ ୧୯୧୬ ମସିହାରେ 'ସଂଯୁକ୍ତା' ନାଟକ, ୧୯୧୭ ମସିହାରେ 'ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ', ୧୯୧୮ ମସିହାରେ 'ସୀତା ବିବାହ' ଏବଂ ୧୯୧୯ ମସିହାରେ 'ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ' ଆଦି ନାଟକଗୁଡ଼ିକ

ସଫଳତାର ସହିତ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୧୯-୨୦ ମସିହାରେ ଅନୁଗୁଳ ଠାରେ କେତେକ ଆଗ୍ରହୀ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ କେତେ ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ ।

୧୯୧୯-୧୦ ମସିହା ବେଳକୁ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ବଳଙ୍ଗା ଗ୍ରାମର ଜମିଦାରଙ୍କ ନାଟକ ବନମାଳୀ ପତିଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ବଳଙ୍ଗାଠାରେ ଜନ୍ମନେଲା ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ବ୍ୟବସାୟିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ । ୧୯୧୧ ମସିହା ବେଳକୁ ଦଳ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଅଭିନୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି ହୋଇ ସାରିଲା ପରେ 'ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଥିଏଟର' ନାମରେ ନାମ କରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ୧୯୧୪ ମସିହାରେ ଏହି ଥିଏଟର କଟକ ଆସି ପୁରୁଣା 'ବାସନ୍ତୀ' ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର 'କାଞ୍ଚିକାବେରୀ' ଓ 'ସୀତା ବିବାହ' ଆଦି ଦୁଇଟି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ୧୯୧୮ ମସିହାରେ କଟକ ମେଡ଼ିକାଲ ସ୍କୁଲରୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ 'ସେ ଓ ଜୀ' ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ ସହ ବନମାଳୀ ପତିଙ୍କ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ ହୁଏ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଉଭୟଙ୍କ ବନ୍ଧୁତା ସଂପର୍କରେ ପରିଣତ ହୋଇ ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ଅଶ୍ୱିନ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ 'କୋଣାର୍କ' ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୁଏ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଥିଏଟରରେ । ସମୟାନୁସାରେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାରଙ୍କ ସମସ୍ତ ନାଟକ ଏହି ମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଥିଏଟର ତିଷ୍ଠି ରହିଥିଲା ୧୬ ବର୍ଷ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୧୧ ରୁ ୧୯୨୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ବନ୍ଧୁ ବନମାଳୀ ପତିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷ ଏହି ଥିଏଟର କ୍ରୟ କରି ୧୯୨୮ ମସିହାରେ ଏହାର ନାମ ରଖିଲେ 'ବନମାଳୀ ଆର୍ଟ ଥିଏଟର' ବା ସଂକ୍ଷେପରେ 'ଆର୍ଟ ଥିଏଟର' । ଆର୍ଥିକ ଅଭାବ କାରଣରୁ ୧୯୩୬ ବେଳକୁ ଏହି ଥିଏଟରର ବିଲୟ ହୋଇଥିଲା । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ରଚିତ ନାଟକ ସଫଳ ଭାବେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା ।

୧୯୧୮ ମସିହା ପରେ ପରେ ଆଉ କେତେକ ସୌଖୀନ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଏବଂ ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣ ସୌଖୀନ ଦଳମାନ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ୧୯୧୯ ମସିହାରେ କଟକ ବକ୍ସି ବଜାର ଠାରେ 'ବୀଣାପାଣି କ୍ଲବ' ନାମକ ଏକ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ି ଉଠିଲା । ୧୯୨୧ ମସିହା ବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ଏହି ମଞ୍ଚର କର୍ମ କର୍ତ୍ତାମାନେ ଯେହେତୁ ବଙ୍ଗୀୟ ଥିଲେ ସାଧାରଣତଃ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇବା ସହିତ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ଆଶୁତୋଷ ରକ୍ଷିତଙ୍କ ନାଟକ 'ଯଯାତି' ହେଉଛି ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ମଞ୍ଚ ନାଟକ । ଡ଼ାକ୍ତରୀ ଛାତ୍ର ଜନକହାରୀ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ୧୯୨୦ ମସିହାରେ କଲିକତାର ଷ୍ଟାର ଥିଏଟର ମଞ୍ଚ ଭଡ଼ା ସୂତ୍ରରେ ନେଇ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ ଐତିହାସିକ ନାଟକ 'କଳାପାହାଡ଼' ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ୧୯୨୨ ମସିହାରେ କେତେକ ନାଟ୍ୟାନୁପ୍ରେମୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ କଟକର କାଠଗଡା ସାହିର ଉମାକାନ୍ତ ସମିତି ଏଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଭକ୍ତି ରସାତ୍ମକ ନାଟକ 'ସୁଦାମା', ୧୯୨୩ ରେ ବଙ୍ଗଳାର ନାଟ୍ୟକାର ଖୀରୋଦ ପ୍ରସାଦ ବିଦ୍ୟାବିନୋଦଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'କିନ୍ନରୀ'ର ଓଡ଼ିଆ ରୂପ, ୧୯୨୪ ରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ସୁଧନ୍ୱା, ୧୯୨୬ ରେ ବଙ୍ଗଳା 'ସଂଯୁକ୍ତା' ନାଟକ ଓଡ଼ିଆ ରୂପ ୧୯୨୬ ରେ ଭିକାରୀ ଚରଣଙ୍କ ନାଟକ ରାଜପୁରୁଷୋତ୍ତମ, କୌତୁକ, ପୁନର୍ବାର ୧୯୨୭ ମସିହାରେ କିନ୍ନରୀ ଓ ସଂଯୁକ୍ତା, ଆଦି ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ଏହି ସମିତି ୧୬୩୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ସୁଦାମା, ରାଜାପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ସୁଧନ୍ୱା, ନରମେଧ ଯଜ୍ଞ ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ମାନ ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ ।

କଟକ ସାହେବ ଜାଦା ବଜାରର କେତେକ ଆଗ୍ରହୀ ଯୁବକମାନଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଏଇ ୧୯୨୪ ମସିହାରେ ଅପରେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖାର୍ଜିଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'କର୍ଣ୍ଣାର୍ଜୁନ' ର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ନାଟକଟି ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ

ନାଟ୍ୟସଂସଦ ତରଫରୁ ୧୯୨୪ ମସିହାରେ ମେରିକରୋଲିଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ 'ଭେପ୍ଟେଟା'ର ନାଟ୍ୟରୂପ 'ସାହାଜେଜ' ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ କ୍ଷୀରୋଦ ପ୍ରସାଦ ବିଦ୍ୟାବିନୋଦକ 'ଅଲମଗିର' ନାଟକର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ରେଭେନ୍ସା କଲେ ଛାତ୍ରମାନେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ୧୯୨୬ ମସିହାରେ କଟକ କଲେକ୍ଟରୀଏଟ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ନାଟ୍ୟକାର ଜ୍ୟୋତିନ ମୁର୍ଖାଜିଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ 'ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ' ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇସାରିଥିଲା । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ମନ୍ମଥ ରାୟଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'ଦେବାସୁରର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ନାଟକ ୧୯୨୯ ମସିହାରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । P.W.D କ୍ଲବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ କଟକ ଠାରେ ୧୯୨୮ ମସିହାରେ । ଏହି କ୍ଲବ ତରଫରୁ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭବନରେ ୧୯୩୧ ମସିହାରେ ନିଶିକାନ୍ତ ବସୁରାୟଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'ବଙ୍ଗେ ବର୍ଗୀ' ର ଅନୂଦିତ ରୂପ 'ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଅଭିଧାନ' ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୁଏ । ବହୁଦିନ ପୂର୍ବରୁ କଟକ ମେଡ଼ିକାଲ ସ୍କୁଲରେ ନାଟକମାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ୧୯୩୦ ମସିହାରେ ଏହି ସ୍କୁଲର ଛାତ୍ରମାନେ 'ଆଲମଗିର' ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଏବଂ 'କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ' ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ୧୯୩୧ ମସିହାରେ ନଗେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ରାୟଙ୍କର 'ଶେଷ ସ୍ୱାଧୀନତା' ଏବଂ ୧୯୪୦ ମସିହାରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'ସିନ୍ଧୁ ଗୌରବ' ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ହଲମୁକଡ୍ରାମାଟିକ କ୍ଲବର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୁଏ ୧୯୩୩-୩୪ ମସିହାରେ କଟକ ଠାରେ । ଏହି କ୍ଲବ ମାଧମରେ କେତେ ଅନୂଷିତ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ସମାଲୋଚକ ଡ଼ଃ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସଙ୍କ ସୂଚନା ଅନୁଯାୟୀ ୧୯୩୫-୩୭ ମସିହା ମଧରେ ଭୁବନେଶ୍ୱଠାରେ 'ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆମେଚର କ୍ଲବ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସୌଖିନୀ ନାଟ୍ୟ ଦଳ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଏହି ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାରେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ନାଟକ ପରିବେଷଣ କରାଯାଇଥିଲା । ନାଟକର ଲୋକପ୍ରିୟତା ହାସଲ ଏବଂ ଦ୍ରୁତ ପ୍ରସାର ଓଡ଼ିଶାର କୋଣ-ଅନୁକୋଣ ଏଇ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ନିର୍ମାପଡ଼ା ହାଇସ୍କୁଲରେ ୧୯୩୬ ମସିହାରେ 'କର୍ତ୍ତ ବୀର୍ଯ୍ୟ' ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ବର୍ଷ କଟକର ପାରେଅଇ ସାହିରେ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ଙ୍କ 'ଭୁଲ କେଉଁଠି' ଏକ ସାମାଜିକ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ଯୋବ୍ରାଠାରେ 'ସୁଚଳା ହରଣ' ୧୯୯୩ ମସିହାରେ ବକ୍ସି ବଜାରରେ ଭିକାରୀ ଚରଣଙ୍କର ରାଜା ପୁରଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଓ ୧୯୨୮ ମସିହାରେ କଟକର ସିଭିଲ କୋର୍ଟ ଠାରେ ସଂଯୁକ୍ତା ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଢ଼େଙ୍କାନାଳର ବାବା ଶଙ୍କର ପ୍ରତାପଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା 'ରଙ୍ଗମହଲ' ପେଣ୍ଡାଲ, ଏହି ପେଣ୍ଡାଲରେ ୧୯୩୯-୪୦ ମସିହାରେ ଦ୍ୱିବେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ୍‌ଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଦୁର୍ବାଦାସ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କଟକରେ ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗଳୀମାନଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଟ୍ୟ ଚେତନାର ପ୍ରସାର ହେଇଥିଲା ମୁଖ୍ୟତଃ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଅଧିକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥିବା ବେଳେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ମୌଳିକ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଏବଂ ଅନୂଦିତ କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥିଲା । କଟକର P.W.D Club ରେ ୧୯୪୦ ମସିହାରେ ଅନୂଦିତ ଏହି ନାଟକ 'ଦୁନିଆ ଭୁଲ' ଏବଂ ପରେ ପରେ ଭିକାରୀ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ମୌଳିକ ନାଟକ 'ପଦ୍ମଲୋଚନ' ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା ।

୧୯୩୫ ମସିହାରେ ଦକ୍ଷିଣ-ଓଡ଼ିଶାର କଳାପ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟବସାୟୀ ସାରଥୀ ସାହୁ ଗଞ୍ଜାମର ମୁଖ୍ୟ ସହର ବ୍ରହ୍ମପୁର ଠାରେ ଏକ ବ୍ୟବସାୟିକ ଦଳ ଗଢ଼ିଲେ । ଏହାର ନାମ ରହିଲା 'ସାରଥୀ ଥିଏଟର' । ଏହି ଥିଏଟରଟି ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ବର୍ଷ ପରେ ସକ୍ରିୟଥିଲା । ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ଏହି ଥିଏଟର ପତନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ମଞ୍ଚର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ ବିରଜା 'ଅପେରା'ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ବସୁ । ମୁଖ୍ୟତଃ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ କଳହ ଯୋଗୁ ଏହି ଥିଏଟରର ପତନ ଘଟିଥିଲା । ବନମାଳୀ ଆର୍ଟଥିଏଟର ଏହି ଦଳର କେତେକ କଳାକାରଙ୍କୁ ନେଇ ବାଉରି ବନ୍ଧୁ, ମହାନ୍ତି ଏବଂ ଲିଙ୍ଗରାଜ

ନନ୍ଦଙ୍କ ଉଦମ୍ୟରେ ଗଡି ଉଠିଲା 'ଅନ ପୂର୍ଣ୍ଣା ଥିଏଟରର' । ଥିଏଟର ପରିଚାଳନାର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କଲେ ବାଉରୀବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି । ୧୯୩୯ ରେ ଏହି ଥିଏଟର ପ୍ରଥମେ କାର୍ତ୍ତିକ ଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷଙ୍କ P.W.D ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ଏହି ନାଟକଟି ଥିଲା ଜଳଧର ଚଟୋପାଧାୟଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ଅନୁବାଦ । ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଥିଏଟରର ପୂର୍ବ ରୂପ ହେଉଛି 'ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ନାଟ୍ୟ ମଣ୍ଡଳୀ' । ୧୯୩୩ ଏଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରନ୍ତି ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ବାଲୁ ଗାଁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଖଣ୍ଡୁଆଳ କୋଟ ଗ୍ରାମର ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ସୋମନାଥ ଦାସ । ୧୯୩୫ ବେଳକୁ ଏହି ଦଳରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ବାଉରିବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ସହଯୋଗ କଲେ ଲିଙ୍ଗରାଜ ନନ୍ଦ । କଳାକାରମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ ହେବାରୁ ୧୯୪୫ ମସିହାରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଥିଏଟରକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲା । ପୁରୀଠାରେ ଥିଏଟର ଦଳ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା 'A' ଗ୍ରୁପ୍ ଏବଂ କଟକଠାରେ ଥିଏଟର ଦଳ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା 'B' ଗ୍ରୁପ୍ ନାମରେ ନାମିତ ହେଲା । ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା 'B' ଗ୍ରୁପ୍ର ସତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ ଥିଲେ ସୋମନାଥ ଦାସ ଏବଂ ସାଧାରଣ ପରିଚାଳକ ବାଉରୀ ବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି । ୧୯୪୫ ମସିହାରେ ଅନ୍ନ ପୂର୍ଣ୍ଣା 'B' ଗ୍ରୁପ୍ର ପ୍ରଥମ ଅଭିନୀତ ନାଟକ ହେଉଛି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କର 'ମ୍ୟାନେଜର' ୧୯୬୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଏହି ଥିଏଟର ତିଷ୍ଠି ରହିଥିଲା । ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ କଳହ ସୁପରିଚାଳନର ଅଭାବ ଏବଂ କଳାକାରମାନଙ୍କର ଅନୁଷ୍ଠାନ ତ୍ୟାଗ ଫଳରେ ଥିଏଟର ପତନର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ । ପରେ ପରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା 'A' ଗ୍ରୁପ୍ର ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଏହିପରି ହୋଇଥିଲା । ସମୟ ମଞ୍ଚ ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକପ୍ରିୟ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅଭିନୀତ କରାଇ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦେଇ ପାରିଛି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ଭଞ୍ଜ କିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ, କାର୍ତ୍ତିକ କୁମାର ଘୋଷ, ନୀଳକଣ୍ଠ ମିଶ୍ର, ଭୁବନେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର, ପ୍ରଫୁଲ କୁମାର ରଥ, ଆନନ୍ଦ ଶଙ୍କର ଦାସ, ବ୍ୟୋମକେଶ ତ୍ରିପାଠୀ, କମଳ ଲୋଚନ ମହାନ୍ତି, ଭାନୁନାଥ ଦାସ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ନାଟକକୁ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେବାର ସୁଯୋଗ ଦିଆଯାଇଛି । ମୂଲିଆ, ଘରସଂସାର, ଭାଇଭାଉଜ, ସାଇପଡ଼ିଶା, 'ଜହର' ବେନାମୀ, ମାଣିକ ଯୋଡ଼ି, ଆଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭ, ପହିଲି ରଜ, ଫେରିଆ, ଶଙ୍ଖାସିନ୍ଦୂର, ରାଧିକା, ସାଧବଝିଅ, ନର ଦେବତା, ରକ୍ତ ମନ୍ଦାର, ଇତ୍ୟାଦି ନାଟକମାନ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ୧୯୫୦ ବେଳକୁ କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା 'B' ମଞ୍ଚ ପାଇଁ ରକ୍ତମନ୍ଦାର, ସନ୍ଧାନ, ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଓଡ଼ିଶାର ମଞ୍ଚ ଚେତନାର ପ୍ରସାର ଘଟାଇବା ସହିତ ନାଟକ ଓ ମଞ୍ଚ ପାଇଁ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ପରଂପରା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଥିଲା ।

''ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ' ନାଟ୍ୟ ସଂଘ ନାମରେ ୧୯୨୯ ମସିହା ବେଳକୁ ଗୋଟିଏ ରାସପାର୍ଟି ଗଢ଼ିଥିଲେ କାଳୀ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ । ଏହି ଦଳ ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣ ବ୍ୟବସାୟିକ ଦଳ ରୂପେ ପରିଚିତ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶା ସାରା ବୁଲି ରାସ ପରିବେଷଣ କରିବା ହେଉଛି କାଳୀଚରଣଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏହାରି ଭିତରେ ଲକ୍ଷ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ନାଟ୍ୟସଂଘ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଶୋଧ ଓ ଆହୁତି ସାମାଜିକ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ୧୯୩୯ ରେ କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହି ରାସଦଳକୁ ଏକ ଥିଏଟରରେ ପରିଣତ କରି ଏହାର ନାମ ରଖିଲେ, ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର । କାଳୀଚରଣ ତାଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ମଞ୍ଚରେ 'ଗାର୍ଲସ୍କୁଲ,' ଆହୁତି, ଚୁମ୍ବନ, ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଭାତ, ଚକ୍ରୀ, ଜୟଦେବ, ବନମାଳୀ, ଅତିବଡ଼ୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ରକ୍ତମାଟି, ଦଶଭୁଜା, କମଳା, ହରତାଳ, ଓ ଫଟାମୂଡ଼ୀ ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ନବକୁମାର ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ହାଅନ୍ନ (କାହ୍ନଚରଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ନାଟ୍ୟରୂପ) ଓ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ନାଟକ ଦୁଇଟି ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶା ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚ ଇତିହାସରେ 'ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର୍ସ' ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଏହି ଥିଏଟର ୧୯୪୯ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ତିଷ୍ଠି ରହିଥିଲା । ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା 'B' ଗ୍ରୁପ୍ର ପଠନ ଏହା ପାଇଁ କାଳ ହେଲା, ଅଭିନେତା ଓ ଅଭିନେତ୍ରୀ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଦଳରୁ ବାହାରି ଯାଇ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଥିଏଟରରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶା

ଥିଏଟରର ପତନ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୪୨ ମସିହାର ଶେଷ ଭାଗକୁ କଟକର ମାଣିକ ଘୋଷ ବଜାରରେ କେତେକ ଉତ୍ସାହୀ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା 'ଭାରତୀ ଥିଏଟର' । ସର୍ବ ମୋଟ୍ ଚାରିଗୋଟି ନାଟକ ଏମାନେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ପ୍ରଥମ ନାଟକ ହେଉଛି ଗୋପାଳ ଛୋଟରାୟଙ୍କ ସିନ୍ଦୂର ଟୋପା, ଯାହାକି ଜଳଧର ଚାଟାର୍ଜିଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା 'ସିଁଥିର ସିନ୍ଦୂର' ନାଟକର ଅନୁବାଦ ରୂପ । ଏହି ମଞ୍ଚର ଦିତୀୟ ନାଟକ ରାମ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଅଭିମାନ' ଯାହାକି ବଙ୍ଗଳା ଔପନ୍ୟାସିକ ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଦେବଦାସ ଉପନ୍ୟାସର ଛାୟାରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଗିରୀଶ ଘୋଷଙ୍କ ରଚିତ 'କ୍ରାନ୍ତି' ଅନୁବାଦ ରୂପ ଏବଂ ଶେଷରେ ଗୋପାଳ ଛୋଟରାୟଙ୍କ ନାଟକ ସହଧର୍ମିଣୀ ହେଉଛି ଏହି ମଞ୍ଚର ଶେଷ ନାଟକ । ଆର୍ଥିକ ପରିସ୍ଥିତି ଯୋଗୁଁ ଏହି ଦଳଟିର ପତନ ହେବାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହୋଇଯାଏ ।

କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଧର୍ମଶାଳାଠାରେ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ପଣ୍ଡା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ୧୯୪୧ ମସିହାରେ 'ଦୁର୍ଗାମଣି ଥିଏଟର' । ତିନି ବର୍ଷ ଥିଲା ଏହାର ଆୟୁଷ କାଳ । କଟକରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ମଞ୍ଚ ସ୍ଥାୟୀ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ୧୯୪୪ ମସିହା ବେଳକୁ ଏହି ଦଳ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଏବଂ କିଛି ଅଭିନେତା ଓ ଅଭିନେତ୍ରୀମାନେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଦଳକୁ ଚାଲିଗଲେ । ପରିଚାଳନା ତ୍ରୁଟି ଯୋଗୁଁ ଏହି ମଞ୍ଚର ପତନର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ । ୧୯୪୩ ରେ ବାରିପଦାଠାରେ କଳାପ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତି ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଦାଶଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା 'ନ୍ୟୁ ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର, ୧୯୪୫ରେ ଦୁଇ ବଷରୁ କମ୍ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଦଳର ପତନ ହେଲା । ମୁଖ୍ୟତଃ ମଞ୍ଚ ପରିଚାଳନାର ତ୍ରୁଟି ଯୋଗୁଁ ଏହି ଥିଏଟର ଅପମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା । ୧୯୪୫ରେ ଓଲସିଂହର ଜମିଦାର ଦାଶରଥି ପଟ୍ଟନାୟକ 'ଶାନ୍ତି ଥିଏଟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଦଳର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲା । ବରଗଡ଼ର ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟବସାୟୀ ଅପର୍ତ୍ତି ପାଣିଗ୍ରାହୀ ୧୯୪୬ ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ 'ନାଟ୍ୟମନ୍ଦିର' । ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ ନାଟକ ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ୍ ରାୟଙ୍କ ରଚିତ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ରାଣା ପ୍ରତାପର ଅନୁବାଦ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ବ୍ୟବସାୟିକ ମଞ୍ଚ ମାତ୍ର ଦୁଇବର୍ଷ ଯେନେତେନେ ପ୍ରକାରେ ଚଳିବା ପରେ ପରିଚାଳନା ଗତ ବିଭ୍ରାଟ କାରଣରୁ ଏହି ମଞ୍ଚର ପତନ ହୋଇଥିଲା ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର କଳାହାଣ୍ଡିର ଭବାନୀପାଟଣାଠାରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଦଲ ଖାଁ ନିଜ ନାମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଲେ 'ଆଦଲ ଥିଏଟର' । ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚକ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାଶଙ୍କ ମତରେ ଏହି ମଞ୍ଚର ଆରମ୍ଭ ଠିକ୍ କେବେ ହେଲା, ଜଣା ନ ପଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ୧୯୪୪-୪୫ ମସିହା ବେଳକୁ ଏହା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ସାରିଥିଲା ବୋଲି ଜଣାଯାଏ, ଆର୍ଥିକ ଅନାଟନର ଶିକାର ଏବଂ ଅନିୟମିତ ଅଭିନୟ ହିଁ ଏହାର ପତନର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ।

ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚକ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସଙ୍କ ମତ ଅନୁସାରେ ଲୋକନାଥ ମହାନ୍ତି ଆଉ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ବନ୍ଧୁ (ବୋଧ ହୁଏ କୃଷ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର ପତିଆର କିମ୍ବା ଶ୍ରୀ ନରସିଂହ ନନ୍ଦ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟବସାୟୀ ମଞ୍ଚର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ରଖି ୧୯୪୬ ମସିହାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଥିଏଟର ନାମରେ, ଗବେଷଣା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ଏହି ଥିଏଟର ମାଲିକାନାସତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ । ଡଃ ନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ ମତରେ ୧୯୪୬ ମସିହାରେ ପୁରୀଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । 'ଜଗନ୍ନାଥ ଥିଏଟର' । ଏହି ଥିଏଟର ର ପରିଚାଳାନା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ ତତ୍କାଳୀନ କଟକ ଜିଲ୍ଲା ବୋଡ଼ ଅଗିସର ସହକାରୀ ନବ କିଶୋର ଦାସ । ଏହା ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱ ମଠ ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ହେଉଛି ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ 'ଚଣ୍ଡାଲୁଣୀ' ନାଟକ । ଏହା ପରେ ନାଟ୍ୟକାର ସଚ୍ଚୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ସେନଗୁପ୍ତଙ୍କର ରଚିତ 'ସିରାଜଉଦ୍ଦୌଲା' ନାଟକକୁ । ଅର୍ଥନୈତିକ ସମସ୍ୟା ହେତୁ କଳାକାର ଏବଂ ମାଲିକ ବିବାଦ୍ୟ ଏହି ମଞ୍ଚର ପତନର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ । ସେଇ ବର୍ଷ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୪୬ ମସିହାରେ ଏହି ମଞ୍ଚର ଅପମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା ! ୧୯୨୨ ଏଇ କଟକର କାଠଗଡ଼ା ସାହିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା 'ଉମାକାନ୍ତ ସମିତି' । ୧୯୩୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିଷ୍ଟି ରହି ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷ, ଭିକାରୀ ଚରଣଙ୍କ କେତେକ ପୌରାଣିକ,

ଐତିହାସିକ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲା । ୧୯୨୦ ରୁ ୧୯୫୦ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ସୌଖୀନ ସଂସ୍ଥା ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା:- ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଗାଙ୍ଗପୁର ଥିଏଟର, ରଣପୁରର ରଣପୁର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ (୧୯୨୩), 'କଟକ ଆମଲା କ୍ଲବ୍ (୧୯୨୬), 'କଟକ ଜୁନିଅର ଆମେଚର କ୍ଲବ' (୧୯୨୪), 'P.W.N କ୍ଲବ' କଟକ (୧୯୨୮) ଇତ୍ୟାଦି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବିଭିନ୍ନ ଗଡ଼ଜାତରେ ରାଜକୀୟ ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକତାରେ ବଞ୍ଚ ରହିଥିଲା । କେତେକ ଗଡ଼ ଜାତ ମଞ୍ଚ ଯଥା- ବୁଗୁଡା, ଭଞ୍ଜ ନଗର, ପୋଲସରା, ପାଇକା, ବୋଇରାଣୀ, ଟର୍କିଟୀ, ଖଲିକୋଟ, ଜୟପୁର, ନୀଳଗିରି, କନିକା ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ମୌଳିକ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ଅନୂଦିତ ରୂପକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସର୍ବମୋଟରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଆର୍ଥିକ ପରିସ୍ଥିତି, ମଞ୍ଚ ପରିଚାଳନା ଦକ୍ଷତାର ଅଭାବ, ଏବଂ କଳାକାର ଓ ମାଲିକମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନ ରହିବା ଫଳରେ ମଞ୍ଚଗୁଡ଼ିକର ଅଧଃପତନର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ।

୧୯୪୮ ରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ 'ରୂପଭାରତୀ' ଲିମିଟେଡ୍ । ଏହା ଏକ ଯୌଥ ଚଳଚିତ୍ର ନିର୍ମାଣ ସଂସ୍ଥା । ରୂପ ଭାରତୀର ପରିଚାଳକ ଥିଲେ ଶ୍ରୀ ସୁରେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାସ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା 'ରୂପଶ୍ରୀ ଥିଏଟର' । ୧୯୫୦ ବେଳକୁ 'ରୂପଶ୍ରୀ ଥିଏଟର'ର ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ମଞ୍ଚ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା ଚାଉଳିଆଗଞ୍ଜ ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସ୍ ସାମ୍ନା ବର୍ଦ୍ଧମାନ କମ୍ପାଉଣ୍ଡକୁ ଲାଗି । ସେଇଟି ଥିଲା ଜଣେ ମାରୱାଡ଼ି ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ ଗୋଦାମ ଘରଟିକୁ ଭଡ଼ା ନିଆଯାଇ ମଞ୍ଚ ଯୋଗୀ କରିନିଆଗଲା । ଏହି ଥିଏଟର ରେ ପ୍ରଥମେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଲା କେନ୍ଦୁଝରର ନାଟ୍ୟକାର ଧର୍ମାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କର 'ଚଉଠି ରାତି' । ପରେ ପରେ ବାରିପଦାର ଶ୍ରୀ ଆନନ୍ଦ ଶଙ୍କର ଦାସ ଙ୍କ 'ସମାଧି' ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ରୂପଶ୍ରୀ ଥିଏଟରର ଆୟୁଷ କାଳ ଖୁବ କମ । ଦୁଇ ବର୍ଷରୁ କିଛି ଅଧିକ ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ । କଳାକାରମାନଙ୍କର ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା ଦଳର ପତନର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ।

ଯେଉଁ କଳାକାରମାନେ କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର ଭାଙ୍ଗି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଗଢ଼ିଥିଲେ ସେଇ କଳାକାର ମାନଙ୍କ ଭାଙ୍ଗିବା ଗଢ଼ିବା ଉଦ୍ୟମରେ ରୂପଭାରତୀର ରୂପଶ୍ରୀକୁ ରୂପଶ୍ରୀରୁ ଭାରତୀ ନାଟ୍ୟ ମନ୍ଦିରକୁ, ଭାରତୀ ନାଟ୍ୟ ମନ୍ଦିରରୁ ଜନତା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଗଢ଼ିବାରେ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୫୧ରେ ରୂପଶ୍ରୀ ଥିଏଟର ଭାଙ୍ଗିଗଲା ପରେ କଟକର ବାଙ୍କାବଜାରରେ ଠିକ୍ ଯେଉଁଠି 'ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର୍ସ' ଚାଲୁଥିଲା ସେଇଠି ଗଢ଼ି ଉଠିଲା ୧୯୫୩ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ମାସ ୧୬ ତାରିଖରେ 'ଜନତା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ' । ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ ମିଶ୍ର ୧୯୫୩-୧୯୫୯ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଳର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଜନତା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ପ୍ରାଥମିକ ବ୍ୟୟଭାର ବିଜୟାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ ବହନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାଟି ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ରେଜେଷ୍ଟି ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଦଳ ପାଇଁ ସରକାରୀ ସାହାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମିଳୁଥିଲା । ଏହାର ଏତାଟା ଆର୍ଥିକ ସମସ୍ୟା ନଥିଲା ପରି ମନେ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ, ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ କନ୍ଦଳକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଜନତା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ପତନ ହୋଇଥିଲା ୧୯୬୫ରେ । ଏହି ଦଳ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକୁ କେତେକ ଲୋକପ୍ରିୟ ନାଟକ ଦ୍ୱାରା ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି । ଗୋପାଳ ଛୋଟରାୟଙ୍କର ଭରସା, ନଷ୍ଟଉର୍ବଶୀ, ଝଞ୍ଜା (କାହ୍ନୁଚରଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ନାଟ୍ୟରୂପ) 'ପରକାଳମ', ମଲାଜହ୍ନ, ଆନନ୍ଦଶଙ୍କର ଦାସଙ୍କ 'ଯୌତୁକ', 'ଚନ୍ଦ୍ରଭାନୁ', 'ଲୁହାଶିକୁଳି', ଧର୍ମାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'ଚଉଠିରାତି', ନୂଆଜୀବନ, କମଳ ଲୋଚନ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ମଣିକାଞ୍ଚନ, ମଣିଷ, କାର୍ତ୍ତିକ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ ଏମିତି ବି ହୁଏ, ଜବାନ, 'କା ଆଗେ କହିବି, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଗାନ୍ଧାରୀ, କାପୁରୁଷ, ବାରବଧୂ, ଯଦୁନାଥ ଦାସ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଭୁଲିହୁଏନା, ରାତ୍ରି ଗୋ ତୁମେ କଥା କୁହ, ବଳରାମ ମିଶ୍ରଙ୍କ ବନ୍ଦିତା, ଭଞ୍ଜ କିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର, ଧନେଶ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଉଠାପାଟେରୀ, ବିନୟ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଯାଯାବର ଏବଂ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରଥଙ୍କ କାହ୍ନାର ଛାଇ, ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଦଳ ଉଭୟ ପାରମ୍ପରିକ ରୀତିର ନାଟକ ଏବଂ

ପରୀକ୍ଷା ଧର୍ମୀ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ନଟବର ସେଣଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଜନତା ଦଳରୁ କିଛି କଳାକାର ବାହାରି ଆସି, ଗଢ଼ିଲେ ଆଉଏକ ନୂଆ ଦଳ 'କଳା ଶ୍ରୀ ଥିଏଟର' ନାମରେ, ୧୯୬୬ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ୧୮ ତାରିଖରେ ଏହା ଜନ୍ମ ନେଲା ଦୋଳମୁଣ୍ଡେଇ ଛକ ଠାରୁ ଖାନ ନଗର ଯିବା ବାଟରେ ରାସ୍ତାର ଡ଼ାହାଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିବା ସ୍ମୃତି କଳା ମଣ୍ଡପକୁ ଲାଗି । ଅଜୟ ନାଥ ମିଶ୍ର, ନାରାୟଣ ମହାପାତ୍ର, ଶ୍ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ଉମାକାନ୍ତ ଙ୍କ ପରିଚାଳନା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହି ମଞ୍ଚ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସତୁରି ଦାଶଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପାଦ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୭୦ ମସିହାରେ ଏହାର ପତନ ହେଲା, ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ହେଉଛି ୧୯୬୬ ମସିହାରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସଙ୍କର ଧୂପ ଓ ଦୀପ । ୧୯୬୬ ମସିହାରେ ପ୍ରାଣ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ମାଟିର ମଣିଷ, (କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହିଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ନାଟ୍ୟରୂପ) ଯନୁନାଥ ଦାସ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଭୁଲି ହୁଏନା, ଶିଶଭୂଷଣ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସତର ବର୍ଷ ପରେ, ଆଦି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୬୭ ମସିହାରେ କାର୍ତ୍ତିକ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ 'ସେଦିନ ରାତିରେ', ନୀଳ କଣ୍ଠ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ପାଷାଣ ଲୁହ ଝରେ, ବ୍ୟୋମକେଶ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ ହେମହରିଣୀ, ଜାନକୀ ବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି 'ଶାସ୍ତି' (କାହ୍ନୁ ଚରଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ନାଟ୍ୟରୂପ) ଡ଼ଃ ବସନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'ହିଡ଼ମାଟି' (ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ନାଟ୍ୟ ରୂପାନ୍ତର), ଡ଼ଃ ବସନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'କାକ ଜ୍ୟୋସ୍ନା, ୨୯୬୯ ରେ ଉଦୟ ନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ମଧୁରେଣ, ନରସିଂହ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'ବାଉଁଶ ରାଣୀ', କୁଞ୍ଜ ନନ୍ଦଙ୍କ ସେ 'ଆପଣ ମାନଙ୍କ ଭିତରେ, ରମା ରଞ୍ଜନ ସାହୁଙ୍କ 'ମରୁ ମଉସୁମୀ' ଏବଂ ୧୯୭୦ରେ ବସନ୍ତ କୁମାର ଶତପଥୀଙ୍କ 'ଚମ୍ପା' (ନାଟ୍ୟରୂପ ଛ'ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ) ଯଦୁନାଥ ଦାସ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'କ୍ଷମା କରିବେକି' ଏବଂ ଉଦୟ ନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଅଶ୍ରୁତର୍ପଣ' ଇତ୍ୟାଦି ନାଟକମାନ ଅଭିନୀତ କରାଇଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ୟାସାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଏହାର ଅପମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା ।

ବାଲେଶ୍ୱର ଠାରେ ୧୯୬୫ ମସିହାରେ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ସିହ୍ନା, ଶରତ ମହାନ୍ତି, ରଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ ମିଶ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଜନତା ଦଳର ଅଧିକାଂଶ କଳାକାରଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା 'ଶ୍ରୀମା ଥିଏଟର' । ଏହାର ଆୟୁଷକାଳ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ଥିଲା । ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ନାଟ୍ୟକାର କନକ ଲୋଚନ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ୧୯୬୬ ମସିହାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା 'ଏକାମ୍ର ଥିଏଟର' । ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଆ ଚଳଚିତ୍ରରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଥିବା 'ମାନଭଞ୍ଜନ' ନାଟକ । କମଳ ଲୋଚନଙ୍କ ପ୍ରାୟ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ୧୯୭୨ ବେଳକୁ ଏହି ମଞ୍ଚର ପତନ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୭୧ ମସିହାର ଶେଷ ଭାଗକୁ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଠାରେ କେତେ ଆଗ୍ରହୀ ଯୁବକମାନଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା 'ଉତ୍କଳ ଥିଏଟର୍ସ' । 'ସାରଥି ଥିଏଟର' ପରେ ଏହା ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟବସାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ । ମଞ୍ଚ ପରିଚାଳନାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଶ୍ରୀ ବିଜୟ ଦାସ । ୧୯୭୭-୭୮ ମସିହା ବେଳକୁ ଆର୍ଥିକ ଦୁଃସ୍ଥିତି ହିଁ ଏହାର ପତନର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ । ବିଂଶ ଶତକର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଶୈଳବାସିନୀ ପେଣ୍ଡାଲ' । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଛି 'ପ୍ରିୟା ସିନେମା ହଲ୍' । ବରୁଣାଇ ଦେବୀ 'ଶୈଳବାସିନୀ'ଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏହି ପେଣ୍ଡାଲ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା ।

୧୮୯୮ ମସିହାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମିଶ୍ର ନାମକ ଜଣେ ଲବ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରନ୍ତି ରାଧାଗୋବିନ୍ଦ ଥିଏଟର । ସେ ସମୟରେ ବଙ୍ଗଳା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ସମସ୍ତ ନାଟକ ଏହି ମଞ୍ଚରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧରେ ଗୀରୀଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷ ଙ୍କ ରଚିତ 'ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର', 'ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ' 'ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚରିତ୍ର' ଆଦି ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ଅହିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱର କେତେ ଯୁବକ ଶ୍ରୀଶ୍ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେ, ଅବିନାଶ ଚନ୍ଦ୍ର ସେନ, ଅମୃତ ଲାଲ୍ କର ଓ ଧୀରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଘୋଷ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ୧୯୧୭ ମସିହାରେ ବାରବାଟୀ ଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ 'ଜୁଭେନାଇଲ ଥିଏଟର' । ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚସ୍ଥନାଟକ ହେଉଛି ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲଙ୍କ ରଚିତ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ' । ପରେ ପରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ବନ୍ଧୋପାଧାୟଙ୍କ

'ହିନ୍ଦୁବୀର' ଏବଂ ହରିପଦ ଚାଟାର୍ଜିଙ୍କ 'ଜୟ ଦେବ' ଆଜି ନାଟକକୁ ଅଭିନୀତ କରାଇଥିଲେ । ଏହି ଦଳ ସରକା, କଣ୍ଠହାର, ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗା, ମିଶର କୁମାରୀ ରେଜିୟା, ନରନାରାୟଣ, କର୍ଣ୍ଣାର୍ଜୁନ, ଫୁଲ୍ଲରା, ଆଲ୍ଲମଗିର, ଦେବାସୁର, ସୀତା, ସାହା ଜାହାନ ଆଲିବାବା, ମେବାର ପତନ, ମନୁଶକ୍ତି ଚାନ୍ଦସୌଦାଗର, ଖନା, ଫୁଲ ବୀର, ଶ୍ରୀରାମ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ସେ କାଳର ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ଅଭିନୀତ କରାଇ ଦର୍ଶକ ମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭାଜନ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଏଠାକାର ଏକ ଯାତ୍ରଦଳ ତତ୍ପଦଳ ଥିଏଟରରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୨୫ ମସିହାରେ । ଏହାର ନାମ ଥିଲା 'ଭାରତୀ ଥିଏଟର' । ବାରବାଟୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହାର ମଞ୍ଚ ଥିଲା । ନାରୀମାନେ ଏଥିରେ ଭୂମିକା ତୁଲାଉଥିଲେ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ କେବଳ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ମାନ ହିଁ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱରର ବଟେଶ୍ୱର ଗ୍ରାମରେ ଧୀରେନ୍ ଘୋଷ, ଅଟକ କହାରୀ ମହାପାତ୍ର ଏବଂ ସତପ କାଳୀ ଅତତପ କାଳୀ ଅତ୍ୟଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାରେ ଗଢ଼ିଠିଲା 'ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥିଏଟର' । ଏହି ଦଳ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ସହ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରାଉଥିଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ସହରରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ନାଟ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ମାନରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଥିଲା । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି ନାଟ୍ୟନୁଷ୍ଠାନର ନାଟ୍ୟ କର୍ମୀମାନେ ଥିଲେ ଅଧିକାଂଶ ବଙ୍ଗୀୟ । ସେ କାଳରେ ଦରବାରୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରସିଦ୍ଧି କିଛି କମ୍ ନଥିଲା । ନୀଳ ଗିରିର ରାଜା ମର୍ଜରାଦ କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ର ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକତାରେ ନିଜ ପ୍ରାସାଦ ପରିସରରେ ୧୯୩୦ ମସିହାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ନୀଳଗିରି ରାଜ ମଞ୍ଚ ନାମରେ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକମାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥିଲା । ୧୯୩୪ ମସିହାରେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ 'କୋଣାର୍କ' ନାଟକକୁ ସଫଳତାର ସହ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ କାର୍ତ୍ତିକ ଘୋଷଙ୍କ ବାଜ୍ୟାପ୍ତ ନାଟକ 'ମାତୃ ପୂଜା', କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ବସୁଙ୍କ 'ନାରାୟଣବସନ୍ତ', ତୂୟା ଗୀତି, ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ ଭଞ୍ଜ ତୁଜଙ୍ଗ ଆଜି ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ଅଭିନୀତ କରାଇଥିଲେ । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ମହେନ୍ଦ୍ର ଭଦ୍ରଙ୍କ 'ଚକ୍ର ଧାରୀ' ଏବଂ ସୁଧୀନ ରହା ମିନର୍ଭାଙ୍କ ମଇଠା-ମୋଗଲ' ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ଜମିଦାର ସାମନ୍ତ ରାଧା ପ୍ରସନ୍ନ ଦାସଙ୍କ ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକତାରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାସାଦ ପରିସରରେ ୧୯୩୦ - ୧୯୩୫ ମଧରେ 'ସୁନହଟ ଥିଏଟର' ସୁନହଟ ଗ୍ରାମରେ ବହୁ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରି ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟଭାଜନ ହୋଇପାରିଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱରର ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ସରକାର ଙ୍କ ପରିବାରରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଥିଏଟରରେ ଅଭିନୟ ଜାରି ରଖିଥିଲେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ସରକାରଙ୍କ ଗୃହ ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଥିବା ମଞ୍ଚରେ ବହୁ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଛି । ରାଧାକମଳ ଦାସଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ୧୯୫୧ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରନ୍ତି 'ନାଟ୍ୟଶ୍ରୀ' ଅନୁଷ୍ଠାନ । ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଛି । ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନବୀନ କଳାକାରଙ୍କ ସହଯୋଗରେ 'ଦେବାସୁର' ନାଟକ ସଫଳତାର ସହ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଉଥିଲା । ୧୯୩୨ରେ ବାଲେଶ୍ୱରରେ କବିରାଜ ମିହିର କୁମାର ପାଣି ଗ୍ରାହୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା 'ସଂସ୍କୃତ ନାଟ୍ୟସଂଘ' ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ୫୦ରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଏହି କବିରାଜ ମିହିର କୁମାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ୧୯୪୩ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରନ୍ତି 'ବଳାଙ୍ଗୀ' ଡ୍ରାମାଟିକ୍ କ୍ଲବ୍' । ଦାମୋଦର ପୁର ଗ୍ରାମରେ ଏହାର ଏକ ମୁକ୍ତ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ରହିଛି । ଏହି ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ୧୯୪୩-୬୫ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ବାହନ, ସମାଧି, ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ, ମୂଳିଆ, କୋଣାର୍କ, ବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ, ପ୍ରଭୃତି ନାଟକମାନ ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ । ସେ କାଳରେ ବାଲେଶ୍ୱର ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକ ମଞ୍ଚକଳାର ପ୍ରସାର ପ୍ରଚାର ଏବଂ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧି କରିବାରେ ଆଗେଇ ନେଇଛି ।

କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ନିଜ ଗ୍ରାମ ତାଳପଦାଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ 'ଗୋପୀନାଥ ନାଟ ସମାଜ । ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କର ବ୍ରଜବର୍ଜନ, ବସନ୍ତ ରାସ, ଶରଦରାସ, ବଂଶୀଶିକ୍ଷା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ, ଗୌର ସନ୍ନ୍ୟାସ, କାଳୀୟ ଦଳନ, କର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ଭଦ୍ରକର ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳରେ ବହୁ ନାଟ୍ୟଦଳ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା । ମଙ୍ଗଳ ପୁରର ରାଜା ଉମାକାନ୍ତ ଦାସ ବୈରୀଗଞ୍ଜନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକତାରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା ଅଭାଦଳ 'ମହାପ୍ରଭୁ ବାଡ଼ିଆ' ନାମରେ । ଏହି ଦଳ

ଖୋଲା ପଡ଼ିଆରେ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରାଉଥିଲେ । କେନ୍ଦୁଝରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ 'ବଳଭଦ୍ର ପାରାୟଣ ନାଟ୍ୟ ସଂସଦ । ଦଲାଇ ବାନାର୍ଜିଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାରେ ଏହି ଦଳ ଅଳ୍ପ କେତେକ ପୌରାଣିକ ଏବଂ ଐତିହାସିକ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ୧୯୩୮ ମସିହାରେ ଆନନ୍ଦ ପୁରଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ 'ପ୍ରାଣ ବଲ୍ଲଭ ପାଠାଗାର' ଏହାର ସଭ୍ୟମାନେ ଗୋଟିଏ ସୌଖୀନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଗଡ଼ି ନାଟକମାନ ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ କେନ୍ଦୁଝର ଅମଲା କ୍ଲବ ୧୯୩୭-୩୮ ସଭାରୁ ନିୟମିତ ଭାବରେ ବହୁ ପୌରାଣିକ ଓ ସାମାଜିକ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ ।

ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତଥା ପ୍ରଚାର - ପ୍ରସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗଞ୍ଜାମର ଅବଦାନ ଅତୁଳନୀୟ, ସାବାଂଲୀଥିଏଟର'ର ଆଗମନ ପରେ ଗଞ୍ଜାମରେ ନାଟକ ପ୍ରତି ନିଶା ବଢ଼ିଗଲା । ଫଳରେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି, ପୁରଷୋତ୍ତମପୁର, ପିତଳ, ପୋଲସର, ବୋଇରାଣୀ, ଖଲିକୋଟ, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ଭଞ୍ଜନଗର, ଛତ୍ରପୁର ଆଦି ପ୍ରମୁଖ ସ୍ଥାନରେ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାମାନ ଗଢ଼ିଉଠିଲା । ଗୌରବ ଚନ୍ଦ୍ର, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ, ଅପନ୍ନା ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଓ ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକତାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡୀରେ ପଦ୍ମନାଭ ରଙ୍ଗାୟଣ, ପଦ୍ମନାଭ ନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କ ଇଙ୍ଗୀତ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାଟକ, ବାଣାଦର୍ପ ଦଳନ, ଅହଲ୍ୟା ଶାପ ଓ ମୋଚନ, ଚନ୍ଦ୍ରବତୀ ସ୍ୱୟମ୍ବର, ତାରକ ସଂହାର ଓ ଦାନପରୀକ୍ଷା ଇତ୍ୟାଦି ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଚିକିଟୀ ରାଜା ରାଧା ମୋହନ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଚିକିଟୀ ଠାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ରଙ୍ଗାଳୟ ନାମକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଏବଂ 'ବସନ୍ତ ବନ' ନାମକ ସଙ୍ଗୀତାଳୟ, ଧରା କୋଟ ରାଜା ମଦନ ମୋହନ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା 'କେଶରୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ନାମକ ଏକ ରଙ୍ଗାଳୟ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ପ୍ରବୋଧ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ (ସଂସ୍କୃତରୁ ଅନୁବାଦ) ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାଟକ ପ୍ରଭୃତି ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ତରଳା ରାଜ ପରିବାରର ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂର ଦେଓଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରାସଲୀଳାର ମଞ୍ଚରୂପ ଦେଇ ଲୋକ ପ୍ରିୟତା ହାସଲ କରିଥିଲେ । ଧରାକୋଟ ରାଜା ମଦନ ମୋହନଙ୍କ ପୃଷ୍ଟପୋଷକତାରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା 'ମଦନ ମୋହନ ରଙ୍ଗାଳୟ' । ସମାଜସେବୀ ନରସିଂହ ଦାସଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ୧୯୯୨ ମସିହା ବେଳକୁ ଗଢ଼ିଉଠିଲା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପୁରଠାରେ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ରଙ୍ଗାଳୟ ନାମକ ଆଉ ଏକ ମଞ୍ଚ । ଶ୍ରୀବତ୍ସ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଶଶୀକଳା ପରିଣୟ, ନାମକ ଏକ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ନାଟ୍ୟଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ବ୍ରହ୍ମପୁରଠାରେ 'ରଙ୍ଗତରଙ୍ଗ, ଆପଣଙ୍କ ଥିଏଟର, ଉତ୍କଳ ଥିଏଟର, ଜନତା ଥିଏଟର, ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ଶରଣାର୍ଥୀ, ପହିଲି ଆଷାଢ଼, ଆହତ ମୂର୍ଚ୍ଛନା, ମରୁମରିଚିକା, ତାସ୍ ଘର, ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏକ ରାସ୍ତା, ଅନେକ, ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକୁ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇ ଗଞ୍ଜାମର ନାଟ୍ୟଚେତନା ପ୍ରଚାର ଓ ପରିପ୍ରସାର କରିବା ସହିତ ଲୋକ ପ୍ରିୟତା ହାସ କରିପାରିଥିଲେ । ୧୮୮୦ ମସିହା ବେଳକୁ ଗଞ୍ଜାମର ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନାଟକର ମହିମା ବ୍ୟାପିସାରିଥିଲା । ଏହି ବର୍ଷ ପରେ ପୋଲସରା, ଭଞ୍ଜନଗର, ଛତ୍ରପୁର ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳରେ ନାଟ୍ୟସଂଘମାନ ଗଢ଼ିଉଠି ନିୟମିତ ଭାବେର ନାଟକ ଅଭିନୀତ ଚାଲିଥିଲା । ପୁରୁଷୋତ୍ତମପୁର ଠାରେ, ଗୌରହରି ନାରାୟଣଙ୍କ ରଙ୍ଗାୟନ, ବୋଇରାଣୀଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ରଙ୍ଗାଳୟ, ପୋଲସରାର ଜଗନ୍ନାଥ ନୀତ ଓ ପାଟଣାବାଡ଼ ନାମକ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାମାନ ଗଢ଼ି ଉଠିଲେ । ଏହି ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପୌରାଣିକ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥିଲା । ୧୯୧୭-୧୮ ମସିହା ବେଳକୁ ଧରା କୋଟରେ 'ରାଧାକୃଷ୍ଣ ରଙ୍ଗାଳୟ' ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ତାରିଣୀ ଚରଣ ପାତ୍ରଙ୍କ 'ଶ୍ରୀରାମ ପାଦୁକା ପଟ୍ଟାଭିଷେକ, ଓ ତରଣୀ ସେନବଧ, ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୩୨-୩୫ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ପିତଳ ଠାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା 'କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ର ନାଟ୍ୟ ସଙ୍ଗ, ଏହାର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ ରଘୁନାଥ ପଣ୍ଡା । ୧୯୦୪ ମସିହାରେ ମୋହନ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ପିତଳର 'କେଶରୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଗଢ଼ିଉଠିଲା । ଏହି ମଞ୍ଚର ଅପମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ ୧୯୧୮ ମସିହାରେ । ଏହା ଏକ ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣ ଦଳ ଥିବାରୁ ଗଞ୍ଜାମ ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଆର ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରାଉଥିଲେ ।

ଦାନବୀର ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, ମହାଦାନୀ କର୍ଣ୍ଣ, ଶକୁନ୍ତଳା, ଦ୍ରୌପଦୀ ବସ୍ତ୍ରହରଣ, ଧ୍ରୁବ, ସୀତା କଲ୍ୟାଣ, ଉସା ପରିଣୟ, ସୁଭଦ୍ରା ପରିଣୟ, ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ, ପରିମଳା ସହ ଗମନ ପ୍ରଭୃତି ପୌରାଣିକ ନାଟକମାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଗଞ୍ଜାମ ମଞ୍ଚରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ପୌରାଣିକ ନାଟକ ମାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥିଲା । ମଞ୍ଚରେ କୌଣସି ନୂତନ ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରିନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅଣଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଛି ।

ଭବାନୀପାଟଣା ରାଜା ବ୍ରଜ ମୋହନ ଦେଓଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ୧୯୩୦ ରେ ଏଠାରେ ପ୍ରଥମ ଥର ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୁଏ, ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ପ୍ରତାପ କେଶରୀ ଦେଓଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରେ 'ବ୍ରଜ ମୋହନ ସାହିତ୍ୟ ସମିତି' । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ନାଟ୍ୟକାରମାନଙ୍କୁ ନୂଆ ନାଟକ ଲେଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେବାପାଇଁ ପୁରସ୍କାରର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଥିଲେ । ୧୯୧୭ ମସିହାର କଥା । ରାଜା ବ୍ରଜ ମୋହନଙ୍କୁ ବିବାହ ଉତ୍ସବ ବେଳେ କଳା ହାଣ୍ଡି ଜିଲ୍ଲାର ସର୍ବ ପ୍ରଥମ ନାଟକ 'ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ' ମଞ୍ଚ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ରଚୟିତା ଥିଲେ ଭବାନୀ ପାଟଣାସ୍ଥ ବ୍ରଜମୋହନ ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଧର୍ମାନନ୍ଦ ତ୍ରିପାଠୀ । ମହାରାଜା ପଲେସ୍‌ର ଆଗକୁ ଥିବା ପକ୍କା ଘରକୁ ଲାଗି ରହିଥିବା ବନଗଧର ଅପରପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିଲା ଏକ ଘଣ୍ଟାଘର । ଏହାର ସମ୍ମାନକୁ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ । ପ୍ରତାପ କେଶରୀ ସେଠ ଏହି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ନିଯୁକ୍ତି ହେଇଥିଲେ ସୂନାମଧନ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ କଲାଇ ବାନାର୍ଜୀଙ୍କୁ । ୧୯୪୦ ରୁ ୧୯୪୬ ମଧ୍ୟରେ ଭବାନୀ ପାଟଣାର ଏହି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ବେଶ୍ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିପାରିଥିଲା । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକକୁ ଛାଡ଼ି ବହୁ ଅନୁବାଦ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଅଭିନେତା ଅସରଙ୍ଗ ଅଲ୍ଲିଖାଁଙ୍କ ପିତା ଆଜିଲ ଖାଁ ଆଦିଲ୍ ଥିଏଟର ନାମକ ଏକ ଥିଏଟର ଗଢ଼ିଲେ । ଏହା ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲା । ୧୯୪୭ ପରେ ଏହି ଦଳର ପତନ ହୋଇଥିଲା । ଭବାନୀ ପାଟଣାରେ ୧୯୫୦ରେ ଉଦୟ ନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱା ବଧାନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା 'ଉଦୟ ନାଟ୍ୟ ସଂଘ' । ଏହି ମଞ୍ଚରେ 'ମାଣିକ ଯୋଡ଼ି', 'ମୂଲିଆ', 'ଘରସଂସାର', 'ଭରସା', 'ଅତିଥି', 'ସମାଥି', ଏବଂ 'ଚକ୍ରୀ' ପ୍ରଭୃତି ଲୋକ ପ୍ରିୟ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ରଙ୍ଗଳତାର ସହିତ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଛି । ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ପରେ ଏଠାରେ ଗଢ଼ି ଉଠଛି ବହୁ ସୌଖୀନ ମଞ୍ଚ କ୍ଲବ ଏମାନେ ସାମୟିକ ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ୧୯୬୯ ମସିହାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ । ଜିଲ୍ଲା-ଲେଖକ କଳା ପରିଷଦ ନାମରେ ଏକ ସୌଖୀନ ସଂସ୍ଥା । ଏମାନେ 'ଶବଗଡ଼ିଛି', ପଳାତକ, ଶରଶର୍ଯ୍ୟା, ଇତ୍ୟାଦି ନାଟକମାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରନ୍ତି । ଏହି ଜିଲ୍ଲାର ବିଦୟା କ୍ଲବ, ଜିଲ୍ଲା କଳା ପରିସଦ, ଆରତୀ ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆଦି ନାଟକର ପ୍ରସାର ଦିଗରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉଦ୍ୟମ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଧର୍ମ ଗଡ଼, ଜୁନାଗଡ଼, ଖଡ଼ିଆଳ, ନୂଆ ପଡ଼ା, କେସିଙ୍ଗା, ମଦନ ପୁର, ଲଡୁଗାଁ, ରାମପୁର, ଉତ୍‌କେଲା, ମଥୁରା, ବୟପାଟଣା, କୋକସରା, ଚାରବାହାଲ, ଆଦିର ସ୍ଥାନୀୟ କ୍ଲବ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ବର୍ଷ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି ।

୧୯୩୧-୩୧ ମସିହା ବେଳକୁ କୋରାପୁଟର ପ୍ରମୁଖ୍ୟ ସହର ଜୟପୁରଠାରେ 'ବାଣାସୁର ବଧ' ନାମକ ନାଟକ ପ୍ରସେନିୟମ ମଞ୍ଚରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଏହା ହେଉଛି କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚ ନାଟକ । ଜୟପୁରର ରାଜା ବିକ୍ରମ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ବିଶାଖା ପାଟଣାଠାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା 'ଜଗନ୍ମିତ୍ର ନାଟ୍ୟସଂଘ' । ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ହେଉଛି 'ବାଣାସୁର ବଧ' । ପରେ ପରେ ୧୯୩୪ ମସିହାରେ 'ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଅଭିନୟର ସୁବିଧା ପାଇଁ ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ରାଜା ବିକ୍ରମ ଦେବ 'ଜଗନ୍ ମିତ୍ର କଳାମନ୍ଦିର' ନାମକ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ମଞ୍ଚ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ସମୟାନୁସାରେ ତାହା ରୂପାନ୍ତରିତ ହେଲା ଏକ ସିନାମାହଲ୍‌ରେ, ନାଟକ ଦିନକୁ ଦିନ ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର ଏବଂ ଲୋକପ୍ରିୟତା ହାସଲ କରୁଥାଏ । ଫଳରେ କୋରାପୁଟ୍, କୋଟପଡ଼ା, ନବରଙ୍ଗ ପୁର ପ୍ରଭୃତି ଜିଲ୍ଲାକୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୩୪ ମସିହାରେ ଚନ୍ଦ୍ର ମୋହନ ସିଂହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ 'ଜଗନ୍ମୋହନ ନାଟ୍ୟ ସମାଜ' । ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ

ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ହେଉଛି 'ଅମର ସିଂହ' । ଏହା ଏକ ଐତିହାସିକ ନାଟକ । ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ଶିକ୍ଷକ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା କୋଟପଡ଼ଠାରେ ଗୋଟିଏ ସୌଖୀନ ନାଟସଂସ୍ଥା । ଏହି ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା କୋରାପୁଟର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିଲେ । 'ନଳ ଦମୟନ୍ତୀ' ହେଉଛି ଏହି ଦଳର ସବୁଠାରୁ ସର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ସଫଳ ନାଟକ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କେତେକ ବଙ୍ଗୀୟ ଅନୁବାଦକ ନାଟକମାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ୧୯୬୦ ପରେ କୋରାପୁଟ, ଜୟପୁର, ରାୟଗଡ଼ା, ନବରଙ୍ଗପୁର ଆଦି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାନୀୟ କ୍ଲବ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ନିୟମିତ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରି ଆସୁଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଇତିହାସକୁ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଯଥେଷ୍ଟ ଅବଦାନ ରହିଛି । ଏଠାକାର ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ନାଟ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେଉଛି ''ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ନାଟ୍ୟସଂଘ'' । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ କେବେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ତାହର କିଛି ତଥ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମିଳିପାରି ନାହିଁ । ତେବେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ବଳଙ୍ଗା ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଥିଏଟରର ସମସାମୟିକ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯଳଏ । ସମ୍ବଲପୁରରେ ନାଟକ ପ୍ରସାର କରିବା ଦିଗରେ ନନ୍ଦ ଗଡ଼ାଇ ନୀଳମଣି ମିଶ୍ର ପରିବାର ଏବଂ ଝାଡୁଆ ପଡ଼ାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପୂଜାରୀ ପରିବାର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନୀଳମଣି ମିଶ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ନନ୍ଦପଡ଼ାଠାରେ ଗଢ଼ିଉଠେ 'ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ନାଟ୍ୟସଂଘ' । ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଦ୍ଧା ସଠିକ୍ ଜଣାପଡ଼ି ନାହିଁ । ସେ ସମୟରେ ଶେଷ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜାଙ୍କର ସ୍ମୃତିକୁ ଉଦ୍‌ଜୀବିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ ନାଟକ 'ଅଭୟସିଂହ' । ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚକ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସଙ୍କ ସୂଚନା, ଅନୁଯାୟୀ ୧୯୨୦-୨୧ ବେଳକୁ ଏମାନେ ପ୍ରଥମେ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ପରେ ପରେ ଏମାନେ ଖାରବେଳ, ମେବାର ପତନ, (ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ଅନୁବାଦ), କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ, ଗୋବିନ୍ଦ ବିଦ୍ୟାଧର, ମିଶର କୁମାର, (ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ଅନୁବାଦ) 'ସମଲେଶ୍ୱରୀ', ସେଓଜୀ, ସୁଭଦ୍ରା (ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ଅନୁବାଦ), ପାର୍ଥ ସାରଥି, (ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ଅନୁବାଦ), ଚକ୍ରୀ, ପର୍ଶୁରାମ, ଉତ୍ତରା (ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ଅନୁବାଦ) ଆଜି ଉଭୟ ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକୁ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ନାଟ୍ୟସଂଘ ପରିବେଷିତ 'ଉତ୍ତରା' ନାଟକରେ ୧୯୫୨ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମ କରି ରକ୍ଷଣଶୀଳ ପରିବାରର ଝିଅମାନେ ଏଠାରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ୧୯୫୩-୫୪ ବେଳକୁ ଅନୁଷ୍ଠାନର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ରଖାଗଲା 'ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା କଳା ପରିଷଦ' । ଏହି ସମୟରେ 'ପ୍ରଣୟ ବଲ୍ଲରୀ' କାବ୍ୟର ନାଟ୍ୟରୂପ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ୧୯୪୫ ମସିହାରେ ଶିବ ପ୍ରସାଦଙ୍କ ରଚିତ ନାଟକ 'ଆକବର ରାଏ' ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ନାଟକରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଏହି ମଞ୍ଚରେ ନାରୀ ଚରିତ୍ରର ନାରୀମାନେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନାଟ୍ୟକାର ଶିବ ପ୍ରସାଦଙ୍କ ରଚିତ 'ଗୌନ୍ତିଅ ବାବୁ' (୧୯୫୭) ହେଉଛି ସମ୍ବଲପୁରୀ ଭାଷାର ପ୍ରଥମ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ନାଟକ । ଏହି ନାଟକଟିକୁ ୧୯୫୭ ମସିହାରେର 'ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା କଳା ପରିଷଦ' ଅଭିନୀତ କରିଥିଲା । ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଆଉ କେତୋଟି ନାମକରା ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିଳ୍ପୀ, ସୁରେଶ୍ୱରୀ, ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଷଦ, ପଣ୍ଡିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଷଦ, ପ୍ରଗତି ସଂଘ, ରଙ୍ଗଭୂମି ଇତ୍ୟାଦି ।

ବାମଣ୍ଡା ଗଡ଼ ଜାତ (ଦେବଗଡ଼) ଠାରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା ବହୁ ନାଟ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ୧୯୧୭-୧୮ ବେଳକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ ଦିବ୍ୟ ଶଙ୍କରଙ୍କ 'ଗାଙ୍ଗେୟ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ', ଶଶୀଭୂଷଣ ଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ୧୯୨୫ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ ରାମ ଗୋପାଳଙ୍କ ନାଟ୍ୟ ସଂଘ ଏବଂ ୧୯୩୩ ରେ ଗୋପୀ କିଶୋର ସଂଘ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ । ଗାଙ୍ଗେୟ ମଞ୍ଚର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଏବେ ଦିବ୍ୟଶଙ୍କର ନାଟ୍ୟସଂଘ ହୋଇଛି । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ୧୯୧୮ ମସିହା ପରେ ପରେ ଖଡ଼ିଆଳ ରାଜା ବୀର ବିକ୍ରମଙ୍କର 'ଅମ୍ବିକାଦେବୀ', ବୀରକଳଙ୍କ', 'ଚାଣକ୍ୟ', ଏବଂ 'ପେଟେଣ୍ଟ ମେଡ଼ିସିନ୍‌ର ନାଟ୍ୟରୂପ ପ୍ରଭୃତି ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅଳ୍ପ

କେତୋଟି ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ଅନୁବାଦ ରୂପ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ୧୯୧୮ ମସିହାରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୁଏ ହରିହର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ 'ମଧୁରାଜ ବିଜୟ' । ଏହା ହେଉଛି କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ 'ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା କାବ୍ୟ ନାଟ୍ୟରୂପ । ଶଶୀଭୂଷଣ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ୧୯୨୫ ମସିହାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ ରାମ ଗୋପାଳଜୀ ନାଟ୍ୟସଙ୍ଗ । ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ହେଉଛି ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ରଚିତ 'ମାୟାଶବରୀ, ଲିଙ୍ଗରାଜ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ରଚିତ ନାଟକ ' ବାଣାହରଣ', ବସୁ ଦାନ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମ, ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା ରାମ ଗୋପାଳଜୀ ନାଟ୍ୟସଂଘ ଦ୍ୟାରା । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ସତ୍ୟନନ୍ଦ ପତିଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ରଚିତ ନାଟକ 'ଅରୁଣା' ବଂଶୀଚୋରି, ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, କଂସବଧ, ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଧିରେ ଧିରେ ବାମଣ୍ଡାରେ ନାଟ୍ୟ ସଚେତନତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇପାରିବାରୁ ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା /ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂସ୍ଥା-ମାନ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା । ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା 'ଗୋପିକିଶୋର ସଂଘ' ନାମକ ଏକ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ୧୯୩୯ ମସିହାରୁ ଏହି ସଂସ୍ଥା ନିୟମିତ ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ନାଟ୍ୟାଭିନୟ କରିଆସୁଥିଲା । ଏହି ସଂଘର ପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ହେଉଛି କୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମ (୧୯୩୯) । ଏହାପରେ କ୍ରମାନୟରେ କଂସବଧ, ଶିବଶକ୍ତି, ବସୁଦାନ, ହରିଶ୍ଚିନ୍ଦ୍ର, ଚକ୍ରଧାରା, ସାବିତ୍ରୀ-ସତ୍ୟାବାନ, ସତୀ ଅନସ୍ୱୟା, ଓ ରାମ ବନବାସ ଆଦି ପୌରାଣିକ ନାଟକମାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଇଥିଲେ । ଚକ୍ରଧାରୀ ଓ ସାବିତ୍ରୀ-ସତ୍ୟବାନ, ହେଉଛି ବଙ୍ଗଳାଉବାଦ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ।

ରାଜପୁଷ୍ଟ ପୋଷକତା ହିଁ ଜଣାଇ ମଞ୍ଚକଳାର ବିକାଶର ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ଏଠାରେ କୌଣସି ବ୍ୟବସାୟିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ନଥିଲା । ଅସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ ଥିଲା କେତେକ ସାବ କର୍ମୀ ମାନଙ୍କ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କର କେତେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଏକ ସୌଖୀନ ବ୍ୟାପାର, ପ୍ରଥମେ ବପାଇ ମଞ୍ଚରେ ପୌରାଣିକ ଓ ଐତିହାସକ ନାଟକମାନ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରୁ ଅନ୍ୱଷିତ ହୋଇ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ୧୯୦୨ ମସିହା କଥା ରାଜା ଧରଣୀଧର ଇନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ୧୯୧୩ ମସିହାରେ ମାଇନର ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ । ସ୍କୁଲର କର୍ମଚାରୀ ମାନଙ୍କ ସହିତ ରାଜକର୍ମ ଚାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ୧୯୧୮ ମସିହାରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ 'କାଣେଶ୍ୱର ନାଟକ ଦଳ' । ଏମାନେ 'କର୍ଣ୍ଣବଧ', 'ସୁଦାମା', ଏବଂ 'ବାଣହରଣ' ଆଦି ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ ।

ଆଜିର ବଲାଙ୍ଗୀର ହେଉଛି ପୂର୍ବତନ ପାଟଣା ଗଡ଼ (State)ର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା, ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ସିଂହଦେବଙ୍କ ନାମରେ High School ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ରାଜାଙ୍କ ଦେଓ୍ୱାନ ଥାନ୍ତି ବାଳମୁକୁନ୍ଦ ବହିଦାର । ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଅବସର ବିନୋଦନ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ କ୍ଲବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରନ୍ତି । ପୃଥ୍ୱୀରାଜା ଡ୍ରାମାଟିକ କ୍ଲବ୍ ନାମରେ । ସେ ସମୟରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପୌରାଣିକ ନାଟକମାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଉଥିଲେ । ୧୯୨୫ ମସିହା ପରେ ପରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧରେ ଅଶ୍ୱନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ ଭୀଷ୍ମ, ସମଲେଶ୍ୱରୀ, ଓ ରେବତୀ ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ 'କୀର୍ତ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ, ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ନାଟ୍ୟକାର ଦିବାସିଂହ ନାୟକଙ୍କର, ଦାତା କର୍ଣ୍ଣ, ଅଭିମନ୍ୟୁ, ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ, ଶ୍ରୀ ବତ୍ସ, ରମାଇଦେବ, ହୀରାଖଣ୍ଡ ଦାନ, ପ୍ରଭୃତି ଐତିହାସିକ ଓ ପୌରାଣିକ ନାଟକ ନାଟକମାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରୁଥିଲେ । ୧୯୩୫ ମସିହା ବେଳକୁ ବଲାଙ୍ଗିରରେ କେତୋଟି ସୌଖୀନ ସଂସ୍କୃତିକ ସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ିଉଠିଲା । ଏମାନଙ୍କ ମଧରେ କଳିଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟ ସମିତି, ନବୀନ ସାହିତ୍ୟ ସଂଘ ଓ ଅବସର ବିନୋଦନ ସାହିତ୍ୟ ସମିତି ଇତ୍ୟାଦି । ନବୀନ ସାହିତ୍ୟ ସଂଘ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକଙ୍କ 'ଧର୍ମପତ୍ନୀ' ଏବଂ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କ 'ଡ଼ାକ୍ତର' । ୧୯୪୦ ମସିହାରେ ବଲାଙ୍ଗୀର ମାଇନର ସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ରଘୁନାଥ ପ୍ରସାଦ ବହିଦାର ଙ୍କ ରଚିତ 'କର୍ଣ୍ଣାର୍ଜୁନ', ମିଶର କୁମାରୀ, ସାହାଜାହାନ ପ୍ରଭୃତି କେତୋଟି ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଅନୁବାଦ କରି ସ୍କୁଲର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଭିନୀତ କରାଇଥିଲେ । ରାଜାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା

ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଆର୍ଥିକ ସାହାର୍ଯ୍ୟରେ ୧୯୪୬ ମସିହାରେ ବଲାଙ୍ଗିରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ । କୋଶଳକଳା ମଣ୍ଡପ ନାମରେ ଏକ ନାଟ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ । ସମାଲୋଚକ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସଙ୍କ ସୂଚନା ଅନୁଯାୟୀ ଯୋଗେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ରଚିତ ପୌରାଣିକ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'ସୀତା'ର ଅନୂଦିତ ରୂପଟିକୁ ଅଭିନୀତ କରାଇଥିଲେ । ରାମ ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦ୍‌ଗାତା ଓ ବସ୍ତ କୁମାର ମହାନ୍ତି ଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ୧୯୪୭ –୪୮ ମସିହାରେ ଗଢ଼ିଉଷଠ ଆମେଚର ଡ୍ରାମାଟିକ୍ କ୍ଲବ ? ନାମରେ ଏକ ସୌଖୀନ ସଂସ୍ଥା । ଏହି କ୍ଲବ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରେ ବଙ୍ଗଳା ସାମାଜିକ ନାଟକ ବିଂଶ ବର୍ଷ ପରେର ଅଭିନିତ ରୂପକୁ । ପରେ ପରେ ରାଜାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠ ପୋଷକତାରେ ଗଢ଼ିଉଠେ କଳା ମଣ୍ଡଳ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ । ନାଟକର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ଖୁବ୍ ଦୃତ ଗତିରେ ବଲାଙ୍ଗିର ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳକୁ ବ୍ୟାପିଯାଇଥିଲା । ପାଟରା ଗଡ଼, ଟିଟିଲା ଗଡ଼, କଣ୍ଟାବାଞ୍ଜି, ବଙ୍ଗୋମୁଣ୍ଡା, ସିନ୍ଦେକେଲା, ସଇଁତଳା, ଦେ ଗାଁ, ଦରାସିଙ୍ଗା, ତୋଷରା, କୁତୁର୍ଲା, ଧଣ୍ଡାମୁଣ୍ଡା, ଲୋଇସିଂହା, ଆଗଲପୁର, ସାଲେଭଟା, ବେଲଗଡ଼, ମଣ୍ଡଳ, ବିନିକ, ବୀର ମହାରାଜ ପୁର, ତରଭା ଓ ସୁବଳୟା ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସୌଖୀନ ଦଳମାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନାଟ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସୋନପୁରର 'ବୀର ମିତ୍ରୋଦୟ କ୍ଲବ' ପ୍ରଗତି ସଂଘ ଆଦିର ଅବଦାନ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରସାର ଦିଗରେ ବେଶ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛି ।

କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାରେ କୌଣସି ସ୍ଥାୟୀମଞ୍ଚ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବାର ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଏ ନାହିଁ । ୧୯୨୦ ବେଳକୁ କେନ୍ଦୁଝରର ଚମ୍ପୁଆ ଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ ବଳଭଦ୍ର ନାରାୟଣ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା କଲାଥି ବାନାର୍ଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାରେ ଏହି ଦଳ କେତେକ ଐତିହାସିକ ଓ ପୌରାଣିକ ନାଟକମାନ ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ । ୧୯୩୩ରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା ଆନନ୍ଦପୁର ଠାରେ । ନୃସିଂହ ନାରାୟଣ ରାସ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା, ୧୯୩୮ ରେ ଆନନ୍ଦପୁରର 'ପ୍ରାଣ ବଲ୍ଲଭା ପାଠାଗାର, ୧୯୩୭ ରେ କେନ୍ଦୁଝର ଆଲା କ୍ଲବ, ୧୯୬୮ରେ ଜିଲ୍ଲା କଲେକ୍ଟରିଏଟ୍ ଡ୍ରାମାଟିକ୍ କ୍ଲବ, ୧୯୭୨ରେ 'ସେବା ମଙ୍ଗଳ ସଂସ୍ଥା', ୧୯୭୪ ରେ ମିଳନୀ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ, ୧୯୭୫ ଗୋପାଳ ବଲ୍ଲଭ ପାଠାଗାର ଆଦି ସଂସ୍ଥା ସାମୟିକ ଭାବେ ହେଉ ବା କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ହେଉ ପଛେ ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରେମ ଲତିକା କଲାଭବନ, କେନ୍ଦୁଝରର କଇଜି ସଂସ୍ଥା, କ୍ୱୋଟ ବ୍ୟାଙ୍କ ଆସୋସିଏସନ, ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର ପାଠାଗାର, କେନ୍ଦୁଝରର କଲେଜ, ହାଇସ୍କୁଲ ମାଇନି ସ୍କୁଲ ଆଦିର ନାଟ୍ୟ ସଂସଦ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ତଥା ଉତ୍ସବମାନଙ୍କରେ ନାଟକ ପରିବେଶ କରିଥାନ୍ତି ।

କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାରେ ନାଟକର ପରିପ୍ରସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତ ଉତ୍ସାହଜନକ ଥିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ କ୍ୟାବେକ ହେଉଛନ୍ତି କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର ଏକ ମୁଖୀ ମଞ୍ଚର ଆଦ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ତାଙ୍କ ପ୍ରଚଷ୍ଟୋରେ ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ବଙ୍ଗଳା 'ଆଲିବାବା' ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୁଏ । ଏହି ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଟି ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୁଏ ବିନୋଦ ବିହାରୀ ଠାକୁରଙ୍କ ବିଜେ ମଣ୍ଡପ ପରିସରରେ ଏକ ଆସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ । ମହନ୍ତ ରାମ ପ୍ରସନ୍ନ, ରାମାନୁଜ ଦାସ ଏବଂ ଅମ୍ବିକା ପ୍ରସାଦ ବୋଷକ ଉଦ୍ୟମରେ ୧୯୧୭ ମସିହାରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ 'ବଳଦେବ ଡ୍ରାମାଟିକ୍ କ୍ଲବ୍' । ୧୯୨୫/୨୨ ରେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାରେ ରାୟସାହେବ ଦୋଳ ଗୋବିନ୍ଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଗଢ଼ିଉଠେ Union Dramatic Club ୧୯୩୪ ରେ ଧ୍ୱମାତ ଗ୍ରାମରେ ଗଢ଼ଇଉଠେ 'ଗୋବିନ୍ଦ' ଡ୍ରାମାଟିକ୍ କ୍ଲାବ, ୧୯୩୫ ରେ ନିକିରାଇ ଗ୍ରାମରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ମହାବୀର ଡ୍ରାମାଟିକ୍ କ୍ଲବ । ପଟ୍ଟାମୁଣ୍ଡାଇ ଠାରେ ୧୯୪୩ ରେ ପଡ଼ିଉଠେ 'ହରପାର୍ବତୀ ଡ୍ରାମାଟିକ୍ କ୍ଲବ୍ । ୧୯୪୬ ରେ ବଡ଼ କୋଠା ନିକଟସ୍ଥ ଜାଗାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା । ଗୋବିନ୍ଦ ଥିଏଟର୍ସ । ଏହି ବ୍ୟବସାୟିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ଥିଲେ ବନବିହାରୀ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦନ । ଏହି ମଞ୍ଚର ପ୍ରଥମ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ହେଉଛି ବିଜୟ କେତନ ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ରଚିତ 'ସହସ୍ର ଶର୍ଯ୍ୟାର ନାୟିକା' ।

ବ୍ୟବସାୟିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ପତନ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ନାଟକକୁ ଏକ ପ୍ରକାର କଞ୍ଚାଇ ରଖିଛନ୍ତି ଗ୍ରୁପ ଥିଏଟର ବା ସୌଖୀନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକ । ୧୯୭୦ –୧୯୯୦ ମଧ୍ୟରେ ଛୋଟ ବଡ଼ ଅନେକ କ୍ଲବ ବା ସୌଖୀନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ମାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଦଳ ଗୁଡ଼ିକ ସାମାୟୁକତ୍ତା ଏକ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରିଥିଲେ । ଦଳ ଆର୍ଥିକ ପରିସ୍ଥିତି ହେଉ ବା ଆଭ୍ୟନ୍ତର କଳହ ଯୋଗୁଁ ବର୍ଷେ କିମ୍ବା ଦୁଇ ବର୍ଷରେ ମଧ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଏବଂ ଆଉ କେତେକ ଦଳ ସୁଦକ୍ଷ ପରିଚାଳନା ଯୋଗୁଁ ଅଧିକ ଦିନ ତିଷ୍ଠି ରହି ପାରୁଥିଲା । ଏଯାବତ୍ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ନାଟକ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ମାନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇ ନାଟକର ସ୍ୱର ଏବଂ ସ୍ୱାକ୍ଷରକୁ ଜୀବିତ ରଖିପାରିଛି । ଏହି ପ୍ରତିଯୋଗିତାର ଆୟୋଜକ ସଂସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା:– ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ବି ଗ୍ରୁପ କଟକ, ରାଉରକେଲା କଲଚରରାଲ ଆକାଡ଼େମୀ, କାସାଣୁ କ୍ଲବ କେଉଁଝରର ଶିଳ୍ପୀ, ଢ଼େଙ୍କାନାଳ, କନ୍ଦୁବଳୟେ ବାଲେଶ୍ୱର, 'ଓଙ୍ଗାଡ଼ା ଜଟଣୀ, ନାଟ୍ୟକଳା ସଂସଦ–ଦେବଗଡ଼, ଉତ୍ତର ପୁରୁଷ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପଞ୍ଚମ୍ ବେଦ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଶତାବ୍ଦୀର କଳାକାର–ଭୁବନେଶ୍ୱର, ମନନ–ଭୁବନେଶ୍ୱର, କାବ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ଆକାଡ଼େମୀ, ଅଧିକ ସଙ୍ଗୀତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଜିତ୍ ଥିଏଟର, ଭୂବନେଶ୍ୱର ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା–ଗୁଡ଼ିକ? ନାଟକ ପ୍ରତିଯୋଗିତାର ମାନବୃଦ୍ଧି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବଂ ନାଟକର ପ୍ରସାର ଓ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆର୍ଥିକ ସହାୟତା ଯୋଗାଇ ନେବାର ଶକ୍ତି କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଶାସନିକ ବିଭାବ (ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ହେଉଛି Ministry of Culture, Government of India, New Delhi), Department of Turism and culture, (Government of Odisha), Sangeet Natak Akademi (New Delhi), Easten wonal cultural centre (Kolkata) ଇତ୍ୟାଦି ।

ଉଭୟ ନାଟକ ଓ ନାଟ୍ୟକାର ପରସ୍ପର ପରିପୂରକ । ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଟ୍ୟ ପାଣି ପାଗକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥିଲେ କେତେକ ସୌଖୀନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ବା Group Theater ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ସୃଜନୀ', ସଙ୍କେତ, ସଇବ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା, ଏକକ, ସପ୍ତର୍ଷି, ଦିଗନ୍ତ, ୟୁନାଇଟେଡ୍ ଆର୍ଟିଷ୍ଟ, ଶ୍ରୀ ଥିଏଟର, ଅନ୍ନେପୁଣ, ଆକାମା ଏବଂ ଫାଇଭଷ୍ଟାର, ତୁଳସୀ ଆସୋସିଏସନ, ଯାତ୍ରୀ, ମୁକ୍ତି, ନଟ, ଅଭିନୟ, ସୁଧର୍ମା, ଶିଳାଶ୍ରୀ, କଚ୍ଛପ, ନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ, ... ସୌଖୀନ କଳାକାର ସଙ୍ଗ, ଗଞ୍ଜାମ କଳା ପରିଷଦ, ସମାବେଷ, ଶିଳ୍ପା, ଶତାବ୍ଦୀର କଳାକାର, ଚକାଡ଼ୋଳା, ସ୍ରଷ୍ଟା, ନାଟ୍ୟ କଳା ସଂସଦ, କଉସିକ ଥିଏଟର, ସ୍ମୃତି, ଆମେ ଓଡ଼ିଆ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ଚରିଟ କ୍ଲବ, ଆମେ ସୃଷ୍ଟି, ନବ ଗୁଞ୍ଜର, ଜଗନ୍ନାଥ, ମିନନ, କଖଗ, କଳିଙ୍ଗ, କଳା ପରିଷଦ, ଆରୋହୀ, ଶାଶ୍ୱତୀ ଥିଏଟର ସଉମେଣ୍ଟ ନଟରାଜ କଳା ପରିଷଦ, ଭଏସ୍, ଆରୋହଣ, ଉଲକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଟ୍ରଷ୍ଟ, ନାଟ୍ୟ ଚେତନା, ଉତ୍ତର ପୁରଷ, ଅଜିତ୍, ନିୟୁ କ୍ରେଷ୍ଟ ଏ ରିପୋଟି ଥିଏଟର, ବର୍ଣ୍ଣାଳୀ, ରଙ୍ଗ ଲୋକ, ପଞ୍ଚମ ବେଦ, ରଙ୍ଗ ଶାଳା, ଧୁଗେଚ୍ଛା, କୋଇଲ କ୍ଲବ, କଳା ପରିଷଦ, ସଂପର୍କ, ପ୍ରୟାସ, ଦମ୍ପୟନ୍ତୀ କଳା ପରିସଦ, ଉତ୍ତରାୟଣା କ୍ଲବ, ରଙ୍ଗଲୋକ, କନୟ ଏକ ଉଲ୍ଲାସ, ନାଟମ୍ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି, ନବ ଜୀବନ, ତ୍ରିନେତ୍ର, ଆମେ କ୍ରାନ୍ତି ସଦଳ, ସିରର, ରଙ୍ଗମ, ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ, ନାବିକ, International Theater,ରଙ୍ଗଦ୍ରୁମି, ସ୍ପନ୍ଦନ, ପରମ୍ପରା, ରଙ୍ଗକର୍ମୀ, ଲାବଣ୍ୟ ଥିଏଟର, ମୁକ୍ତି, ଅଭିନୟ, ମଞ୍ଚ ପ୍ରଦୀପ, ନଟ ରଙ୍ଗଶାଳା ବା ରଙ୍ଗାୟନ, ଗୋଲଡ଼େନ୍ କ୍ଲବ, ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳୀ, ପ୍ରିମିୟର କ୍ଲବ, ସେ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା, ଟାଲେଣ୍ଟସ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଧାନ ।

୧୯୬୪ ମସିହାରେ କଟକ ଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ ସୃଜନୀ ନାମକ ଏକ ସୌଖୀନ ସଂସ୍ଥା ବା Group Theater ନିଜର ଆଠ ବର୍ଷର ଆୟୁଷ କାଳ ମଧ୍ୟରେ (୧୯୬୪–୭୨) ସୁବଣ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଛି ମାତ୍ର ଚାରିଗୋଟି ନାଟକ, ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କର ତିନୋଟି ନାଟକ ଯଥା କ୍ରମେ ସାଗର ମନ୍ଥନ, (୧୯୬୪), ବନହଂସୀ (୧୯୬୮), ଓ ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ର (୧୯୭୧) ବିଶ୍ୱଜିତ୍ ଦାସଙ୍କର ଏକ ମାତ୍ର ନାଟକ ପ୍ରତାପ ଗଡ଼ରେ ଦି ଦିନ (୧୯୬୫) । ୧୯୭୨ ମସିହାରେ ସୃଜନୀ, ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା

ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ୧୯୮୩ ମସିହାରେ ଗଡ଼ିଉଠେ ସ୍ମୃତି ନାଟ ସଂସ୍ଥା । ଏହି ମଞ୍ଚର ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ହେଉଛି ସୋମନାଥ ପାଳଙ୍କ ରେବତୀ, ନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ ଶିଥିଳ ଦୁକୁଳ, ପାଣ୍ଡବ ବଳୟ (ନାଟ୍ୟ ରୂପ) । ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ପ୍ରମୋଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା କଟକ ଠାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳୀ, ନାଟ ସଂସ୍ଥା । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଚଉକି, ଚୋର, ଅନ୍ୟଉମ, ୧୯୮୪ ମସିହାରେ ଗଡ଼ିଉଠେ, ଆମେ ଓଡ଼ିଆ, ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା, ଏହି ମଞ୍ଚରେ ମଞ୍ଚସଥ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ହେଉଛି– ନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ ନାଟକ ପ୍ରଶ୍ନ, ତାମସୀତୃଷ୍ଣା, ଏ ଜନ୍ମର ତୀର୍ଥ କ୍ଷେତ୍ର, ଇତ୍ୟାଦି । ସେ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥାର ବାହାନା, ଗୋଲେଡନ କ୍ଲବ୍‌ର ସତର୍କ ସଙ୍ଗମିତ୍ର, ଆ କା ମା ବୈ ଟଲେଣ୍ଟସର, 'ଦୁସ୍ୱପ୍ନଜାତ', ମଧୁବାବୁଙ୍କ କଳିଆ ଘୋଡ଼ା, ସାରଳା ସଙ୍କେତର ବତିଖୁଣ୍ଟ ଆଦି ନାଟକ ।

ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ ଭୁବେଶ୍ୱରରେ ବହୁ ସୌଖୀନ ସଂସ୍ଥା ବା Group Theater ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ମନୋଜ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ମନନ, ଅନନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଉତ୍କଳ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଟ୍ରଷ୍ଟ । ଚନ୍ଦ୍ର ଶେଖର ନନ୍ଦଙ୍କ ଆରୋହଣ, ସୁବୋଧ ପଟନାୟକଙ୍କ ନାଟ୍ୟ ଚେତନା, ଅସୀମ ବସୁଙ୍କ ଉତ୍ତର ପୁରୁଷ, ଅଜିତ୍ ନାରାୟଣ ଦାସ ଅଜିତ୍ ..... ଧିରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମଲ୍ଲିକଙ୍କ ଶତାବ୍ଦୀର କଳାକାର, ନବୀନ ପରିଡ଼ାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣାଳୀ, ହରେନ୍ ସାହୁଙ୍କ ପଞ୍ଚମ ବେଦ, ପ୍ରଖ୍ୟାତ୍ ନାଟ୍ୟକାର ବିନୟ ମିଶ୍ରଙ୍କ ବିଜୟ ଏକ ଉଚ୍ଛାସ, ମିହିର କୁମାର ମେହେରଙ୍କ International Theater, ଶ୍ରୀମନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସବୁଜ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସାହୁଙ୍କ, ରଙ୍ଗ ଲୋକ, କୌଳାସ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ରଙ୍ଗକର୍ମୀ, ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ରଙ୍ଗଭୂମି, ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ଜେନାଙ୍କ ଲାବଣ୍ୟ ଥିଏଟର, ଚୌଧୁରୀ ଜୟ ପ୍ରକାଶ ଦାସଙ୍କ ଭରତ ପୁତ୍ର, କମଳ ଲୋଚନ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଏକ୍ରାମ ଥିଏଟର । (ବ୍ୟବସାୟିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ) ସୂର୍ଯ୍ୟ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ମୁକ୍ତି, ନାରାୟଣ ପତିଙ୍କ ଅନ୍ୱେଷଣ, ଧ୍ରୁବ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ମଞ୍ଚ ପ୍ରଦୀପ, ଦୋଳ ଗୋବିନ୍ଦ ରଥଙ୍କ ନଟରଙ୍ଗଶାଳା, ରଙ୍ଗଚୟନ, ସୀତା କାନ୍ତ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ୟୁନାଇଟେଟ୍, ଆର୍ଟିଷ୍ଟି, ଦେବୁ ବୋଷଙ୍କ ଦିଗନ୍ତ, ବିଜୟ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ/ରୂପାନ୍ତର, କପିଳାସ ଭୂଆଁଙ୍କ କଚ୍ଛପ ନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ, ସଙ୍କେତ, ସୁଧର୍ମା, ଏକକ, ଆରୋହୀ, ନଟ ଅଭିନୟ, ସପ୍ତର୍ଷି, ଧାତ୍ରୀ, ଜଗନ୍ନାଥ, ନବ ଗୁଞ୍ଜର, ଆମେ ସୃଷ୍ଟି, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ଚାରିଟ୍ କ୍ଲବ ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୭୦ ମସିହାରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ସଙ୍କେତ ସୌଖୀନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱଜିତ ଦାସଙ୍କ ମୃଗୟା ଓ ସମ୍ରାଟ ଇତ୍ୟାଦି । ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ୟୁଇନ ଅନ୍ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ – ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ଅରଣ୍ୟ ଫସଲ ଓ ବିଜୟ ବିଶ୍ରଙ୍କ ଶବ ବାହକମାନେ । ସୃଷ୍ଟିମେୟ କଳା ଓ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରେମୀ କେତେକ ଉଦୀୟମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କ ଯତ୍ନ ଓ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ଚ୍ୟାରିଟ୍ କ୍ଲବ ୧୯୫୦ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଆ ନବବର୍ଷର ସଭା ବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା । ଏହି କ୍ଲବ ଦ୍ୱାରା ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଭେଳା ଭଞ୍ଜ କିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଗରିବ ଶିକାରୀ ଡ଼. ଅଦ୍ୱୈତ ଚରଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ 'ନର ଦେବତା' ପୌରାଣିକ, ନଗେନ୍ ଦାସଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣାର୍ଜୁନ, ପୃଥ୍ୱୀରାଜ (ଐତିହାସିକ), ଭଞ୍ଜକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ 'ରାଜ ନର୍ତ୍ତକୀ' ଅଦ୍ୱୈତ ଚରଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ନରଦେବତା ପୌରାଣିକ, କ୍ଷୀରୋଦ ଚନ୍ଦ୍ର ରାୟଙ୍କ ଅଫିସରସ କ୍ଲବ୍, ସମାଜିକ । ଡଃ ରାଧାକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଦାୟୀ କିଏ ? (ସାମାଜିକ), ନଗେନ ଦାସଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କା (ପୌରାଣିକ), ସୁନା ବେଢ଼ା (ପୌରାଣିକ), ସୀତା (ପୌରାଣିକ), ରଜତ କୁମାରୀ କରଙ୍କ ଚନ୍ଦନ ହଜୁରୀ (ଐତିହାସିକ), ଏବଂ ଶେଷରେ ନଗେନ୍ ଦାସଙ୍କ ସଂଯୁକ୍ତା (ଐତିହାସିକ ନାଟକ) ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୭୬ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ମାସ ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ଗଢ଼ି ଉଠେ ଶତାବ୍ଦୀର କଳାକାର । ଏହି ମଞ୍ଚ ଅଭିନୀତ କରିଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଲଚ୍ଛମା, ଛମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ, ଯୁଗ ଜ୍ୟୋତି, ନିସ୍ତରଙ୍ଗ, କୁହୁଡ଼ି, ନିଳିପ୍ତ, ଦେଖି ବର୍ଷା ଆସୁତ, ରୁଦ୍ଧଦ୍ୱାରା, ଅଶ୍ରୁନୁହେଁ ଅନଳ, ଉଷାବତୀ ହରଣ, ମହିଷାସୁରବଧ, ବୈଲୋଚନ ବନ୍ଧ, କୀର୍ତ୍ତିବୀର୍ଯ୍ୟ ସାହାର, ମହିରାବଣ ବଧ, ଯାଦୁକର, 'ପ୍ରଭାତ', ଶୋଭା, ଅସଙ୍ଗତ ନାଟକ, ସାମ୍ନାନାରେ ସତ୍ୟଭାମା,

ଅବତାର, ମିଛ କାନ୍ଦର ସ୍ୱର, ସମାହିତ, ଜୀବନ୍ୟାସ, ବାଞ୍ଛାର ବଗିଚା, ମେଣ୍ଢା, ମହୁମାଛି, ସୋନେ ଶୃଗାଳ, ଛେଳି, ବେକର ବିଦ୍ୟାଳଙ୍କାର, ମହା କାଳୀର ସନ୍ତାନ, ଅନଶନ, ଜଣା ଶତ୍ରୁ, କ୍ରୀତ ଦାସ, କୁହୁଡ଼ି, ଜାତୀୟ ସଙ୍କଟ, କାଟାନୁର, ଅପରାଧ, ଶେଷ ଝଲକ, ସଂୟକାମି, ଯୁଗେ ଯୁଗେ, ମରୁ ବତାସ, ଫାସ, ତତେ ଝରେ ମୁଁ ରାତି ଦିନ, ମାନସୀ, ବାଇସି ପାହାଚ, କାଲି ଆଜି ଓ କାଲି, କାହାଣୀ ଦୁଇଟି ଆଖିର, ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁ, ନାମ ଦର୍ଶନ, ମମତାର ଫୁଲ (ଶିଶୁ ନାଟକ) ଶହୀଦ୍ ସ୍ମରଣେ, ଦର୍ଜା ଖୋଲି ଦିଅ, ବାବାଜୀ, ସଙ୍କଳ୍ପ (ଶିଶୁ ନାଟକ) ହେଇରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି, ଦିଗବିଜୟୀ କପିଳେନ୍ଦ୍ର, ବିପ୍ଲବୀ କୃତ୍ତିବାସ, ନିଷିଦ୍ଧ ଆର୍ତ୍ତନାଦ, ଭୂତ, ଅର୍ବୁଝା ରାଜା, ବ୍ୟାଘ୍ର ଆରୋହଣ, ଅତୃପ୍ତ ଇଚ୍ଛାର ଜହ୍ନ, ଅକ୍ଟୋପସ, ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତ, ଚମ ଚମାର ଖେଳ, ତାସେର ଦେଶ, ଗୋରା, ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପୂର୍ବରୁ, ସଂପର୍କ, କେଦାର ଗୌରୀ, ଏବଂ ଖାରବେଳ ଇତ୍ୟାଦି । ଶତାବ୍ଦୀର କଳାକାର ଦୀର୍ଘ ୧୫ ବର୍ଷପାଇଁ ନିରବିଛିନ୍ନ ଅଟେ ବହୁ ଭାଷୀ ନାଟକ ମହୋତ୍ସବ ତଥା କଳିଙ୍ଗ ନାଟ୍ୟମହୋତ୍ସବ ପାଳନ କରି ଆସୁଛି । ନଟରାଜ କଳା ପରିଷଦ, କେତୋଟି ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରିଛି ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଡଃ ନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସକାଳ । ଭଏସ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଛି । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଡଃ ନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ ମୂକ, ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟ, ଅନ୍ୟତମ । ୧୯୮୩ ମସିହାରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ସବୁଜ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ଏହି ମଞ୍ଚରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ – ଟ୍ରାପିଜିୟମ, ସୃଷ୍ଟିର କଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଅନାମିକା ସଂପ୍ରର୍କରେ, ଶାସକ, ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ଚୌଧୁରୀ, କେଜାଣି, କାହିଁକି କେଉଁଠି କେତେବେଳେ, ଦକ୍ଷିଣ ଦରଜା ଇତ୍ୟାଦି । ଯାତ୍ରୀ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥାର ଅଭିନୀତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି – ବୀର ସୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏ, ଏକକର ଧନଂ ଦେହି ବୟଂ ଦେହି, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ତରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ, ଅନ୍ୟତମ । ନବଗୁଞ୍ଜର ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ଅଭିନୀତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମାବତାର, ସେମାନେ ବି ମୋର, ଆଦି ନାଟକ । ଅନ୍ୱେଷଣ, ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥାର ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକ, ମୁକ୍ତି ପଥ, ଡ଼ାକୁର ଖାନ, ଜୀବନ ସଉଦା, କର୍ମଯୋଗ ଅନ୍ୟତମ । ୧୯୭୯ ମସିହାରେ ମନୋଜ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସମ୍ପାଦକ ନିରଞ୍ଜନ ସାହୁ ଏବଂ କିଛି ନାଟ୍ୟପ୍ରେମୀ ଉଦ୍ୟମରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ମନନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ମନନ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ମେହେନତନର ଫସଲ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ହୟ ବଦନ, ଅତି ଆଚମ୍ବିତ କଥା, ଦନେଇରେ ଅନେଇଥା, ପୁନଶ୍ଚ ପୁନରା ବୃତ୍ତି, ସତର୍କ ସଂଘମିତ୍ରା, ସୀତା ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ କର, ଅସ୍ତଗାମୀ, ଅନ୍ୟ ଏକ ମିଥିଲେଶ, ଆମରି ଉପବନ, ଆଶା ଭରା ନିରାଶା, ବାବା ନାମ ସର୍ବତ୍ର, ଅନ୍ତରାତ୍ମାର ସ୍ୱର, ଏକାଦେଶ ଅବତାର, ସୂର୍ଯ୍ୟପରାଙ୍ଗ, ଅନ୍ତିମରୁ ଆରମ୍ଭ, ଶୁଣିବା କଥା, ଡ଼ର, ଜୀବନ ଗୁଡ଼ି, ବାଲ୍ମିକୀ, ଅହଲ୍ୟା ଅନ୍ତଃସତ୍ୱା, ଆଜିର ଅଭିମନ୍ୟୁ, ଅନ୍ତର୍ଦାହ, ମାନବୀ, ରାଜା ଗୋଜା, ଆସ୍ଥା, ସଂସ୍କାର, ପାଣୁ ପ୍ରଧାନ ଚାଳ ଘର, ଭସ୍ମାସୁର, ଅସୁସ୍ଥ, ଅପରାହ୍ଣ, ଅତଏବ ଉତ୍ତର, ଅନର୍ଥ ଏବଂ ଟଙ୍ଗା କୁନ୍ନା ଇତ୍ୟାଦି । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ନାଟକ ଏବଂ ନାଟ୍ୟ ମହୋତ୍ସବରେ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ମୌଳିକ ନାଟକ ପରିବେଷଣ କରିବା ସହିତ ‘ରତି ରଞ୍ଜନ’ ସମ୍ମାନ ସହ ଅନ୍ୟ ୧୦ ଜଣ ବାକ୍ତିତ୍ୱକୁ ମନନ ସମ୍ମାନରେ ସମ୍ମାନିତ କରିଥାନ୍ତି । ଅଖିଳ ମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ‘କଚ୍ଛପ ନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ । ଏହି ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଛାଇ, କପୋତ ପକ୍ଷୀ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଜୀବନ ଯାହା କଟାର୍ଜନ ବୁଝିବାକୁ ଅକ୍ଷମ, ଛାତି ଉପରେ ଛକି, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ, ଆମ କଥା ଆମ ଅବସ୍ଥା, ଅଳସ ଅପରାହ୍ଣ, ତମ ସୋ ମାଂ ଜୋତିର୍ଷମୟ କରୁଣ୍ୟ, ସବୁଜିମା, ମାଙ୍କଡ଼ ତାମସା ଇତ୍ୟାଦି । ନଟ, ନାଟ ସଂସ୍କାର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ସୁଲକ୍ଷଣା, ଏହା ଉପତେ, ମଣ୍ଡକ ଉବାଚ, କାମନା କାବ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ଅଭିନୀତ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି – ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଦୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଅନ୍ଧଯୁଗ, ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ, ପାଗଲା ଘୋଡ଼ା, ରଙ୍ଗଏକ ମଧାହ୍ନର, Thank you Mr. Glad ଇତ୍ୟାଦି । ଆମେ ସୃଷ୍ଟି, ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ – ନାଟୁଆ, ଲେଖୁ ଲେଖୁ ଲେଖିଦେଲି, ଶୁଆଶାରୀ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଆହୁଲା ଇତ୍ୟାଦି । ଦିଗନ୍ତ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ଶୁଭବିବାହ,

ପିଞ୍ଜରା, ମହାନଗରୀରେ ବନ୍ୟା, ଅର୍ଦ୍ଧଜର୍ନ ପାଣ୍ଡିଆ, ସୁଧର୍ମା ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– କୃଷ୍ଣା, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ, ଆମେ ସବୁ ଚନ୍ଦ୍ରସେଣା, ଅଭିନୟ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥାର ଅଭିନୀତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ମୋଗଲ ତାମସା, ଚାଖି ଖୁଣ୍ଟିଆ, ନନ୍ଦିକା କେଶରୀ, ଅଦୃଶ୍ୟ ନଟ ଇତ୍ୟାଦି । ଏବଂ ଆମେ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ତଟନିରଞ୍ଜନ, ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ, ପର୍ଶୁରାମ, ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ, ଅଜ୍ଞାତ ବାସ ଇତ୍ୟାଦି । ସଙ୍ଗୀତ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ଆମେ ସବୁ ଚନ୍ଦ୍ରସେଣା, ବିତର୍କିତ ଅପରାହ୍ନ, କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ମୁଖ୍ୟଅତିଥି ଇତ୍ୟାଦି । ସୁବୋଧ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ୧୯୮୬ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସ ୧୦ ତାରିଖରେ ନାଟ୍ୟ ଚେତନା ନାମକ ନାଟ୍ୟନୁଷ୍ଠାନ । ଏହି ନାଟ୍ୟନୁଷ୍ଠାନ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– କାବୁଲି ବାଲା, ମାଟିର ମଣିଷ, ବିଲେଇ ବେକରେ ଘଣ୍ଟି, ସୁଅ ମୁହଁରେ ପତ୍ର, କୁହୁଡ଼ି, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ, ନିହ ପେନ୍ ସେମାନଙ୍କ ଆତ୍ମ ହତ୍ୟା, କନକ ଲତା, କଥା, ଖାର ବେଳ, ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ, ଆବୁ, ପତାକା ଉତ୍ତୋଳନ, ଭୋକ, ଗୀତା, ବୋଲି ବିପ୍ଳବ ବିଉଙ୍ଗ, ଭୂତ, ବାବୁ, ତୋତେ ଝୁରେ ମୁଁ ରାତି ଦିନ, ରେବତୀ ଧୂନ, ମାଟି, ନିନା ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୭୦ ମସିହାରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ଉତ୍ତର ପୁରୁଷ ନାଟସଂସ୍ଥା । ଉତ୍ତର ପୁରୁଷ ପରିବେଷିତ ସଫଳ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ଦୁଇଟି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦଗ୍ଧ ଫୁଲକୁ ନେଇଁ ଯାଦୁକର, ପୁରୁଣା ଚାକର, ମୁଁ କଦର ତଳୁ କହୁଛ, କ୍ରନ୍ଦନ, ପୋଷା ବାଘ, ସେମାନେ ବି ମୋର, ଶ୍ରୀମଦ ଗଧ ଭାଗବତ, ଭଙ୍ଗା ଆଇନାରେ ମୁହଁ, ନିଶାନ୍ତ, ମୋହ, ବିକ୍ରମ ଜେଜେଙ୍କ ଶ୍ୱତ, ମକଦ୍ଦମା, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନର ଆଖି, ଧୂସର ପୃଥିବୀ, ପଦ୍ମତୋଳା, ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ, ଧଡ଼ି ରାମାୟଣ, ଶବ ବାହକ ମାନେ, ଗାନ୍ଧୀଭୂମିକାରେ, କୌଣସି ଜଣେ ଗୌତମ ଚୋଧୁରୀ ପାଇଁ, ଗୃହ ପ୍ରବେଶ ଚଇତି ଘୋଡ଼ା, ସୀତା, ଜମା ଖର୍ଚ୍ଚ, ଅନାମିକାତାରା,ମୁଁ ହେଉଛି, ପାଣ ବିକେ, ଏବଂ କିଏ ? ସତ ପରି ମିଛ, ନାଲି ପାନ ରାତୀ କଳାପାନ ଟୀକା, ସନ୍ତାନ, ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ ବି ଭୋହ ନିଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ, ମୁକ୍ତାଲାଇ, ଆଘାତ, ପଞ୍ଚମ ବେଦ, ନାଟ୍ୟନୁଷ୍ଠାନର ସଂପାଦକ ହେଉଛନ୍ତି ହେରେନ ସାହୁ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଏହି ନାଟ୍ୟନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିଉଠିଛି । ପଞ୍ଚମ ବେଦର ସଫଳ ଅଭିନୀତ ନାଟକ ହେଉଛି– ଅଚିହ୍ନା ମଣିଷ, ଅବସର, ଚାଖି ଖୁଣ୍ଟିଆ, ଫୁଲ ଟେନ୍ ସନ୍, ମୋର କିଛି କହିବାର ଅଛି, ପରାଜିତ କାଳିଦାସ, ଉକ୍ତ କର୍ମାପାଇ, ପୁତ୍ରପୂଜା, ଭକ୍ତ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା, ନାୟକ ଚନ୍ଦ୍ର ସେଣ, କ୍ୟାବିଚ୍ ସତ୍ୟମେବ ଜୟତେ, ବିପିଏଲ ଏଣ୍ଟର ଟେନ୍‌ମେଣ୍ଟ ଚ୍ୟାନେଲ୍, ଉକ୍ତ ଅଙ୍ଗଦ ସିଂହ, ଅନ୍ତର୍ବିହ ଇତ୍ୟାଦି । ପଞ୍ଚମ ବେଦ ଦ୍ୱାରା ଆୟୋଜିତ ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ନାଟକ ମହୋତ୍ସବ ପାଳନ କରିବା ସହିତ ନାଟ୍ୟ ବ୍ୟତ ପ୍ରତି ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଅବଦାନ ନିମନ୍ତେ ପାଞ୍ଚଜଣ ବଷିୟାନ ନାଟ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ 'ପଞ୍ଚମ ବେଦ, ସମ୍ମାନରେ ସମ୍ମାନୀତ କରିଥାନ୍ତି । ଅଜିତ୍ ନାରାୟଣ ଦାସଙ୍କ ଅଦ୍ୟମରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ୨୦୦୧ ମସିହାରେ ଅଜିତ୍ (Alohinay Jagrati Institute of Therter) ନାଟ୍ୟ ନୁଷ୍ଠାନ, ଅଜିଥ୍ ନାରାୟଣଦାସ କହିଲେ ପାଠକ, ଦର୍ଶକ, ନାଟ୍ୟ ପ୍ରେମୀମାନେ ଠିଖ ଭାବରେ ବୁଝିନପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଚଳଚିତ୍ର ଆଗ ଧାଡ଼ିରେ ଥିବା ଅଜିଥ୍ ଦାସ କହିଲେ ସମସ୍ତେ ଜାଣିପାରନ୍ତିବେ । ୨୦୦୧ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ଛାତ୍ର–ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ନାଟକ ମଞ୍ଚୟନ କରୁଥିଲେ । ଅଜିତ, ପରିବେସିତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ଶେଷରେ ଧରମ କହିଲା, ଆଷାଢ଼ରେ ଦିନେ, ଏକ ଅବାସ୍ତବ ଗଳ୍ପ, ଅନୁପ୍ରାସ, ଜ୍ୱାଲା, ଅର୍ଥବ, ଶାଗୁଣା, ଅଜାତି, ଫିଙ୍ଗର ପ୍ରିଣ୍ଟ, ସାକ୍ଷୀ ଇତିହାସ, ଧର୍ମାବତାର, ଭୋକ, ବନ୍ଦୀ, ଅନ୍ଧ ଯୁଗ, ଫେରିବାର ସମୟ ସବା ଶେଷ ଲୋକ, ସେମାନେ ବି ମୋର ବ୍ୟକ୍ତି, ଦଶନ୍ଧି, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଜାମୁକୋଳି ଗଛ, ଭେଟି, ଅଭାଗିନୀ, ଅଜ୍ଞାତ ବାସ, ସୋ, ଫାଶ, ମାଣିକ, ଜୋତି, ଅଶାନ୍ତି ଗ୍ରହ, ଏଠି ସେଠି ସବୁଠି, କମଳ ପୁର ଡ଼ାକ ଘର, ଡିସିର ତୀର୍ଥ, ପୁନଶ୍ଚ ପୁନରାବୃତ୍ତି, ଲେଖି ଲେଖି ଲେଖିଦେଲି, Thanku Mr. Glad, ଆଶା, ସହଗତି, ଚୁକ୍ତି, ଅନାମଧେୟର ସ୍ୱର, ଗ୍ରସ୍ତ ଅଗତ୍ରକ, ଶୁଣ ପରିକ୍ଷୀତ ଦଣ୍ଡଧାରୀ, କୌଣସି ଏକ ଗୌତମ ଚୌଧୁରୀ ପ୍ଲେନ୍, ଚୋର, ଏ ନବ ଘନର ଘର, ପ୍ରତିବିମ୍ବ, ବୁଢ଼ା ଶଙ୍ଖାରୀ, ସନ୍ଧ୍ୟା ଛାୟା, ରେବତୀ, ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ, ମାସ, ଶାସ୍ତି, ଶେଷ

ପାହାଚ, ଅପବାଦ, ମଲ୍ଲାଜହ୍ନ, ନାକଟା ଚିତ୍ରକର, ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦମ୍, ଜୀବନ ମୃତ୍ୟୁ, ନିଧି ବାବୁ ଘରେ ଅଛ, ଇତ୍ୟାଦି । ନାଟ୍ୟକାର ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ୧୯୯୦ ମସିହାରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ଆରୋହଣ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା । ଆରୋହଣରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– କୃଷ୍ଣା, ଐତିହାସିକ ଦୁର୍ଗବାଟୀ, ବାସନିଦତ୍ତା, କଥା କଥାରେ, ଅପରାଜିତା, ଅଭିମାନ, କଲ୍ଲୋଳ, ସବୁ ରାସ୍ତା, ଏକ ଏକା, କଥନକା ଝରା ପତ୍ରର, ଆହ୍ୱାନ, ଦାରୁ ବ୍ରହ୍ମ, ପିରାମିଡ଼, ନାଆଁ, ମା, ସାଥୀ, ବର୍ଣ୍ଣାଳୀ, ଅନ୍ତଃସ୍ୱର, ଜୟ ପରାଜୟ, ଭକ୍ତ ସାଲବେଗ, ହୁକେ ହୋ, ଇତ୍ୟାଦି । ପ୍ରଖ୍ୟାତ ନାଟ୍ୟକାର ବିଜୟ ମିଶ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଗଢ଼ଇ ଉଷଠ ୨୦୧୧ ମସିହାରେ ବିଜୟ ଏକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ନାମକ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା । ବିଜୟ ଏକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସର ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି – ଲାଷ୍ଟ ଟ୍ରେନ, ନିଧି ବାବୁ ଘରେ ଅଛ, ତା'ରି ଲାଗି, ମହାନଗର–୧ ଭଙ୍ଗା ଆଇନା ଇତ୍ୟାଦି ।

ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ମଧ୍ୟରୁ ରଙ୍ଗଶାଳା (ପୁରୀ), ରଙ୍ଗ ଲୋକ୍ (ପିପିଲି) ଅନ୍ୟତମ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ର ନାଟ୍ୟଶାଳା, ସ୍ମୃତି ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଷଦ, ଯାତ୍ରୀ ନେପଥ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି । ନାଟ୍ୟକାର ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ ୧୯୮୫ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ର ନାଟ୍ୟଶାଳା । ଏହି ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ସାମାନ୍ୟ ପତନର ବେଳ, ଜଣେ ରାଜାଥିଲେ, ସରୀସୃପ, ସାଗର ସଙ୍ଗମ, ଶୁଣିବା ହେଉ ଏ କାହାଣୀ, କାବ୍ୟ ପୁରୁଷ, କୁଶ ବିଦ୍ଧ, ପୃଥିବୀ ଶରଶର୍ଯ୍ୟା, ରସବିନୋଦ, ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକର ଜନ୍ମଦାତା ସ୍ୱୟଂ ନିଜେ । ସ୍ମୃତି ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଷଦ ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ ୧୯୮୯ –୯୦ ମସିହାରେ ରବି ତିପ୍ରାଠୀ, କୈଳାସ ଚନ୍ଦ୍ର ଶତପଥୀଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ । ପିପିଲି (ପୁରୀ)ରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ରଙ୍ଗ ଲୋକ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ଏମାନେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ 'ପାଗଳ ଜନତା ବାହାରେ', 'କିଏ' ଅନ୍ୟତମ । ପୁରୀରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ରଙ୍ଗଶାଳା ନାମକ ଏକ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ଏହି ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି – କାୟା କକ୍ଷ, କ୍ରୀତ ଦାସ, ଶେଷରେ ଧରମା କହିଲା, www.braindrain.com, ନିଷିଦ୍ଧ କକ୍ଷ, ଅଜାତି ଇତ୍ୟାଦି ।

ରାଉରକେଲାରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି ଅନେକ ସୌଖୀନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– କଲଚରଲା ଏକାଡ଼େମୀ, କଳିଙ୍ଗ କଳା ପରିଷଦ, ପଞ୍ଚମ ବେଦ, କସ୍ତୁରୀ, ସ୍ପନ୍ଦନ, ମହୁମାଛି, ଲାଇପ୍ ଏଣ୍ଡ ରିଦମ୍, ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ, ପ୍ରତିଧ୍ୱନି, ସ୍ୱସ୍ତି ଝଙ୍କାର, ପ୍ରୟାସ, କୋଏଲ୍ କ୍ଲବ, ସଂପକର୍ମ, ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୫୯ ମସିହାରେ ଶିଳ୍ପ ନଗରୀ ରାଉରକେଲା ଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ କଲଚରାଲ ଏକାଡ଼େମୀ । ୧୯୭୬ ମସିହାରୁ ଏହି ସଂସ୍ଥା ଲୋକନାଟ ମହୋତ୍ସବର ପ୍ରସ୍ତୁତି କରେ । ୧୯୬୮ ମସିହାରେ ଶିଳ୍ପ ନଗରୀ ରାଉରକେଲାରେ ଗଢ଼ିଉଠେ କଳଙ୍ଗ କଳା ପରିଷଦ । ଏହି ସଂସ୍ଥା ଉଭୟ ପାରମ୍ପାରିକ ନାଟକ ଓ ପରୀକ୍ଷା ଧର୍ମୀ ନାଟକ ଅଭିନୀତ କରୁଥିଲେ । ଅଭିନୀତ ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ପହିଲି ରଜ, ରକ୍ତରଡାକ, ସୁନା ପଞ୍ଜୁରୀ, ଆଜିର ରାଜା, ତୃତୀୟ ପୃଥିବୀ, ହେ ନିଷାଦ ନିବୃତ୍ତ ହୁଅ, ରାମ, ଶ୍ୟାମ ଯଦୁ (ଅନୁବାଦ), ଗୋଟିଏ ଘର କିଛି ସ୍ୱପ୍ନ )ଅନୁବାଦ), ଇତିହାସ କାନ୍ଦେ, ସମ୍ରାଟ (ଅନୁବାଦ) ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ, ନିଷାଦ (ଅନୁବାଦ) ଭାରତ ବିଚିତ୍ର, ସମ୍ରାଟ ଚନ୍ଦ୍ର ଗୁପ୍ତ (ଅନୁବାଦ), କଳାନ୍ତର, ଅନାଟକ, ଅଥେଲୋ, ନାକଟା ଚିତ୍ରକର (ନାଟ୍ୟରୂପ), ହନୁ ଉପଦ୍ରବ ସମ୍ବାଦ, ତଥାପି ଜୀବନ ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ପଞ୍ଚମ ବେଦ, ନାଟ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଏମାନଙ୍କ ଅଭିନୀତ ନାଟକ ହେଉଛି– ମାଂସର ଫୁଲ, ବାଲ୍ମୀକି ଉବାଚ, ସାମ୍ରାବ୍ୟ ପତନର ବେଳ, ଶୁଣିବା ହେଉ ଏ କାହାଣୀ, ଟିଟୋ, ଏକାନ୍ତ ନିଜସ୍ୱ, ବିଭ୍ରାନ୍ତି, ତମ୍ବୁଳର ମଣିଷ, ଏବଂ ଆରମ୍ଭ, ଗୁଣ୍ଡା, ପ୍ରଭୃତି । ୧୯୮୬ ମସିହାରେ କସ୍ତୁରୀ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ି ଉଠେ । ଏମାନେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ନାଟକ ହେଉଛି– ଇଚ୍ଛାବନାମ ପଦ୍ମନାଭ, ପଞ୍ଚୁ ପାଣ୍ଡବ, ଚୌକି, ନିରପେକ୍ଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଷକ ଏବଂ ଦଧୀଚି, ଇତ୍ୟାଦି । ସମର ମୃଦାଲୀ, ବରଦା ପ୍ରସାଦ ଦାସଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ୧୯୮୬ ମସିହାରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ସ୍ପନ୍ଦନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା। ଏମାନେ ଅଭିନୀତ କରିଥବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ

ପ୍ରଣୟ ବଲ୍ଲରୀ, ନାୟିକ ସମ୍ବାଦ, ପ୍ରଭୃତି । ଲାଲଟେନ୍ଦୁ ରଥଙ୍କ ତେତୃତ୍ୱ ରେ ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ମହୁମାଛି, ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା । ଏହି ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ଏମ୍ମା ହ୍ୱାଇଟ୍ ଗେଷ୍ଟ ହାଉସ, (ଅନୁବାଦ), ଆମ ଘରର ହାଲଚାଲ, ଭାରତ ବିଚିତ୍ର, ଉଭାକୁବେର ପୋତା ସପନ ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୭୫ ମସିହାରେ ଗଢ଼ିଉଠିଲା ଲାଇଫ ଏଣ୍ଡ ରିଦମ୍ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା । ଏମାନଙ୍କ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଚିତ୍ରଂ ଘୂର୍ଣ୍ଣ ତୃଷ୍ଣା, ଅଣ୍ଡର ସେକ୍ରେଟାରୀ, ତାଙ୍କ ମୁନସୀ, ପେଣ୍ଟେଟ ମେଡ଼ିସିନି, ଭରସା, ଯୋଗ ନିଯୋଗ (ଅନୁବାଦ) ଇତ୍ୟାଦି । କୈଳାସ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ୧୯୮୮ ମସିହାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ନାଟ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ । ଏମାନେ ଏକ ବୃତ୍ତ ଗଢ଼ିବାର ସହଜ ପ୍ରଣାଳୀ, ହାତୀକୁ ହୋମିଓ ପାଥି, ମନ ତୋହର ନିଜ ଗୁରୁ, ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଛନ୍ତି । ଆହୁରି କେତେକ ନାଟ୍ୟାନୁଷ୍ଠନ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିର ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ପ୍ରାନ୍ଧ, ତୁଳସୀ ଗଛ, ସ୍ୱପ୍ନି ଝଙ୍କାର ନାଟ ସଂସ୍ଥାର ନାଟକ ହେଉଛି କ୍ଲାନ୍ତି ବସୁନ୍ଧରୀ, ପ୍ରୟାସ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ନାଟକ ହେଉଛି– ଶାଳଫୁଲର ବାସ୍ନା, ହାଟ, ହୁରୁଡ଼ା, କୋଏଲ କ୍ଲବର ନାଟକ ହେଉଛି– ମଞ୍ଚମାୟା, ସଂପର୍କ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥାର ନାଟକ ହେଉଛି– ଆମେରିକାରୁ ଆମ୍ବତୋଟା, ସ୍ମୃତି ବିସ୍ମୃତି ପ୍ରଭୃତି ।

ଢ଼େଙ୍କାଳାନାରୁ ମୁଖ୍ୟ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– 'କଳାପରିଷଦ, ଶିଳ୍ପ, ଶତରୂପା । ୧୯୭୫ ମସିହାରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ଶିଳ୍ପୀ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଏହି ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାର ଅଭିନୀତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ତୃତୀୟ ପୃଥିବୀ, ଆଜିର ରାଜା, ମହାଭାରତର ଅନ୍ତିମ ପର୍ବ, ଟିଟୋ, ଶୃଣ ପରୀକ୍ଷ ପିଣ୍ଡଧାରୀ, ଫେରିଯାଅ ରାମ ଚନ୍ଦ୍ର, ଗୋଟିଏ ବୁଲା କୁକୁର ଜନ୍ମ ବୃତ୍ତାନ୍ତ, ଅଜ୍ଞାତ ବାସ, ତର୍ପଣ, ଦେତ୍ୟ କହିଲେ ଦେଖି ବେନି ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ କଳାପରିଷଦ ନାମକ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା । ଏହି ମଞ୍ଚ ରେ ରିବେଷିତ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ଚନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁ, ଗୋଟିଏ, ଅବାସ୍ତବ ଗଳ୍ପ, ନୂତନ ପ୍ରଭାତ, ଅନ୍ୱେଷଣ, ସୁଅ, ଶ୍ରୀମାନ ନାବାଳକ, ବାରମଜା, ଇଣ୍ଟରଭ୍ୟୁ (ଅନୁ୍ୟାଦ), ସେ ଦିନ ଆସୁଛି, ଉତ୍ତଙ୍କର ପୁରୁଷ, ଶହୀଦ ବନ୍ଧୁ, ଆସନ୍ନ ପ୍ରଳୟ, ଉଡ଼ାଘର, କୁମାର କୁଳ ଚନ୍ଦ୍ରମା, ବୁମେରା, ସ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପରାଗ, ବାଉଁଶ ଠେଙ୍ଗା ଏଇ ସ୍ୱାଧୀନତା, ବାର୍ତ୍ତା, ନ୍ୟାୟ, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦ୍ୱିତୀୟ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରଭୃତି ।

ସମ୍ବଲପୁରର ମୁଖ୍ୟ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– କାତ୍ୟର, ଧର୍ମାତ୍ମା କଲଚରାଲ ଆସୋସିଏସନ, ସୃଷ୍ଟି, ନାଟ୍ୟ କଳା ସଂସଦ (ଦେବଗଡ଼), ସ୍ୱର, ସୌଖୀନ କଳାକାର ସଂଘ, ପଣ୍ଡିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସଂସଦ, ୧୯୮୦ ମସିହା ରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ସୃଷ୍ଟି ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା । ଏହାର ପରିବେଷିତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ମାଂସାର ଫୁଲ,'ରଖୀ', 'ପୁନଶ୍ଚ', 'ଉଖା', 'ବୀରସୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏ' 'ଭୂତି', 'ବ୍ୟୋମ', ଦ୍ୱିତୀୟ ମୃତୁ ଏଇପଥା, ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୮୨ ମସିହାରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ କ ଖ ଗ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ଏହାର ଅଭିନୀତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– 'ଉଲଟା ଦୁଇଥୀ', 'ବୁରତି', 'ମୁନା', 'ନିଆଁ', 'ସରଗ କେ ସଢି' ଇତ୍ୟାଦି । ବହୁମୁଖୀ କଳା କେନ୍ଦ୍ର, ର ସସେମିରା, ଧର୍ମାତ୍ମା କଲଚରାଲ ଆସୋସିଏସନ୍ ର ହୀରାଖଣ୍ଡାର ଅଭିଖଣ୍ଡ ହୀରା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂସଦର ଉଡ଼ଲା ପତର ବୁଡ଼ଲା ଡ଼ଙ୍ଗା, ଆଦି ନାଟକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ କୃତି । ୧୯୮୬ ମସିହାରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ 'ସ୍ୱର' ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା । ଏହାର ପରିବେଷିତ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ 'ସତୀ', ହେଉଛି ଅନ୍ୟତମ ।

ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଅନେକ ନାଟ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିଉଠିଛି । ସୌଖୀନ୍ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ହେଉଛି– 'ବିନ୍ଦୁବଳୟ', 'ସ୍ରଷ୍ଟା','ଚକାଡ଼ୋଳା', 'କଳାକାର', 'ଅକ୍ଟୋପସ', 'ଅଗ୍ରଗାମୀ' ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୮୧ ମସିହାରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ବିନ୍ଦୁବଳୟ ନାଟସଂସ୍ଥା । ଏହାର ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ଶୋଭାଯାତ୍ରା, ଆଜି ଯେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରସନେ, ଅନ୍ୟ ଏକ ପୃଥିବୀ ସନ୍ଧାନରେ, କାଚଘର, ଅଥଚ ଚାଣକ୍ୟ, ଅସ୍ଥିର ଉପତ୍ୟକା, ଜଠର, ପ୍ରାଗୈତିହାସିକ, ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୭୯ ମସିହାରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ସ୍ରଷ୍ଟା ସୌଖୀନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ଏମାନେ ପରିବେଷିତ କରିଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି– ଆଗ୍ନେୟ, ମହାସମର,

ରାଜ ହଂସ, ବିଷର୍ଣ୍ଣ, ବସନ୍ତି, ଏଥିଅନ୍ତେ, ବାନ୍ଦୀ,-ବେଗମ୍, ବାଦଶାହ, ଚୁପ୍ କୋଟ ଚାଲିଛି, ନାଟକ ହେବ, ମୃଗୟା, ଅସମାପ୍ତ କାହାଣୀ, ଅନନ୍ତ ଆକାଶର ନୀଳିମା, ଜତୁଗୃହରେ ଅଗ୍ନି, ଅନ୍ୟ ଏକ ଯୁଦ୍ଧ, ଫେରିଯାଅ ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ବେଗମ୍ ଇତ୍ୟାଦି । ୧୯୮୩ ମସିହାରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ 'ଚକାଡ଼ୋଳା' ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ଏହି ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥାରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି- ରଙ୍ଗହୀନ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଶତାବ୍ଦୀର ଭଗବାନ, ମୁକ୍ତକର ବାତାୟନ, ବିକୃତ ଅପରାହ୍ନ ଇତ୍ୟାଦି ।

୧୯୭୯ ମସିହାରେ କେତେକ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଯୁବକଙ୍କ ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ କଯକ ଠାରେ 'କଳାକାର' ନାଟ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିଉଠିଲା । ଏମାନଙ୍କ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ ମଧରେ ଏକ କବିତା କା ଅନ୍ତ (ହିନ୍ଦୀ) ଅନ୍ୟତମ, ୧୯୫୨ ମସିହାରେ ଅଢ଼ିଉଠେ କଟକ ଠାରେ କଳା ବିକାଶ କେନ୍ଦ୍ର, ଏହି ସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି 'ଶ୍ୱେତ ପଦ୍ମା', ଡ଼ାକ୍ତର ଖାନା, ରକ୍ତର ଡ଼ାକ, ଜାତିର ଆହ୍ୱନ, ମକ ଦମା, ଲଗ୍ନ ଇତ୍ୟାଦି । କଟକରେ ଆଉ ଏକ ନାସନାଲ ମ୍ୟୁଜିକ୍ ଆସୋସିଏସନ୍ ନାମକ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ି ଉଠିଲା । ଏମାନେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ ମାଟିଣ ମଣିଷ, ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗୀନ ଇତ୍ୟାଦି । କାର୍ତ୍ତିକ ଚନ୍ଦ୍ରରଥଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ୧୯୭୫ ମସିହା ବେଳକୁ ଗଢ଼ିଉଠେ ଉତ୍କଳ ଯୁବ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଙ୍ଘ ? ନାମକ ଏକ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ସଂଘ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ନାଟ୍ୟ-ଗେରୀ କଟକଠାରେ ୧୯୯୩ ମସିହାକୁ ଆସୁଥିବା ପୃଥିବୀର ସର୍ବବୃହତ ସାଂସ୍କୃତିକ ମହୋତ୍ସବ – INDIA THEATRE OLYMPIAD ର ମୁଖ୍ୟ ସଙ୍ଗଠକ। ୧୯୮୨ ମସିହାରେ କଟକ ଠାରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା ''ଓସ୍ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା'' । ୧୯୮୮ ମସିହାରେ ତେଲଙ୍ଗା ବଜାରରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ଚିତ୍ରଲେଖା, ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଆଉ ଏକ କଟକ ଠାରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ସମାବେଶ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ଏମାନେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ନାଟକମାନଙ୍କ ଏମାନେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ନାଟକମାନଙ୍କ ହେଉଛି- ପୃଥିବୀର ସ୍ୱର୍ଗ, ମହାତ୍ମା, ମୁଁ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେବି, ସ୍ୱପ୍ନ ସୁନ୍ଦରୀ, Holiday Home, ମହାଯାତ୍ରା, ପେଟ ପାଇଁ ନାଟ ଇତ୍ୟାଦି ।

୧୯୮୩ ମସିହାରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ବାରିପଦାରେ ତା'ପରେ ଆମେ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଏମାନେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଯଥା:- ଜଠର, ସବୁଠୁ ଗରିବ ଲୋକ, ଗୁରୁ କୃତ୍ତି ବାସ, ଫେରିଯାଅ ରାମ ଚନ୍ଦ୍ର, ସ୍ୱୟମ୍ବର, ସନ୍ଧ୍ୟାକୁଆ, କନ୍ୟାସର, ଧନ୍ଦା ଏବେ ମାନ୍ଦା ନୁହେଁ । ବାପା ତୁମେ କାହିଁକି ଏମିତି ହେଲ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏଙ୍କ ନିଶ ଇତ୍ୟାଦି । ଆଉ ଏକ ଯୁଗେଚ୍ଛା ନାମରେ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ିଉଠେ । ୨୦୧୩ ମସିହାରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ନାଟକ କପୋତ ପକ୍ଷୀର ଉପାଖ୍ୟାନ ।

ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଉଦଳାଠାରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ଆମେ କାନ୍ଦି, ନାମକ ଏକ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ଏମାନେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି- ପ୍ରଶ୍ନ, ଉପନ୍ୟାନ, ମୂକ, ବନ୍ଦେ ମାତରମ୍, ରାଜା ଇତ୍ୟାଦି ।

୧୯୮୦ ମସିହାରେ କରଞ୍ଜିଆ ଠାରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ପଲ୍ଲବୀ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା, ଏମାନେ ଅଭିନୀତ କରିଥିବା ନାଟକ ହେଉଛି- ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗର ସଂଧ୍ୟା, ବନ୍ଦ ଘଣ୍ଟାର ସମୟ, ପଦ୍ମତୋଳା, ପ୍ରତିବିମ୍ବ, ପ୍ରସ୍ଥ ଉପତ୍ୟକା, କବରତଳୁ କହୁଚି, କୌଣସି ଜଣେ ଗୌତମ ଚୌଧୁରୀ ପାଇଁ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ପ୍ରଭୃତି ।

୧୯୬୮ ମସିହାରେ ଗଢ଼ିଉଠେ ବରଗଡ଼ ଠାରେ ସୌଖୀନ କଳାକାର ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା । ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିବା ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି- ଗୋଟିଏ ବୁଲା କୁକୁର ଜନ୍ମ ବୃତ୍ତାନ୍ତ, ଶୁଣ ପରୀକ୍ଷ ଦଣ୍ଡ ଧାରୀ, ଶଇତାନ, କବର ଉପରେ ମୁଁ ମଣିଷ, ଜଠର ପ୍ରଭୃତି ନାଟକ ।

ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ବହୁ ସୌଖୀନ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ଓଡ଼ିଶାର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ବିକାଶ ଏବଂ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସଂପ୍ରତି ରାଜଧାନୀରେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ସୌଖୀନ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂସଦ ଗଢ଼ିଉଠିଛି ।

ଏମାନଙ୍କର ନାଟକକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାର ପ୍ରୟାସକୁ ଜାରି ରଖିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ହେଲେ ଭୁବେଶ୍ୱରର ରୂପକାର, ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ, ରଙ୍ଗଭୂମି, ରଙ୍ଗକର୍ମୀ, ପଂରପରା, ସବୁଜ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା, ସଞ୍ଚାରୀ, ମୁକ୍ତି, ରଙ୍ଗାୟନ, ୟୁମରଯେତ ଆର୍ଟିଷ୍ଟ, କଚ୍ଛପନାଗ ଆନ୍ଦୋଳନ, New Quest Reporteny Theatre, ବର୍ଣ୍ଣାଳି, ସାଗେନ୍ ସକାମ୍ ସାରନା ସେମ୍ ଲେଡ଼, (ଖୋର୍ଦ୍ଧା), ଉତ୍ତରାୟଣୀ କ୍ଲବ (ଜଟଣୀ), ଏବଂ ଆମେ, ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂସଦ, ଭବାନୀ ୟଙ୍ଗ କ୍ଲବ (ଖୋର୍ଦ୍ଧା), IMS ର ପ୍ରଗତି ଗ୍ରୁପ୍, ଓଡ଼ିଶା ସଚିବାଳୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଚିବ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଭାୟକ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଙ୍ଗ, ଉତ୍କଳ ସଙ୍ଗୀତ ମହା ବିଦ୍ୟାଳୟ, କ୍ୟାଶପିଟାଲ ଥିଏର୍ଟସ, ଉତ୍କଳ ସଂସ୍କୃତି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ଓଡ଼ିଶା ଲେଖା ପରୀକ୍ଷା ଓ ଲେଖା କର୍ମଚାରୀ ସମନ୍ୟ ସମିତି, ଗୃହ ନିର୍ମାଣ ଓ ନଗର ଉନ୍ନୟନ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂସଦ, ସମ୍ରାଟ ସିଏ କଳାର ପୂଜାରି, ଜଳ ସଂପଦ ବିଭାଗ ଓ ସଂସ୍କୃତିକ ପରିଷଦ, ଓଡ଼ିଶା ସଚିବାଳୟ ମିଳିତ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଷଦ, ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ବା ଜିଲ୍ଲାମାନଙ୍କର ଗଢ଼ିଉଠିଥିବା ସୌଖିନୀ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ବା ଆଉ କେତେକ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଷଦମାନ ହେଉଛି ସୌଜନ୍ୟ (କଟକ), ଉତ୍କଳ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତି ସଂସଦ, (କଟକ), ମେଘଦୂତ, (କଟକ), ଟିନି ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍ଥା (ସମ୍ବଲପୁର), ସୁର ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂସଦ (କୋରାପୁଟ) । ସୁନ୍ଦର ଗଡ଼ କଳା ସଂସଦ (ସୁନ୍ଦର ଗଡ଼) । ଗଞ୍ଜାମ କଳା ପରିଷଦ (ଗଞ୍ଜାମ), ରଙ୍ଗମହଲ (ଜଲେଶ୍ୱର), ଅବନ୍ତା (ଉତ୍କଳ), ଅଗ୍ରଗାମୀ (ବାଲେଶ୍ୱର), ସଂଙ୍କେତ (ରାଉର କେଲା), ସଙ୍ଗୀତ । (ଜଟଣୀ), ସଙ୍ଗିତା (ଜଟଣୀ), କଉସିକ୍ ଥିଏଟର୍ସ (କେଉଁଝର), ଶାଶ୍ୱତୀ କଳା ସଂସ୍ଥା, ନୀଳଶୈଳ ସଂସ୍କୃତି ବିହାର, ଶୁଭଶ୍ରୀ, କଳା କଳ୍ପନା, କୁଞ୍ଜେଶ୍ୱରୀ ସାଂସ୍କୃତିକ, ସଂସଦ, ସାରଳା, ନଟରାଜ, (ଭଦ୍ରକ), ନାଟ୍ୟମ୍ (ଅନୁଗୁଳ) 'ଆଦିମ୍ ଓ୍ୱାର ଜାରପା' (କେଉଁ ଝର) ଭୂମିକା (ବଲାଙ୍ଗିର) କଳାତୀର୍ଥ (ବ୍ରହ୍ମପୁର), ସ୍ପନ୍ଦନ (ପଟ୍ଟା ମୁଣ୍ଡାଇ), ଓଡ଼ିଶା, ନାଟକ ସମାରୋହ, (ବ୍ରହ୍ମପୁର), ମିରର ଥିଏଟର (ଝାରୁସୁଗୁଡ଼ା), ଦମୟନ୍ତୀ କଳା ପରିଷଦ (କୋରାପୁଟ) କୋଏଲ କ୍ଲବ (ରାଉର କେଲା), ଅନ୍ୱେଷଣ (ଯାଦପୁର), ଖଡ଼ିଆଳ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ (ଖଡ଼ିଆଳ), ନବଜୀବନ, (ସୁନ୍ଦର ଗଡ଼) ଗଞ୍ଜାମ ମଞ୍ଚ କଳାକାର ସମ୍ମିଳନୀ (ବ୍ରହ୍ମପୁର) ଇତ୍ୟାଦି ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ।

ବ୍ୟବସାୟୀ ମଞ୍ଚ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ପରେ ସୌଖୀନ ମଞ୍ଚ ବା Group theuter ନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗେଇ ନେଇପାରିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜିଲ୍ଲାର ନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଏହି ସୌଖୀନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଯେ Grouu Theater ମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ଅତୁଳନୀୟ । ପାରମ୍ପରିକ ନାଟକକୁ ପଛରେ ପକାଇ ଆଜି ନବ ରୁଚିର ନାଟକ ମାନ ତଥା ପରୀକ୍ଷା–ନୀରୀକ୍ଷାର ନାଟକକୁ ବେଶ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ପୂର୍ବରୁ ନାଟକ ପାଇଁ ମଞ୍ଚର ସମସ୍ୟା ଥିଲା କିନ୍ତୁ ମୁଁ ପ୍ରତି ଏଭଳି ସମସ୍ୟା ଆଉ ଉପୁଜି ନାହିଁ । ଲୋକ ନାଟକ ଯେମିତି ସେବି ସବୁଠି ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇପାରୁଥିଲା ଠିକ୍ ଆଜି ମଞ୍ଚନାଟକ ଯେକୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇପାରିଛି । ରାସ୍ତାଘାଟ, ଛକଯାଗା, ହାଟ ବଜାର, ଲନ, ଏଇ ଷ୍ଟୋରା ଆଦି ସ୍ଥାନରେ ନାଟକ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇ ପାରୁଛି । ଏସବୁକୁ ଆଧାର କରି ଗଢ଼ିଉଠିଛି ଷ୍ଟ୍ରିଟ୍ ଥିଏଟର, ଲନ୍ ଥିଏଟର, କାପେ ଥିଏଟର, ସାରକୋ ଥିଏଟର, ଇଣ୍ଟିମେଣ୍ଟ ଥିଏଟର ଇତ୍ୟାଦି । ଦିନ ଥିଲା ଆମେ ଦେଖୁଥିଲେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚ ଯଥା:– ଏକ ସୁଖୀ ମଞ୍ଚ, ଦ୍ୱିମୁଖୀ ମଞ୍ଚ, ତ୍ରିମୁଖୀ ମଞ୍ଚ, ଚତୁର୍ମୁଖୀ ବା Double Staye, ଥିଫୋଲଡ୍ ପେଜ, ରାଉଣ୍ଡ ଷ୍ଟେଜ୍, ରିଭଲଭିଂ ଷ୍ଟେଜ, ଓ ପନ୍ ଷ୍ଟେଜ ଇତ୍ୟାଦି । ମୋଟ୍ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ସାଧାରଣତଃ ଆମେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ମଞ୍ଚ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଉ । ଯଥା:–

(୧) ଏକ ମୁଖୀ ମଞ୍ଚ ବା ପ୍ରସେନିୟମ ମଞ୍ଚ । ସାଧାରଣତଃ ଏହାର ତିନି ପାର୍ଶ୍ୱ ଆବୃତ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ପଟ ତଥା ସାମ୍ନାନ ପଟ ଦର୍ଶକ ଆଡ଼କ ଉଦ୍ଧିଷ୍ଟ । ଏହି ଧରଣର ମଞ୍ଚ ହେଉଛି ଭଞ୍ଜକଳାମଣ୍ଡପ (ଭୁବନେଶ୍ୱର) ଏବଂ ରବୀନ୍ଦ୍ର ମଣ୍ଡପ (ଭୁବନେଶ୍ୱର) ।

(୨) ମୁକ୍ତ ମଞ୍ଚ ବା Upon Air Theatre - ଏହି ମଞ୍ଚର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱ ଖୋଲା, ଦର୍ଶକମାନେ ମଞ୍ଚର ଚାରି ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବସି ନାଟକକୁ ଉପଭୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାକୁ ଯାତ୍ରା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ କୁହାଯାଇ ପାରେ ।

ଶେଷରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇ ପାରେ ମଞ୍ଚଆଦି ଅଧଃପତନ ହେବାକୁ ବସିଛି । ଏହି ଅଧଃପତନର ମୂଳରେ ଉଭୟ ଅନ୍ତଃ କାରଣ ଏବଂ ବାହ୍ୟ କରଣ ରହିଛି ଯଥା:–

୧. ଚଳଚିତ୍ର ସିହତ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରି ଆଗେଇ ପାରିନି ।

୨. ଅପେରା ବା ଯାତ୍ରାଦ୍ୟତି ସହିତ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରି ଆଗେଇ ପାରିନି ।

୩. ଉଭୟ କଳାକାର ଏବଂ ମାଲିକଙ୍କ ସହିତ ମତାନ୍ତର ।

୪. ମୁଖ୍ୟତଃ ଆର୍ଥିକ ସଙ୍କଟ ।

୫. ସରକାରୀ ଅନୁଦାନର ହ୍ରାସ ।

୬. ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟାତାକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ନବୁଝି ଅନୁକରଣ କରି ପାରିବା ।

୭. ବ୍ୟବସାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ ନ କରିପାରିବା ଏହି ସବୁ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶା ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚର ଅଦ୍ଧୋଗତିର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ । ଅତୀତର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଗୁଡ଼ିକୁ ଆଜି କଳା କୌଶଳରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପୁଣିଥରେ ରଙ୍ଗାୟିତ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା, ତେବେ ହୁଏତ ବିସ୍ମୃତି ଆଉଥରେ ନାଟକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଆମକୁ ଆଉ ଥରେ ସ୍ୱାଗତ କରିପାରନ୍ତା ।

## ମଞ୍ଚକଳାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ

ନାଟକ ହେଉଛି ଏକ ମିଶ୍ରକଳା ବା ଯୌଥ କଳା (Composite Art) ନାଟ୍ୟକାର ନାଟକ ଲେଖିବେ । ଅଭିନେତା ମଞ୍ଚରେ ତାକୁ ରୂପାୟିତ କରିବେ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ନାଟ୍ୟକାରକର ଚିନ୍ତା–ଚେତନାକୁ ଅଭିନେତା–ଅଭିନେତ୍ରୀ ମାଧମରେ ଜୀବନ୍ତ କରିବେ । ତେଣୁ ଏମାନଙ୍କର ପାରସ୍ପରିକ ସଠିକ ବୁଝାମଣା ଉପରେ ନାଟକର ସଫଳତା ନିଭର ଶୀଳ । ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସବା ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ଅଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟ ମୋଦୀ, ଦର୍ଶକ, ପାଠକମାନେ । ଏମାନଙ୍କର ଉପରେ କାହାରି ନିଅନ୍ତ୍ରଣ ନଥାଏ । ନାଟ୍ୟକାର, ନାଟ୍ୟନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଏବଂ ଅଭିନେତା–ଅଭିନେତ୍ରୀ–ମାନଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ଦୋଷ ତ୍ରୁଟିକୁ ଏମାନେ ସହ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ନାଟକ ଭଲ ହେଉ କି ଖରାପ ହେଉ ଦର୍ଶକ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏମାନେ ସମାଲୋଚନାର ଶିକାର ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏମାନକୁ ସନ୍ତେଶ କରିବା ଏତେ ସହଜ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଏଥିପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ନାଟକର ସଫଳତା ପାଇଁ ମଞ୍ଚଜ୍ଞାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକମାନଙ୍କର ଥିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଭରତ ମୁନି ମଞ୍ଚ କୀୟ ଦିଗ ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ମଞ୍ଚ ବିଜ୍ଞାନ ନାଟକ ଚୟନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ନିରୂପଣ, ଅଭିନେତା–ଅଭିନେତ୍ରୀ ନିର୍ବାଚନ, ମଞ୍ଚୋପକରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଆଲୋକ ସଂପାତ, ଦ୍ୟଶ୍ୟପକରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଆଲୋକ ସଂପାତ, ଦୃଶ୍ୟ ସଜ୍ଜା, କେଶ ବିନ୍ୟାଶ ବା ରୂପସଜ୍ଜା (Make - up), ନାଟକର ଶୃଙ୍ଖଳା, ନାଟକର ସ୍ୱର ଓ ଧ୍ୱନି, ଦୃଶ୍ୟ ପଟ୍ଟ ଏବଂ ଅଭିନୟ ପ୍ରଭୃତି ସଂପକରେ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ନାଟକର ସଫଳତାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିଗର ଗୁରୁତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଦାନ ରହିଛି । ଏଥିରୁ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷ ଦୁର୍ବଳ ବା ମାନ୍ଦା ହୋଇ ଗଲେ ନାଟକ ସବଳ ହୁଏ ନାହିଁ ।

# ବେଶ ବିନ୍ୟାସ ବା ରୂପସଜ୍ଜା

ନାଟକ ଅଭିନୟରେ ବେଶ ବିନ୍ୟାସ ବା ରୂପସଜ୍ଜା (Mae-up) ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ । ଏ ଦିଗ ପ୍ରତି ଚରିତ୍ରମାନେ ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ନାଟକ ସଫଳ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ବେଶ ବିନ୍ୟାସ କଳାକାରର ଅଭିନୟକୁ ସୁନ୍ଦର କରି ଗଢ଼ି ତୋଳିବାରେ ସାହାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ରୂପସଜ୍ଜା ସାଧାରଣତଃ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଦେଖାଯାଏ । ରୂପସଜ୍ଜା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ହୋଇପାରେ କେତେ ବେଳେ ସମଷ୍ଟି ଗତ ହୋଇପାରେ ନାଟକରେ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଶଣ ସ୍ଥଳରେ କଳାକାର ମାନଙ୍କର ରୂପସଜ୍ଜା ସମଷ୍ଟିଗତ ହୋଇପାରେ । ଜଣେ କଳାକାର ନିଜର ଦେହନୁଯାୟୀ ନିଜେ ନିଜେ ମେକ୍ଅପ୍ ନେଇପାରେ । ବିଷୟରେ ନିଜର ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମଞ୍ଚରେ ଅନ୍ୟ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ, ଅନ୍ୟ ଚରିତ୍ର ତଥା କଳାକାରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ।

ନାଟକ ହେଉଛି ଏକ କଳ୍ପନାର ଦୁନିଆ । ତେଣୁ ଏହି କଳ୍ପନା ଦୁନିଆରେ ଦର୍ଶକ ମାନଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିରଖିବାକୁ କଳାକାରମାନେ ରୂପସଜ୍ଜାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ଅଭିନୟ ଚାରିପ୍ରକାରର ଯଥା – ଆହାର୍ଯ୍ୟ, ବାଟକ, ଆଙ୍ଗିକ, ଏବଂ ସାତ୍ତ୍ୱିକ । ଯେଉଁ ଅମିକାରେ କଳାକାର ଜଣକ ଅଭିନୟ କରୁଥିବେ । ସେହି ଚରିତ୍ର ଅନୁଯାୟୀ ସେ ନିଜକୁ ଦୈହିକ ସାଜସଜ୍ଜା କରିବେ ତଥା ଅନୁରୂପ କସଟିଡମ୍ (Costame) ବା ପୋଷାକ ବ୍ୟବହାର କରିବେ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ଚରିତ୍ର ଅନୁରୂପ ତାକୁ ସାଜିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଜଣେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ପରିବେଶକୁ ଚାହିଁ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଦର୍ଶକ ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ଅଭିନୟ ଦେଖିଥାଏ । ସେ ସବୁର ମେକ୍ଅପ ଦରକାର ହୋଇଥାଏ । ବୟସର ପାର୍ଥକ୍ୟ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ମେକ୍ଅପ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ଜଣେ ଅଭିନେତା ନାଟକର ଯୁବକ ବୃଦ୍ଧ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରୁଥାଏ । ବୃଦ୍ଧ ଚରିତ୍ରର କେଶକୁ ନିଙ୍କ୍ ଅକ୍ସାଇଡ୍ ଦେଇ ପାଚିଲା କେଶର ଭ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଖ ମଣ୍ଡଳରେ ପେନ୍ସିଲରେ ଗାର ଟାଣି ଶିରା ପ୍ରଶିକ୍ଷା ଦେଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ରୂପସଜ୍ଜାର ଆଶ୍ରୟ ନ ନେଲେ, ବୟସର (ଯେଉଁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ତାହା ଦର୍ଶକ ମାନଙ୍କୁ ଅବବୋଧ କରାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ନାଟକକୁ ସଫଳତାର ଶୀର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ କଳାକାରମାନ ଚରିତ୍ର ଅନୁଯାୟୀ ଚକ୍ଷୁ, ନାକ, କାନ, କପାଳ, ବେଶ, ଓଠ, ଗଳା ଇତ୍ୟାଦିର ମେକ୍ଅପ୍ ନେବା ନିହାତି ଜରୁରୀ । ମେକ୍ଅପ୍ ପାଇଁ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ରଙ୍ଗ ଆବଶ୍ୟକତା ହୋଇଥାଏ । ଯଥା:– (୧) ୱାଟର କଲର ଓ (୨) ଗିରିସ୍ ପେଣ୍ଟ । (୧) ୱାଟର କଲର:– ଲୋକ ନାଟକ, ମୂଳ ଅଭିନୟ ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ୱାଟର କଲର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ୱାଟର କଲର ସାଧାରଣତଃ ଦେଖିବାକୁ ଅଠାଳିଆ ବା ବହଳିଆ ହୋଇଥାଏ । (୨) ଗିରିସ ପେଣ୍ଟ:– ସବୁ ନାଟକର ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ମେକ୍ଅପ ହେଉଛି ଗିରିସ ପେଣ୍ଟ । ସୁପ୍ରତି ଆଧୁନିକ ନାଟକରେ ଗିରିସ୍ ପେଣ୍ଟ ବ୍ୟବହାର ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖାଯାଏ ।

ରୂପ ସଜ୍ଜା ବା Make-up ଏଭଳି ଏକ ପାଠ, ଯାହାକୁ କାଗଜ କଲମ ଧରି କି ମୌଖିକ ଭାବରେ କହିଦେଲେ ଶିଖି ହୁଏନା । ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅଭ୍ୟାସ ବଳରେ ଏହା ସଫଳ ହୋଇପାରେ । ବେଶକାରୀ ମୁହଁରେ ବୟସର ଛାପ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କେଶର ରୂପକୁ ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏବେ ବଜାରରେ 'ମେକ୍ଅପ ବକ୍ସ' ମିଳୁଛି । ଏହା ବ୍ୟୟ ବହୁଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ସାମଗ୍ରୀ ଏଥିରେ ରଖାଯାଇ ଥାଏ– ଯଥା ଆଇବ୍ରସ (ସରୁ, ମଧ୍ୟମ, ମୋଟା), ରୁଜ୍ ବ୍ରସ୍, ପାଉଡ଼ର ବ୍ରସ, ଆଇ ଲ୍ୟାସ, ୱାସି ବ୍ରସ, ପାଉଡ଼ର ପ୍ୟାଡ଼, ସ୍ପିରିଟଗମ୍, ଚିରିଣୀ, ଆଇନା, ତଉଲିଆ, ତୁଳା, କଇଁଚି, ଛୁରୀ, ବ୍ଲେଡ଼, କ୍ରିମ୍, ଭେସଲିନ୍, ନଡ଼ିଆ ତେଲ, ଆଲପିନ୍, ସୂତା, ପାଣିମଗ, ଡାଟିଆ, ଧଳା କପଡ଼ା, ସାବୁନ୍,

ସ୍ପ୍ରେ ଗ୍ଲିସରିନ୍, ସେଫ୍ଟିପିନ୍, ହେୟାର କ୍ଲିପ୍, ହେୟାର କ୍ରିସ କ୍ରେପ (କଳା, ଧଳା, ବ୍ରାଉନ, ଧଳା କଳା) ଦାଢ଼ି, କେଶ, ରକ୍ତ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ହିମୋଗ୍ଲୋବନ୍, ଦେଷ୍ଟା ବା କୋଦପୁଟ୍, ନିଙ୍କ୍ ଅକ୍ସାଇଡ୍ କିମ୍ବା ହେୟାର ହ୍ୱାଇଟର, ଆଇ ବ୍ରସ ପେନସିଲ, Concealen Brush, Blush brush, Eye brow Brush, Eyeshadow brush, blending Brush brush, Cnease brush, Lip brush, Eyelash Brush, Brow coms, Remover, ଇତ୍ୟାଦି । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଫାଉଣ୍ଡେସନ କଲର, କାଜଲ, ଟୁପ୍, ଆଇଲାସ ପାଇଁ କସମେଟିକ୍ସ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଲାଇଲିଂ କଲର । ଲିପ୍‌ଷ୍ଟିକ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଅଭିନେତା ହେଉ କି ଅଭିନେତ୍ରୀ ହେଉ ଯେ କୌଣସି ଚରିତ୍ରର ଚିତ୍ରାୟନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ମୁଖରେ ଏକ ଫାଉଣ୍ଡେସନ କଲର ଦିଆଯାଇ ମୁହଁକୁ ମେକ୍ ଅପ୍ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ଏଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଜଳ ସାହାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ୟାଡ଼ିଙ୍ଗ (Padding) ଦରକାର ହୁଏ । Padding କରିବାକୁ ଆବଶ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ନରମ ପଦାର୍ଥ ଯାହାକି ଅଠାଳିଆ ବା ବହଳିଆ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଏପରି ନକଲେ Padding ଉପରେ ରଙ୍ଗ ସହଜରେ ଧରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରାଥମିକ କଲର ପରେ ପରେ ମୁହଁର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶକୁ ଚିହ୍ନିତ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ କଲର ଦିଆଯାଏ । ଏହାକୁ ଲାଇଲିଂ କଲର କୁହାଯାଏ । ପରେ ପରେ ପେନ୍‌ସିଲ ଦ୍ୱାରା ମୁହଁରେ ଗାର ଟାଣି ଶିରା ପ୍ରଶିରା ଦେଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିଯାଏ । ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ରଙ୍ଗ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ ।

**(୧) ଆଖି:-** ଆଖି ହେଉଛି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ପ୍ରଧାନ ମାଧ୍ୟମ । ଉଭୟ ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ଚିତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ଚରିତ୍ରର ବୟସ, ପ୍ରକୃତି, ରୁଚି ପ୍ରଭୃତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ରୂପ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଫୁଲକା ଆଖି, କୋଟର ଗତ ହୋଇଥାଏ । ଫୁଲକା ଆଖି, କୋଟର ଗତ ଆଖି ବୁଦ୍ଧିମାନ ଆଖି, ଧୂର୍ତ୍ତ ଆଖି, ନିର୍ବୋଧ ଆଖି, ନିଷ୍ଠୁର ଆଖି- ସବୁ ଆଖିକୁ ରୂପ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଫୁଲକା ଆଖି, କୋଟର ଗତ ଆଖି, ବୁଦ୍ଧିମାନ ଆଖି, ଧୂତ୍ତି ଆଖି, ନିର୍ବୋଧ ଆଖି, ନିଷ୍ଠୁର ଆଖି-ଏସବୁ ଆଖିକୁ ରୂପସଜ୍ଜା ମାଧ୍ୟମର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇପାରେ ।

**(୨) ଓଠ:-** ଓଠ ହେଉଛି ଅବ ପ୍ରକାଶର ଅନ୍ୟଏକ ମୁଖ୍ୟ ମାଧ୍ୟମ । ଉଦାରତା, ମହତ୍ତ୍ୱ, ଉଦାସୀ ଭାବ, ଘୃଣା ଭାବ ଇତ୍ୟାଦି ଏହା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇପାରେ । ମୋଟା ଓଠକୁ ପତଳା ଏବଂ ପତଳା ଓଠକୁ ମୋଟା କରାଯାଇପାରେ । ଏଥିପାଇଁ ଲିପ୍‌ଷ୍ଟିକ୍ ଏବଂ ଗାଢ଼ ରଙ୍ଗ ବ୍ୟହୃତ କରାଯାଏ ।

**୩. ନାକ:-** ନାକ ଛୋଟଥିଲେ ହାଲକାରଙ୍ଗ ଦେଇ ତାକୁ ବଡ଼ ଏବଂ ଉଚ୍ଚ କରାଯାଇ ପାରେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଲମ୍ବାନାକ, ଶୁଆନାକ, ଚଉଡ଼ା ନାକ, ସରୁ ନାକ ଇତ୍ୟାଦି ମେକ୍ ଅପ୍ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

**୪. କାନ:-** ଅନେକ ସମୟରେ ଅଜଣାତରେ ହେଉ କିମ୍ବା ଭୁଲ ବଶତଃ ହେଉ କାନର ମେକ୍‌ଅପ ଆମେ ଛାଡ଼ି ଦେଉଥାଉ । ଫାଉଣ୍ଡେସନ ଅନୁଯାୟୀ କାନର ଆଗ-ପଛ ଅଂଶ ପାଇଁ ମେକ୍ ଅପ୍ ଦରକାର ହୋଇପାରେ ।

**୫. କପାଳ:-** କପାଳର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶ ବୟସ ଅନୁପାତରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାଏ । କପାଳର ଯେଉଁ ଅଂଶ ତଳକୁ ଥାଏ, ସେଠାରେ ଗାଢ଼ରଙ୍ଗ କିମ୍ବା ସେତ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରେ । କପାଳର କୁଞ୍ଚିତ ରେଖା ସବୁକୁ ପେନ୍‌ସିଲ କିମ୍ବା କଳାରଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା ପତଳା ବ୍ରସ୍ ସାହାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଙ୍କନ କରାଯାଇଥାଏ । କପାଳର ଉପରି ଭାଗକୁ

ହାଇଲାଟ୍ ବ୍ୟବହାର କରି ତଳ ଭାଗ ଭାବେ ଦେଖାଯାଇ ପାରେ । ଏହି ହାଇଲାଇଟ୍ ସାହାର୍ଯ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚା–ନୀଚ୍ଚା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

**୬. ଗଳା:–** ଗଳା ବା ବେକର ମେକ୍ ଅପ୍ ବେଳେ ଉଭୟ ଆଗପଟ ଏବଂ ପଛପଟ ରଙ୍ଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ହାଲ୍‌କା କିମ୍ବା ଗାଢ଼ ରଙ୍ଗର ମେକ୍‌ଅପ୍ ଦରକାର ହୋଇଥାଏ ।

**୭. ଗୋଡ଼ ହାତ:–** ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଗୋଡ଼ହାତ ମଧ୍ୟ ରଙ୍ଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏଥିପାଇଁ ହ୍ୱାଇଟ ପେଣ୍ଟ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ସଂପ୍ରତି ଏହା ବଜାରରେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ପ୍ରକାରର ଚମଡ଼ା ରଙ୍ଗର ମିଳିଥାଏ । ଏହା ସହଜରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ପାରେ ।

**୮. ଦାଢ଼ି ନିଶ:–** ଦାଢ଼ି ନିଶ କ୍ରେପ–ବାଳରେ ତିଆରି କରାଯାଏ । ଏହାକୁ ଖୋଲି ଦେଇ ଗରମ ବାମ୍ପ ଉପରେ ଧରି ରଖିଲେ ଦୁଇ ଇଞ୍ଚର କ୍ରେପ ଆଠ ଇଞ୍ଚର ହୋଇଯାଏ ।  ଏଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଦାଢ଼ି ଏବଂ କେତେକ ସେଟ୍ ନିଶ ସହଜରେ ତିଆରି କରାଯାଇ ପାରିବ ।

**୯. ମୁଣ୍ଡ ବାଳ:–** ଯେତେବେଳେ ଅସଲି ବାଳ ଦ୍ୱାରା ଇପ୍‌ସିତ ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନ ପାରିବାର ସମ୍ଭାବନା କରାଯାଇ ଠିକ୍ ସେତିକି ବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ବାଳ ପାଇଁ ଓ୍ୱିଗ୍ (Wig) ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ସତର୍କଣ ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ପିନ୍ଧାଯାଏ । କାରଣ ପିନ୍ଧିବା ବେଳେ ଏହାକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଭଲ କରି ବସାଇବା ଅର୍ଥାତ୍ ଠିକ୍ ଅର୍ଥରେ Set (ସେଟ୍) କରିବା ଉଚିତ । ଢ଼ିଲା ପଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାରଣ ଯୋଗୁଁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଏଥିପାଇଁ ଅଠାର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । କପାଳ ଉପରେ ଓ୍ୱିପର ଯୋଡ଼ା ସ୍ଥାନରେ Ground - work - colour ଦେଇ, ଚମଡ଼ା ସହିତ ତାକୁ ମିଶାଇ ଦିଆଯାଏ । ଲମ୍ବା ଓ୍ୱିପ୍ ପାଇଁ କ୍ଲିପ୍ ବ୍ୟହାର କରାଯାଏ ।

**୧୦. ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦ:–** ପୋଷାକ ପତ୍ର ପରିବେଶକୁ ଚାହିଁ ସମୟକୁ ଚାହିଁ ପିନ୍ଧିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ନଚେତ୍ ଐତିହାସକ ବା ପୌରାଣିକ ନାଟକର ଚରିତ୍ର ଯଦି ମଡ଼ର୍ଣ୍ଣ ସୁଟ୍, ଜୋତା, ଟି–ସାର୍ଟ, କୋଟ, ଜିନ୍ସ ପ୍ୟାଣ୍ଟ, ଟାଏ, ବ୍ଲେଜର ଆଦି ପିନ୍ଧେ ଦର୍ଶକ ହସିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟଥା କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମେକଅପମ୍ୟାନ ଏଠି ନାଟକର ସମୟ ପରିବେଶ ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ପୋଷାକ ପରିଛଦ ବାବଦରେ କଳାକାରମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନ ରହିଥିବା ନିତାନ୍ତ ଜରୁରୀ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପୌରାଣିକ ଛବି ହେଉ ବା ଐତିହାସିକ ଛବି ହେଉ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ରଖି ଦେଖି ମେକ୍‌ଅପ୍ ମ୍ୟାନ ଗଭୀର ଭାବେ ଚିନ୍ତା କରିବା ଦରକାର । ପ୍ରାଚୀନ ଚିତ୍ରକଳାକୁ ଦେଖିଲେ କଷ୍ଟ୍ୟମ ଅଙ୍ଗାବରଣ ବିଷୟରେ ଅନେକ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ ବା ଅଭିଜ୍ଞାତା ଅର୍ଜନ କରିହୁଏ । ମେକଅପ୍ ମ୍ୟାନ ନାରୀ ଚରିତ୍ର ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ । ଭାରତୀୟ ନାରୀ, ବିଦେଶିନୀ ନାରୀ କି ପ୍ରକାର ଡ୍ରେସ ଏବଂ କଷ୍ଟ୍ୟୁମ ବ୍ୟବହାର କରିବ ସେଥିପ୍ରତି ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଝିଅ ଏବଂ ବୋହୂର କଷ୍ଟ୍ୟମ ପ୍ରତି ସାବଧାନତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଗାଉଁଲି ମଣିଷ ଏବଂ ସହରର ଚାକିରିଆ ମଣିଷ ଭିତରେ ପୋଷାକ ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲିଖିତ ହେବା ଦରକାର । ଏହି ଭଳି ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବାସ୍ତବ ଧର୍ମୀ ଅଙ୍ଗାବରଣ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ନହେ ଲେ ହାସ୍ୟସ୍ପନ୍ଦକର ମଞ୍ଚରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ପୋଲିସି  ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଅଫିସର । ସେନା– ଅଫିସର ପ୍ରଭୃତି ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଅଫିସର, ସେନା – ଅଫିସର ପ୍ରଭୃତି ଚରିତ୍ରରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା କଳାକାରମାନଙ୍କର ପୋଷାକ ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର ମାପ ଅନୁଯାୟୀ ହେବା ଉଚିତ୍   । ଏହା ଫଳରେ ଅଭିନେତା ଓ ଅଭିନେତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଚାଲିଚଳଣ ଏବଂ ହାବ ଭାବ ସୃଷ୍ଟିରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ସାହାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ ।

ମେକ୍‌ଅପ ଦର୍ଶକ ମନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ପକାଇବା ସହିତ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥାଏ । ଏହାବ୍ୟତୀତ କଳାକର ଏବଂ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କର ଦ୍ୱରତ୍ୱ କମିଥାଏ । ବେଶ ପୋଷାକକୁ ଦର୍ଶକ ଯଦି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଲେ, ତାହା ହେଲେ ନାଟକ ଫ୍ଲପ୍ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ବେଶ ରଚନା ବେଳେ, ବା ବେଶ ପୋଷାକ ହେଉ ଏଥିପ୍ରତି ଉଭୟ ନାଟ୍ୟ ନିଦେଶକ ଓ ମେକ୍ ଅପ୍‌ମ୍ୟାନ ସଚେତନ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ବେଶ ବିନ୍ୟାସ ବା ନାଟକାରିନୟରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା କରିଛି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

## ନାଟକରେ ଆଲୋକସଂଗୀତ

ଅଭିନୟ ପାଇଁ ମେକ୍‌ଅପ୍, ମିୟୁଜିକ୍, ସଂଳାପ ଆଦି ଭଳି ଆଲୋକ ସକ୍ଷାତ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାଦାନ । ଆଲୋକ ନାଟକର ଗତିକୁ ନିୟୁଯୁକ୍ତ କରିବା ସହିତ ମନର ଅବକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଆଲୋକର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଯାୟୀ ଏବଂ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ନାଟକ ସଫଳତା ହାସଲ କରିଥାଏ । ଆଲୋକ ସଞ୍ଚାଳନ କାରୀ ଯଦି ସଠିକ୍ ଭାବରେ ଆଲୋକ ସଂପାତ କରିପାରିଲେ ନାଟକର ପ୍ରଯୋଜନା ମଧ୍ୟ ସଫଳ ହୋଇଥାଏ । ଆଲୋକ ସଂପାତର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଯୋଗୁଁ ଦର୍ଶକମାନେ ବିରକ୍ତିର ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି ।

(୧)– ନାଟକରେ ଆଲୋକ ସଂପାତର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ? ଆଲୋକ ପରିଚାଳନା ଏକ କଳା । Control Room ବା Switch Board ନିକଟରେ ବସି ଆଲୋକ ନିୟନ୍ତିତ କରିବା ସହଜ କାମନୁହେଁ । ଏହାକୁ ଅଭ୍ୟାସ ବଳରେ ଆୟତ୍ତ ବା ସାଧନା କରାଯାଇଥା, । କଳା କାର ଠିକ୍ ଭାବେ ଆଲୋକର ଅନୁସରଣ କରି ନ ପାରିଲେ ଦର୍ଶକ ବିରକ୍ତି ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଏହା ଫଳରେ ନାଟକର ମର୍ଯ୍ୟଦା ହାନି ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଏ ଦିଗ ପ୍ରତି ଆଲୋକ ସଞ୍ଚାଳନକାରୀର ବିଶେଷ ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଭିନ୍ନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆଲୋକ ସଞ୍ଚାଳନକାରୀ (lighter operator) ଆଲୋକ ଚାଳନା କରିଥାଏ । ଯଥା:

(କ) କଳାକାରର କ୍ରିୟାକଳାପକୁ ସ୍ୱଷ୍ଟ ଭାବେ ଦର୍ଶକ ପାଖରେ ପହାଞ୍ଚାଇବା ।

(ଖ) ବିଭିନ୍ନ କୀୟତାକୁ ଅଧିକ ସ୍ୱଷ୍ଟ କରିବା ।

(ଗ) ନାଟକୀୟତାକୁ ଅଧିକ ସ୍ୱଷ୍ଟ କରିବା ।

(ଘ) ନାଟକରେ ଆବାହାଓ୍ୱା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ।

(ଙ) ସମୟ ଏବଂ ସ୍ଥାନ ବିଷୟରେ ପରିଷ୍କାର ଦାରଣା ଦେବା ।

(ଚ) ଦର୍ଶକ ମାନଙ୍କୁ ଆଲୋକ ମଧ୍ୟାତର ବିକାଷ ସମ୍ୟକ ଦେବା ସହିତ ଆନନ୍ଦ ଦେବା ।

(୨) ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଆଲୋକ ମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ରଙ୍ଗିନ ଆଲୋକ ବ୍ୟବହାର ବେଳେ ଆଲୋକ ସଞ୍ଚାଳନକାରୀଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗିନ୍ ଆଲୋକକୁ ମିଶାଇବାରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ତ୍ୱିବା ଆବ୍ୟକ । କେଉଁ ରଙ୍ଗରେ କେଉଁ ରଙ୍ଗମିଶିଲେ କଣ ଆସିବ, ସେ ବିଷୟରେ ଅଯେଷ୍ଟ ଧାରଣା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପରିବେଶ ପରିସ୍ଥିତି, ସଂଳାପ ଓ ମୁଡ୍ ଅନୁଯାୟୀ ଆଲୋକ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରିବାକୁ ହୁଏ ।

- ଲାଲ୍ ଆଲୋକ – ଧ୍ୱଂସ, ବିବାଦ, ଯୁଦ୍ଧ, ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ବିଗ, ଅଗ୍ନି, ଉତ୍ତାପ, ସାହାସ, କାମନା, ଷଡ଼ ଯନ୍ତ୍ର, ଲଜ୍ଜା, କ୍ରୋଧ ଘୃଣା ।
- ନୀଳ ଆଲୋକ – ଗଭୀର ଦୁଃଖ, ହତାଶା, ଅବସାଦ, ଅତ୍ୟାଚାର , ଗତାନୁଗତିକତା, ଶାସ୍ତି, ଅନ୍ୟାୟ ଆଦିର ପ୍ରିପ୍ରକାଶ ।
- ପିଙ୍କ ଆଲୋକ – ସତ୍ୟ, ପ୍ରେମ, ଲଜ୍ଜା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରିଥାଉ ।
- ଇଷତ୍ ଲାଲ + ହଳଦୀରଙ୍ଗ – କମଳାରଙ୍ଗ – ପରିତୃପ୍ତି, ମୁଖ, ଶାନ୍ତି, ହାସ୍ୟ, ଉଷ୍ଣତା, ଏବଂ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟର ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରିଥାଉ ।
- ନୀଳ + ସବୁଜ – ନିଃସଙ୍କତାର ପ୍ରତୀକ ।
- ବାଇଗଣି ଆଲୋକ – ଅସ୍ଥିତାର ପ୍ରତୀକ ।
- (ହଳଦିଆ + ନାରଙ୍ଗୀ – ଦାସଭାବେ ଏବଂ ଶୋକର ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିଥାଉ ।
- ସାଧାରଣ ରଙ୍ଗ – ଆଗ୍ରହ, ...., ଶାନ୍ତି, ପବିତ୍ରତା, ସତ୍ୟ, ଆଲୋକ, ଶୀତ, ଶୀତଳତା ଅନ୍ନକୁ ପତିଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ।
- ସାଧାରଙ୍ଗ + ହାଲକା ନୀଳ ରଙ୍ଗ – ଭୋର ସମୟକୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଏ ।
- ସାଧାରଣରଙ୍ଗ + ହାଲ୍କା କମଳା – ସକାଳର ପରିବେଶକୁ ସ୍ୱଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରାଯାଏ ।
- କେବଳ ସାଧା ଆଲୋକ – ଦ୍ୱିପ୍ରହର ସମୟରେ ପରିପ୍ରକାଶ କରାଯାଇ ପାରେ ।
- ସାଧାରଣ ଆଲୋକ + ହାଲକା କମଳା ରଙ୍ଗ – ଅପରାହ୍ନର ସମୟକୁ ପରିପ୍ରକାଶ କରାଯାଇପାରେ ।
- ସାଧାଆଲୋକ + ଲାଲ – ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ବା ଗୋଧୂଳିର ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଯାଇଥାଏ ।
- ସାଧା ଆଲୋକ + ହାଲ୍କା ସବୁଜ – ଜହ୍ନ ଆଲୁଅ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରେ ।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ହଳଦୀ ବା ସୁନେଲି ରଙ୍ଗର, ପୋଷାକ ଉପରେ ନୀଳ ଆଲୋକ ଗଡ଼ିଲେ ତାହା କଳା ରଙ୍ଗ ବା କୃଷ୍ଣ ରଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି ହେବ ।

ଲାଇଟି ପାଇଁ ଆମେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଧୁନପାତି ବ୍ୟବହାର କରିଥାଉ ଯଥା:–

କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଆଲୋକ (Spot light)

ପାନ ପ୍ରଦୀ (Foot light)

ଛୋଟ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଆଲୋକ (Baby spot light)

ସୀମାନ୍ତ ଆଲୋକ (Bireters Light)

ବିଦ୍ୟୁତ ତାର (Cable)

ରଙ୍ଗ ମାଧ୍ୟମରେ (Colur Mediam)

ସାଧାରଣ ମାଧ୍ୟମ (Floor Mediam)

ଆଲୋକ ନିୟନ୍ତ୍ରକ ବକ୍ସ (Switch Board)

ନିୟନ୍ତ୍ରକ (Rehco stats)

ଟପ୍ର ଲାଇଟ୍ (Flood light)

Mirnor Sprt light

– ଲାଇଟିଂ ପାଇଁ ଆମେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଧନୁପତି ବ୍ୟବହାର କରିଥାଉ । ତେଣୁ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ କାରୀ ସଂପର୍କରେ କିଛି ଜାଣିବା । ଡଃ. ନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ ମତରେ :–

କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଆଲେକ – Spot Light - ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକ ।

1000 wt. ରୁ ଅଧିକ ହୋଇପାରେ ।

ପାଦପ୍ରଦୀପ – Foot Light - ଏହା ସମ୍ମୁଖ ମଞ୍ଚର ନିମ୍ନ ଦେଶରୁ ଆସିଥାଏ ।

ଛୋଟ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଆଲୋକ – Baby spot light ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ଛୋଟ ଆଲୋକ ପ୍ରକ୍ଷେପକ ।

ସୀମାନ୍ତ ଆଲୋକ – Borders – ଏହା ଉପରେ ରହିଥାଏ ।

ବିଦ୍ୟୁତ ତାର – Cable – ଏହି ଠାରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥାଏ ଯାହା ବିଭିନ୍ନ ଆଲୋକ ପ୍ରକ୍ଷେପକ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ରଙ୍ଗମାଧ୍ୟମ – Colour Mediam – କାଚ ବା ରେଶମ କପଡ଼ା ଯାହା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ରଙ୍ଗୀନ ଆଲୋକ ଛଡ଼ା ଯାଇଥାଏ ।

ସାଧାରଣ ମାଧ୍ୟମ – Floor Mediam – ଏହା ହେଉଛି ସ୍ୱାଭାବିକ ଆଲୋକ ପ୍ରକ୍ଷେପଣ । ଏଥିରେ କାଚ ବା ରେଶମ ନଥାଏ ।

ମଞ୍ଚର ଆଲୋକ ନିୟନ୍ତ୍ରକ – Swith Board – ଏଠାରୁ ସବୁ ପ୍ରକାର ଆଲୋକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇଥାଏ ।

ନିୟନ୍ତ୍ରକମ – Rheostats – ସୁଇଚ ବକ୍ସରେ ଡ଼ିମର ଦ୍ୱାରା ଆଲୋକକୁ କମ୍ ବେଶି କରାଯାଇଥାଏ ।

Flood light – ଏଡା ମଞ୍ଚ ଉପରେ Top light ଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ ସାଇକ୍ଲୋରାମାରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର iffect ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥାଏ ।

Mirror Spot Light – ଏହାର ବ୍ୟବହାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଶି । ସାଧାରଣ Spot light ରେ ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ ଆଲୋକିତ ହେଲା ବେଳେ, ଏଥିରେ କେବଳ ବ୍ଯକ୍ତି ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଆଲୋକିତ ହୋଇଥାଏ ।

ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଆଲୋକ ବ୍ୟତୀତ ସଫଳ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରଯୋଜନା ଅସମ୍ଭବ । ଥିବା ଆଧୁନିକ ମଞ୍ଚ ନାଟକର ଆଲୋକ ନିୟନ୍ତ୍ରକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କିନ୍ତୁ ମଞ୍ଚରେ ଆଲୋକ ରଶ୍ମିର ପ୍ରୟୋଗ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଦେଖାଯାଏ । ସଂସ୍କୃତ ନାଟକରେ ଅଭିନୀତ ସମୟରେ ମଶାଲର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଉଥିଲା । ୧୯୮୦ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବିଦେଶୀ ମଞ୍ଚରେ ମହମବତୀ (Candel) ଦ୍ୱାରା ଆଲୋକ ରଶ୍ମିର ପ୍ରୟୋଗ କରାଗଲା । ପରେ ପରେ ଭାରତୀୟ ମଞ୍ଚରେ ଗ୍ୟାସବତୀ, କିରୋସିନ୍,

ଚୂନବତୀ, ସଳିତା ଯୁକ୍ତ ଦୀପ ଆଲୋକ ମାଧ୍ୟମରେ ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କଲେ । ଧିରେ ଧିରେ ମଞ୍ଚ ଆଲୋକର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାଚୀନ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ମଶାଲ, ପେଟ୍ରୋମାକ୍ସ ଲାଇଟ୍, ଲଣ୍ଠନ ଏବଂ ଗ୍ୟାସ ଲାଇଟ୍ ଇତ୍ୟାଦି ମାଧ୍ୟମରେ ନାଟକମାନ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଶକ୍ତିର ସ୍ୟଂକ ପରୀକ୍ଷା – ନିରାକ୍ଷା ପରେ ମଞ୍ଚ ଆଲୋକର ଏକ ନୂତନ ଅଧ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ବିଦ୍ୟୁତ ଆଲୋକ ସାହାର୍ଯ୍ୟରେ କଳାକାରର ଭାବନାକୁ ପ୍ରସଫୁଟିତ କରିପାରିବା ସହିତ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ଜିଣି ପାରିଲା । ଆଲୋକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଦୃଶ୍ୟଗତ ବାତାବରଣ କୁ ଜୀବନ୍ତ କରିପାରିଲା । କଳାକାରର ଅନ୍ତଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ସ୍ୱପ୍ନା ଲୋକ, ସଙ୍ଗୀତ ନୃତ୍ୟ, ସଂଳାପ ଆଦିରେ ଆଲୋକ ମୁଖ୍ୟ ଭୁମିକର ଗ୍ରହଣ କଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଅତ୍ୟାଧୁନି ଆଲେକର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲାଣି ବିଭିନ୍ନ ଆଲୋକ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ହେଉଛି:–

ତୀବ୍ରପ୍ରକାଶ, ପାଦ ପ୍ରକାଏ ଶୀର୍ଷ ପ୍ରକାଶ, ସଂଶାତ ଉପକରଣ ପାଲେଲ୍ କମ ଲଣ୍ଠନ, ଫୋକସ୍‌ଲଣ୍ଠନ, କୋମଳ ଆଲୋକ ବିନ୍ଦୁ ପ୍ରକାଶ । ମିନ୍ଦୁ ପ୍ରକାଶ, ଆଲୋକ ଚିତ୍ର ପ୍ରକ୍ଷେପକ, DJ light lazor light ଆଦି ଦ୍ୱାରା ଆଲୋକର ବର୍ଣ୍ଣାଳୀ ସ୍ୱଷ୍ଟ କରାଯାଏ । ଆଲୋକ ସଂପାତ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ ପାଇଁ କିଛି ଆଧୁନିକ ଉପକରଣ ମାନ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଡ଼ିମର । ବେକ୍‌ଲାଇଟ୍, ପେଜେଣ୍ଟ, ଫ୍ଲଡ୍ ଲାଇଟ୍ ସୋଲାର ଅନ୍ୟତମ ।

ବିଜ୍ଞାନର ଅଗ୍ରଗତି ଯୋଗୁଁ – ମଞ୍ଚ ନାଟକର ଏକ ସଫଳ ବିକଶିତ ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ମଞ୍ଚ ନାଟକର ପ୍ରସ୍ତୁତି ରେ ପରଦା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭୂମିକା ଥାଏ । ଏହା ହେଉଛି ଏକ ଧଳା ପରଦା । ଏହି ପରଦାକୁ ଇଂରାଜୀରେ ସାଇକ୍ଲୋରମ୍ କୁହାଯାଏ । ଏହା ଏକ ଏକ ପରଦା, ଯାହା ମଞ୍ଚର ପଶ୍ଚାତଭାଗରେ ସେଟ୍ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ପରଦା ଅଧିକ ମୋଟା କିମ୍ବା ଅଧିକ ପତଳା ହୋଇନଥାଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରଙ୍ଗର ହେଉ ବା ସେହି ଧଳାରଙ୍ଗର ପରଦା ଯୋଡ଼ା ଯାଇନଥାଏ । ମଞ୍ଚର ଆକୃତି ବା ଆକାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାରକ୍ଲୋରମ ତିଆରି କରାଯାଇଥାଏ । Effect projector ଏବଂ Slide ସହାୟତାରେ ସାରେ କ୍ଲାରାମାରେ, ଦିନ – ରାତି, ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ – ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ, ଝଡ଼–ତୋଫାନ, ଭୋର ସମୟ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟ, ଝଡ଼–ତୋଫାନ, ଜଳୁଥିବା ଅଗ୍ନିଶିଖା, ଭସାବାଦଲ, ଅନ୍ଧାର, ଆକାଶ, ଜହ୍ନରାତି, ସମୁଦ୍ର, ଗୋଧୂଳି, ଆଦିକୁ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବିଭିନ୍ନ ସ୍କ୍ରିନ୍ ପରଦା ଉଠୁଥିଲା ଏବଂ ପଡୁଥିଲା । କିଛି ଆଦି ଆଲୋକ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟର ଅନ୍ତଃ ଘଟାଇଲା ।

## ଅଭିନୟ

ମଣିଷ ଜୀବନ ଓ ଅଭିନୟ ହେଉଚି ଗୋଟିଏ ମୁଦ୍ରାର ଦୁଇଟି ପାର୍ଶ୍ୱଭଳି । ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ମଣିଷ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅଭିନୟ କରିଥାଏ । ବାସ୍ତବ ଜୀବନକୁ ସଠିକ୍ ଭାବରେ ଗଢ଼ି ତୋଳିବା ପାଇଁ ସେ ଅଭିନୟର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଥାଏ । ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର କହିଲେ ମଣିଷର ଏକ ପ୍ରକାର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରୂପ ହେଉଛି ଅଭିନୟ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଯାହା ନୁହେଁ ତାହା ହିଁ ତାକୁ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ସଂଳାପ ଏବଂ ଅଙ୍ଗଚାଳନା ଦ୍ୱାରା ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ରୂପ ନେଇତାଏ । ଏଭଳି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ସଫଳ କରି ଗଢ଼ିତୋଳେ କଳାକାର । କଳାକାରମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ରର ଅଭିନୟ କରିଥାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନେତା ନିଜର ଅଭିନୟକୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ । ଯଥା ଡ଼ାକ୍ତର, ଇଞ୍ଜିନିୟର, ସାଧୁ, ଡ଼କାୟତ, ପ୍ରେମିକ, ପୋଲିସ୍, ଇତ୍ୟାଦି । ଅଭିନୟକୁ

ଜୀବନ୍ତ କରି ଗଢ଼େ ବଚନ ମାଧୁରୀ । କଥା ବା ସଂଳାପ ଦ୍ୱାରା ମନର ଭାବ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଅଭିନୟ ପାଇଁ ଅଭିନେତା ଅଭିନେତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବହୁତ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଅଭିନୟକୁ ପେଶା ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ, ଏଥିରେ ଜୀବନ ଆସେ ନାହିଁ । ଯଦି କଳାକାର ଭାବି ନିଏ ଯେ ଅଭିନୟ ହେଉଛି ଜନ୍ମଗତ କଳା, ତାହା ସେପରି ଭାବିବା ଅନୁଚିତ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି ଅଭିନୟ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ଏବଂ ଏକଗ୍ରତା ନଥିଲେ ଜଣେ ସଫଳ ଅଭିନେତା କି ଅଭିନେତ୍ରୀ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଚରିତ୍ରକୁ ଭଲପାଇ ନପାରିଲେ ଅଭିନୟ ସାର୍ଥକ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ କି ନାଟକ ସଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ । କଳାକାରମାନେ ଏଥିପ୍ରତି ସଚେତନ ରହିବା ଉଚିତ୍ ।

ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭରତ ମୁନି ତାଙ୍କ ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ଚାରି ପ୍ରକାର ଅଭିନୟ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି –

(୧) ଆହାର୍ଯ୍ୟ ଅଭିନୟ

(୨) ବାଚକ ଅଭିନୟ

(୩) ଆଙ୍ଗିକ ଅଭିନୟ ଏବଂ

(୪) ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଭିନୟ

**୧. ଆହାର୍ଯ୍ୟ ଅଭିନୟ:–** ଯେଉଁ ଭୂମିକା ରେ ଅଭିନେତା ଅଭିନେତ୍ରୀ ଜଣକ ଅଭିନୟ କରୁଥିବେ, ସେହି ଚରିତ୍ର ଅନୁଯାୟୀ ସେ ନିଜକୁ ଦୈହିକ ସାଜ୍ସଜ୍ଜା ତଥା ବେଶ ପୋଷାକ ଏବଂ ଶରୀର ଅଳଙ୍କାରରେ ବିଭୂଷିତ କରାଇବ । ଜଣେ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଅଭିନେତାଙ୍କୁ ଚୁଟି, ପଇତା, ମସ୍ତକରେ ତିଳକ, ଗେରୁଆ ବସ୍ତ୍ର, ଆଦି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ କିମ୍ବା ଜଣେ ଚାକରଣୀ ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରିଥିବା ଅଭିନେତ୍ରୀଙ୍କୁ ଛିଣ୍ଡା ମଇଳା ଲୁଗା, ଅସଜଡ଼ା କେଶ, ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନ ବେଶ ଇତ୍ୟାଦି ଧାରଣ କରି ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହି ଅଭିନୟର ମୁଖ୍ୟତଃ ଚାରି ଗୋଟି ଅଙ୍ଗ ରହିଛି । ଯଥା:– ପୁସ୍ତ, ଅଳଙ୍କାର, ଅଙ୍ଗରଚନା ଏବଂ ସଞ୍ଜୀବ ।

**୨. ବାଚିକ ଅଭିନୟ :–** ଅଭିନେତା ଅଭିନେତ୍ରୀଙ୍କ ତୁଣ୍ଡର ବଚନ ଭଙ୍ଗୀରେ ଏହା ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ନାଟକର ସଂଳାପ ହିଁ ବାଜିକ ଅଭିନୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଭାବାନୁସାରୀ କଣ୍ଠ ସ୍ୱରର ଆରୋହ – ଅନିରେହ, ଲୟ, ଶ୍ୱାସ ଘାତ ଏ ପ୍ରକାର ଅଭିନୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗୀ ବିଷୟ । ପ୍ରାଚୀନ ନାଟକମାନଙ୍କରେ ବାଚିକ ଅଭିନୟ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଲାକ କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସାଂପ୍ରତିକ ନାଟକ ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ଦିଗ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଉଭଟ ନାଟକରେ ବାଚିକ ଅଭିନୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ବିଧିଦ୍ଧ ସଂଳାପ ଅପେକ୍ଷା ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଇଶିତ, ପ୍ରତୀକ (Symbol) ମାଧମରେ ସାଂପ୍ରତିକ ନାଟକ ପରିପୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ପ୍ରତୀକ ମାଧମରେ ନାଟକରେ ଅଧିକ କଞ୍ଚା ବା ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇ ପାରୁଛି । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ କେତାର ନାଟକ ବାଚିକ ଅଭିନୟ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟ ବେସିତ ।

**୩. ଆଙ୍ଗିକ ଅଭିନୟ:–** ଅଭିନେତା– ଅଭିନେତ୍ରୀଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ମାଧମରେ ଆଞ୍ଚିକ ଅଭିନୟ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥାଏ, ଆଖି, ଓଠ, ନାକ, କାନ, କପା, ଗଳା, ଗୋଡ଼–ହାତ, ପ୍ରଭୃତି ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଏଥିରେ ପ୍ରଧାନ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଅଭିନେତା – ଅଭିନେତ୍ରୀ ଜଣକ ନିଜର ହାତ ଗୋଡ଼ ଚାଳନା କରି ଅଙ୍ଗ ବିକ୍ଷେପ ଦ୍ୱାରା ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ ।

କାହାକୁ ସେ ହାତ ହଲାଇ ଚାଲିଯିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଉଛି, କିମ୍ବା ଆଖିକୁ ଲାଲ୍ ଟହ ଟହ କରି ନିଜର ରାଗ ପ୍ରକାଶ କରିଛି । କିମ୍ବା କାକୁତି ମିନତି ହୋଇ ସାହାଯ୍ୟ ଭିକ୍ଷା କରୁଛି । ଏହି ଭଳି ନିଜର ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଆଙ୍ଗିକ ଅଭିନୟ କୁହାଯାଏ ।

**୪. ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଭିନୟ:-** ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଭିନୟ କହିଲେ ଅଭିନେତା - ଅଭିନେତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ସତ୍ତ୍ୱ ଗୁଣରୁ ଜାତ, ଆର୍ଥାତ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ବା ହୃଦୟର ଅବାବେଗ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଅଭିନୟ । ମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ କଲାବେଳେ ଅଭିନେତା - ଅଭିନେତ୍ରୀ ନିଜ ନିଜକୁ ପାସୋରି ଦେଇ ଭୂମିକା ୩ ଅଭିନୟ ସହିତ ଯେତେବେଳେ ଏକାଗ୍ର ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି, ସେତିକିବେଳେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଭିନୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

ସୁତରାଂ ଉକ୍ତ ପ୍ରକାର ଅଭିନୟ ପରସ୍ପର ପରିପୂରକ, ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିକୁ ଅବହେଳା କଲେ, ସମଗ୍ର ନାଟ୍ୟଭିନୟର ମର୍ଯ୍ୟଦା କ୍ଷୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ, ଅଭିନେତା ଅଭିନେତ୍ରୀ, ନାଟ୍ୟନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଏବଂ ପ୍ରଯୋଜକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଏହି ଚାରିପ୍ରକାର ଅଭିନୟ ପ୍ରତି ସମପରିମାଣରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥାନ୍ତି ।

-୦-

# ଏମ୍.ଏ. ଓଡ଼ିଆ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ

## ତ୍ରୟୋଦଶ ପତ୍ର

## ଚତୁର୍ଥ ୟୁନିଟ୍

## ଲୋକ ନାଟକର ସଂଜ୍ଞା, ସ୍ୱରୂପ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ

ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ବଳିଷ୍ଠ ବିଭାଗ ହେଉଛି ଲୋକନାଟକ । ଲୋକ ନାଟକ ଲୋକ ମନୋରଂଜନର ପ୍ରଧାନ ମାଧ୍ୟମ । ପଲ୍ଲୀ ଜୀବନର ସାଧାରଣ କୃଷିଜୀବୀ ଏବଂ ଶ୍ରମଜୀବୀ ଲୋକେ ଦିନ ସାରା ଶ୍ରମ କରି ଏକ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇ ପଡନ୍ତି । କୃଷି ଭିତ୍ତିକ ଜୀବନ ଚଳଣି ଭିତରେ ଏମାନେ ନାନା ବିଧ ପୂଜା-ପାର୍ବଣ ଏବଂ ଓଷାବ୍ରତ ପାଳନରେ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ ନୃତ୍ୟାଦିରେ ମନ ଖୋଲା ମନୋରଂଜନ କରନ୍ତି । ନୃତ୍ୟ-ଗୀତ-ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ଏମାନଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଲୋକ ନାଟକ ହିଁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଲୋକ ନାଟକ ମନୋରଞ୍ଜନରେ ପ୍ରଧାନ ହେତୁ, ଲୋକ ଜୀବନର ଆନନ୍ଦ ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ଏହାର ଜନ୍ମ କେଉଁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ।

ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରଣେତା ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭରତମୁନି ନାଟକକୁ ଲୋକ ବୃତ୍ତର ଅନୁକରଣ ଭାବରେ ଅଭିହିତ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ - ''ଲୋକ ନୃତ୍ତାନୁକରଣଂ ନାଟ୍ୟ ମେତନ୍ମୟା କୃତମ ।'' ପୁନଶ୍ଚ ଭରତ ମୁନି ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପରେ ଏଥିରେ ଲୋକଧର୍ମୀ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

> ''ଲୋକ ଧର୍ମୀ ନାଟ୍ୟ ଧର୍ମୀତି ଦ୍ୱିବିଧଃସ୍ମୃତିଃ
> ଭାରତୀ ସାତ୍ୱତୀ ଚୈବ କୌଶିକ୍ୟାରଭଟ୍ଟୀ ତଥା ।''

ଏଠାରେ 'ଲୋକଧର୍ମୀ ଏବଂ ସ୍ୱାଭାବ-ଲୋକସ୍ୟ' - ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଲୋକ ଶବ୍ଦର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ତହିଁରେ ସେ ଲୋକ ସମାଜର ସୁଖ - ଦୁଃଖାତ୍ମକ ଅବସ୍ଥାର ଅନୁକରଣ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଲୋକ ହିଁ ସମାଜର ମୁଖ୍ୟ, ଲୋକ ସମାଜର ସୁଖ-ଦୁଃଖାତ୍ମକ କାହାଣୀ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟରେ ବିବୃତ ଓ ଅଭୀତ ହୁଏ । 'ଦଶ ରୂପକ'ରେ ଲୋକ ଅବସ୍ଥାର ସୁଖ ଦୁଃଖାତ୍ମକ ଅନୁଭବ ଅଭିନୟ ଭିତ୍ତିରେ ନାଟକକୁ ସଂଜ୍ଞାୟିତ କରିବାକୁ କୁହାଯାଇଛି -

> ''ଅବସ୍ଥା ଯାହି ଲୋକସ୍ୟ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ସମୁଭବ
> ନାନା ପୁରୁଷ ସଂଚାରା ନାଟକେ ସତ୍ୱବେଦିହି ॥''

(୧) ନାଟକର ସାର୍ବଜନୀନ ଆବେଦନ ଜ୍ଞାନୀ, ଗୁଣୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତ । ଏହି ସାର୍ବଜନୀନତା ପ୍ରଥମେ ଲୋକସମାଜରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ନାଟକର ସୃଷ୍ଟି ଲୀଳାରେ ଲୋକ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ । ଲୋକ ନାଟକର ଉପଭୋକ୍ତା ସମଗ୍ର ଲୋକ ସମାଜ, ଏହାର ସ୍ରଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ ସେଇ ଲୋକ ସମାଜ । ନାଟ୍ୟକାର ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକଙ୍କ ମତରେ :- ''ଯେପରି ଲୋକ ସଂଗୀତ, ଲୋକ କାହାଣୀ, ଲୋକ ମତ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ଯୋଜନାକରି ଜନ ମାନସକୁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଖାଇବାର ପ୍ରୟାସ, ସେହିପରି 'ଲୋକ ନାଟକ' ଶବ୍ଦ ଭିତରେ ସାମାଜିକ ଚରିତ୍ରଟା ଲୋକ ଚରିତ୍ରର ବିଭିନ୍ନ ଭାବ ଓ ଚିନ୍ତା

ନୁଭଙ୍ଗୀ, ହାସ୍ୟ ଓ ଅଭିନୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଦେଖାଇ ସମବେତ ଦେଖାଣାହାରୀଙ୍କ ମନରେ ସମାଜରେ ଆତ ଯାତ ହେଉଥିବା ନାନା କିସମର ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅବହିତ କରାଇବା ।''

(୨) ଲୋକ ନାଟକରେ ନାଟ୍ୟ ଧର୍ମ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି, ଏଥିରେ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ ମୁଖ୍ୟ ବୋଲି କେତେକ ମତ ଦିଅନ୍ତି । ଲୋକ ନାଟକର ଅଭିନେତା ସହିତ ଦର୍ଶକମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସହଯୋଗ କରନ୍ତି । ଦର୍ଶକ ମଣ୍ଡଳୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ଏହା ଅଭିନୀତ ହୁଏ । ଲୋକଙ୍କ ନିମିତ୍ତ, ଲୋକଙ୍କ ଗହଣରେ ଓ ଲୋକଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଅଭିନୀତ ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ଲୋକ ନାଟକ ରୂପେ ପରିଚିତ ।

(୩) ଆନନ୍ଦ ଦାନ ହେଉଛି ଲୋକ ନାଟକର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ନାଟକରେ ଆନନ୍ଦ ଦେବାର ସମସ୍ତ ଉପାଦାନ ନିହିତ ତାହା ବିଶେଷ ଆଦରଣୀୟ ହୋଇଥାଏ । ଆଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ :- ଗାମୁଛା, ନ ହେଲେ ଆଣ୍ଠୁ ନ ଲୁଚା ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧି ବିଲକୁ ଯାଆନ୍ତି । ମୁଣ୍ଡଝାଳ ତୁଣ୍ଡରେ ମାରି ଦିନଯାକ ବିଲରେ ଖଟନ୍ତି, ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଘରକୁ ଫେରି ପଖାଳ ବେଲାଏ ଖାଇ ଆମ ଦେଶର ମୂଲିଆ, ମଳିମୁଣ୍ଡିଆ ଟିକିଏ ହସ ଖୁସି ଟିକିଏ ଆନନ୍ଦ ଚାହାନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦେବାର ଉପାଦାନ, ସେମାନଙ୍କ ଭୋକ ଶୋଷ ଭୁଲିଯିବାର ଉପାଦାନ ଯେଉଁ ନାଟକରେ ଥାଏ, ତାହା ଲୋକ ନାଟକ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ନାଟକର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଊନବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ । ତା'ର ଅନେକ ଆଗରୁ ଲୋକେ ନାଟକ ସୃଷ୍ଟି । ଲୋକେ ନାଟକ ନାଚ, ଗୀତ ଓ ଅଭିନୟର ସାର୍ଥକ ସମଷ୍ଟି ।

(୪) ଲୋକେ ନାଟକ ଲୋକେ ମାନସିକତାର ସମର୍ଥ କଳାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଲୋକ ଜୀବନରେ ସରଳତା ପରି ଲୋକ ନାଟକ ସରଳ, ଏବଂ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅତି ସହଜରେ ଏହାର ରୂପାୟନ ଘଟିଥାଏ । ଆଲୋଚକ ଡକ୍ଟର ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ସାମଲଙ୍କ ଭାଷାରେ :- ''ଲୋକ ନାଟକରେ ଆଡମ୍ବର ନାହିଁ, ଆଟୋପ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଲୋକ ହୃଦୟରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଲୋକ ହୃଦୟକୁ ଅଭଷିକ୍ତ । ଗ୍ରାମ୍ୟ ମୁକ୍ତମଞ୍ଚ ଏମାନଙ୍କର ଚାରଣ ଭୂମି । ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜନ ସାଧାରଣ ଏ ସବୁର ରସିକ ଉପଭୋକ୍ତା । କାବ ଭିତ୍ତିକ ସମାଜର ଏ ସବୁର ସୃଷ୍ଟି ଓ ଅଭିନୟ ନାନା ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ଓ ଯାନି ଯାତ୍ରାକୁ ନେଇ । ତେଣୁ କର୍ମ ଓ ଧର୍ମ ଯେପରି ଏ ସବୁର ନେପଥ୍ୟର ପ୍ରେରଣା । ଏସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରବାହିତ । ଲୋକ ଜୀବନ ଚର୍ଯ୍ୟାର ଏଗୁଡ଼ିକ ମନ୍ମୟ ଆଲେଖ୍ୟେ । ଜାତି ଅଛି, ଆଦର୍ଶ ଅଛି, ଆଉ ଅଛି ମଧ୍ୟ ରୁଚି ହୀନ ଅଶ୍ଳୀଳ ଅଭିନୟ ।''

(୫) ଲୋକ ସମାଜ ବିଶେଷତଃ ଧର୍ମପ୍ରାଣ । କୃଷି ଭିତ୍ତିକ ଜୀବନ ଚଳୁଥିଲେ ସମାନ୍ୟ ଅବସରରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜନତା ନାନା ପୂଜାପାର୍ବଣ ପାଳନ କରନ୍ତି । ଏତେବେଳେ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଦେବଦେବୀ ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ, ହୋଇ ଉଠେ ଉତ୍ସବ ମୁଖରିତ । ଧର୍ମୀୟ ଚେତନା ଓ ଉତ୍ସବପାଳନ ବିଧିରୁ ଲୋକ ନାଟକର ଉତ୍ପତ୍ତି ଘଟିଥିବା ଅଧିକ ଯୁକ୍ତି ସଂଗତ ମନେ ହୋଇଥାଏ । ଲୋକ ନାଟକ ସାହିତ୍ୟର ଅଙ୍ଗ ବିଶେଷ । ଏଥିରେ ଲୋକ ଜୀବନରେ ସାମୂହିକ ଉଲ୍ଲାସ ଏବଂ ସୁଖ ଦୁଃଖର ଚିତ୍ର ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥାଏ । ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସର ସ୍ମରଣୀୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏ ସବୁର ଆୟୋଜନ କରାଯାଇଥାଏ । ଏଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଭବ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କଥାବସ୍ତୁ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ । ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକାଶ ଏବଂ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ।

(୬) ଲୋକ ଚରିତ୍ରର ରୂପାୟନ ଲୋକ ନାଟକର ପ୍ରଧାନ ହେତୁ । ଲୋକ ନାଟକ, ଲୋକା ଜୀବନ ପରି ସରଳ, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ, ଲୋକ ଜୀବନର ଅଯତ୍ନ ବିନ୍ୟାସ ପରି ଏହା ଅଯତ୍ନ ବର୍ଦ୍ଧିତ । ଜୀବନ ପରି ସରଳ, ଲୋକ ମନର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ

ପ୍ରକାଶ ହେତୁ ଏହା ଶ୍ଳୀଳ, ଅଶ୍ଳୀଳ ବିଚାର କରେ ନାହିଁ, ଯାହା ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ, ତାହା ଆପଣାଛାଏଁ ଆପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଲୋକମାନସ କଳା-ଚେତନାର ଏହା ହେଉଛି ଅର୍ଗଳହୀନ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ''ବିଦଗ୍ଧ ସମାଜକୁ ଅରୁଚିକର ବୋଧ ହେଲ ବି, ଏହା ସେହି ସ୍ତରରେ ସୁସ୍ଥ ଓ ସୁନ୍ଦର । ଏଥିଲାଗି ଲୋକ ଲଜ୍ଜିତ ଓ ନିନ୍ଦନୀୟ ହେବାର ହେତୁ ନାହିଁ । ଅକଥ୍ୟ ସମ୍ବୋଧନ, ଅଯଥା ଉଚ୍ଚାରଣ, ଅପଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର, ଅଶ୍ଳାଘ୍ୟ, ଅପ୍ରୀତିକର, ଶ୍ରୁତି କଟୁ ବା ରୁଚିପୀଡ଼କ, କିନ୍ତୁ ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ସାମାଜିକ ଅଭ୍ୟାସ ଦୋଷ । ଅକଥା କହି ବକ୍ତା ଅନୁତାପରେ ଜିହ୍ୱାଦଂଶନ କରେ ନାହିଁ, କିମ୍ୱା ଅଶ୍ରାବ୍ୟ ଶୁଣି ଶ୍ରୋତା ଉତ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, କଥାରେ ଗାଳି ସୁନାରେ ଖାଦ ପରି ମିଶ୍ରିତ । ଏହା ସ୍ନେହ ବର୍ଜିତ ନୁହେଁ ବରଂ ଆତ୍ମୀୟତାର ପରିଚାୟକ ତେଣୁ ସ୍ୱଦ୍ୟ, ପଙ୍କକ୍ତେୟ । ନାଟ୍ୟକୁ ଲୋକ ପ୍ରିୟ କରିବା ଲାଗି ଲୋକ ରୁଚି ଅନୁସୃତ ହୋଇଥାଏ ।

**ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ :-**

ଲୋକ ନାଟକରେ କେତୋଟି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ଲୋକ ନାଟକ ହେଉଛି ଲୋକ ସମାଜ ପାଇଁ ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଆଦିମ ନାଟ୍ୟକଳାର ସୁଖସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ପରିପ୍ରକାଶ । ବିଧିବଦ୍ଧ ନାଟକ ବା ବିଦଗ୍ଧ ନାଟକ ସୃଷ୍ଟିର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଏହା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଗଣମନୋରଞ୍ଜନର ସର୍ବ ପ୍ରଥମ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଏହାର ସିଦ୍ଧି ସ୍ୱୀକୃତ । ତଥାପି ଏହାର କେତୋଟି ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି ଯଥା :-

(୧) **ଗଦ୍ୟ ଧର୍ମିତା** :- ଲୋକ ନୃତ୍ୟରୁ ଲୋକ ନାଟକର ସୃଷ୍ଟି । ଲୋକ ନୃତ୍ୟ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ । ତେଣୁ ଗଦ୍ୟଧର୍ମୀ ସମ୍ବାଦ ଲୋକ ନାଟକ ପରିବେଶର ଯଥାର୍ଥ ମାଧମ । ଲୋକ ନାଟକ ଅଭିନୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୀତିମୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ସଂଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଓ ଅଭିନୟ ମିଶ୍ରିତ କ୍ରିୟା ରୂପେ ଏହା ଯଥାର୍ଥତା ''ତୌର୍ଯ୍ୟତ୍ରିକ'' ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ।

(୨) **ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ** :- ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଟକର ଅଭିନୟ ପାଇଁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଲୋକ ସମାଜ ଯେମିତି ଏଠି, ସେଠି, ସବୁଠି ବସିପାରନ୍ତି, ଲୋକ ନାଟକ ସେମିତି ଏଠି, ସେଠି ସବୁଠି ଅଭିନୀତ ହୋଇପାରେ । ଏଥିପାଇଁ ସେହିପରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଆବଶ୍ୟକତା ନଥାଏ । ସମବେତ ଲୋକଙ୍କର ମଧଭାଗରେ ଏହା ଅଭିନୀତ ହୁଏ । ମୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ଏହାର ଅଭିନୟ ସ୍ଥଳ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଯଥା :- ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ, ଖୋଲା ପଡ଼ିଆ, ଗାଁ ମୁଣ୍ଡ, ଗଛ ମୂଳ, ଧନୀ ଜମିଦାରଙ୍କ ଚଉତରା ଆଦି ସ୍ଥାନରେ ଏହା ଅଭିନୀତ ହୋଇଥାଏ । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ମୁକ୍ତାକାଶୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଲୋକ ନାଟକ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାଏ ।

(୩) **ବିଷୟ ପ୍ରକାଶ** :- ଲୋକ ନାଟକ ପାଇଁ ସେପରି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ନଥାଏ, ପୌରାଣିକ (ରାମାୟଣ/ମହାଭାରତ/ ଭାଗବତ) ବୀର କଥାଭିତ୍ତିକ, ଲୌକିକ ଅଥବା ଏ ସବୁର ମିଶ୍ରିତ ବିଷୟର ଲୋକ ନାଟକ, ବିୟେ ଭାବରେ ଅଗଣା ଭିତରେ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିଥାଏ । ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଜୀବନରେ ଘଟିତ ଘଟନାଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶେଷତଃ ଏଥିରେ ଅତି ସହଜ, ସରଳ ଓ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଢ଼ଙ୍ଗରେ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ପ୍ରଥମେ ପୌରାଣିକ ବିଷୟ ବସ୍ତୁକୁ ଆଧାର କରି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଥିଲେ ମଧ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କାଳ୍ପନିକ ଓ ଲୌକିକ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଏଥିରେ ଅଧିକତର ଭାବରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା ।

(୪) **ଦୃଶ୍ୟ ସଜ୍ଜା** :– ଲୋକ ନାଟକର ଦୃଶ୍ୟ ସଜ୍ଜାରେ ଅଙ୍କ ବିଭାଜନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ଥିଲା । ଏହା ଆପଣାଛାଏଁ ସ୍ୱାଭାବିକ ରୀତିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । କାବ୍ୟର କାଳ୍ପନିକତା ଏଥିରେ ନାହିଁ ପରେ ଅବଶ୍ୟ କେତେକ ବିଶେଷ ବିଭାଗକୁ ଏହା ସହିତ ଯୁକ୍ତ କରାଗଲା ।

(୫) **ରୂପସଜ୍ଜା** :– ଲୋକ ନାଟକରେ ବର୍ଣ୍ଣାଢ଼୍ୟ ରୂପସଜ୍ଜାର ସେପରି ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା କିମ୍ବା ଏଥିପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ ପରି ଏତେ ବିପୁଳ ପରିମାଣର ପ୍ରସାଧନ ସାମଗ୍ରୀ ନ ଥିଲା । ହଳଦୀ, କଳା, ଚିତା, ଚନ୍ଦନ ଓ ରଙ୍ଗ ମାଟି ମାଖି ଏହାର ଚରିତ୍ରମାନେ ଏଥିରେ ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ଅଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ।

(୬) **ପାତ୍ର ପାତ୍ରୀ** :– ଧର୍ମୀୟ ଚେତନା ସହିତ ଲୋକ ନାଟକ ମୂଳରୁ ସଂପୃକ୍ତ । ତେଣୁ କେତେକ ଲୋକନାଟକରେ ପାତ୍ରମାନେ ନିଷ୍ଠାପର ଆତ୍ମଶୋଧନ ଭିତରେ ଅଭିନୟରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ବିଧି ରହିଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଲୋକ ନାଟକରେ ନାରୀମାନେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନ ଥିଲେ । ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ନାରୀ ଭୂମିକାରେ ହିଁ ଅଭିନୟ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ଓ ଏଥିପାଇଁ କେତେକ ପୁରୁଷ ନାରୀମାନଙ୍କ ଭଳି କେଶ ବିନ୍ୟାସ କରୁଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ନାରୀମାନେ ଏଥିରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ । କେତେକ ନାଟକରେ ଚରିତ୍ରମାନେ ନିଜେ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏଣୁ ରାକ୍ଷସ–ଅଭିନେତା ମଞ୍ଚକୁ ଆସିଲେ ନିଜକୁ ‘‘ମୁଁ ଅମୁକ ରାକ୍ଷସ, ମୋର ଏତେ ବଡ ପେଟ, ଏତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି, ଏକ ସଙ୍ଗରେ ମୁଁ ଏତେ ଲୋକଙ୍କୁ କଡମଡ଼ କରି ଖାଇଦେବି ଇତ୍ୟାଦି କହି ନିଜର ଭୟାବହ ଶାରୀରିକ ଗଠନର ସୂଚନା ଦିଏ । ଦର୍ଶକ ଏହା ଫଳରେ ରାକ୍ଷସଟି ସଂପର୍କରେ ଏକ ନିଜସ୍ୱ ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ି ନିଅନ୍ତି ।’’ (କୈଳାସ ପଟ୍ଟନାୟକ : ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା, ପୃ. ୧୦୨) ଆତ୍ମ ପରିଚୟରୁ କେବଳ ଆକାର ପ୍ରକାର ନୁହେଁ, ଚାରିତ୍ରିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ ।

(୭) **ଆଲୋକ ସଜ୍ଜା** :– ଲୋକ ନାଟକ ପୂର୍ବରୁ ଦିବସ ଭାଗରେ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ଏଣୁ ଏଥିପାଇଁ କୌଣସି ଆଲୋକ ସଜ୍ଜାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଲୋକ ନାଟକ ଯେତେବେଳେ ରାତ୍ରକାଳରେ ଅଭିନୀତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ବନ୍ଧିଆ ଆଲୋକର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ସମୟାନୁକ୍ରମେ କାରବାଇଟ୍‌ରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଗ୍ୟାସ ଲାଇଟ୍, ପେଟ୍ରୋମାକ୍ସ ଲାଇଟ୍ ଓ ପରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଆଲୋକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରଖାଗଲା ।

(୮) **ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛେଦ** :– ଲୋକ ନାଟକର ବେଶଭୂଷା, ସରଳ ଏବଂ ଖର୍ଚ୍ଚ ସାପେକ୍ଷ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ଯାତ୍ରା ନାଟକରେ କିଛିଟା ଖର୍ଚ୍ଚ ଅଧିକ ହୋଇଥାଏ । ଲୋକନାଟକ ପାଇଁ ଝିଲିମିଲି ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛେଦର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

(୯) **ସଂଗୀତାୟନ** :– ଲୋକ ନାଟକର ସଙ୍ଗୀତ ପାଂରପରିକ, ପ୍ରଥାସିଦ୍ଧ ସ୍ୱରରେ ଏଥିରେ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରାଯାଇଥାଏ । ପାତ୍ର ପାତ୍ରୀମାନେ ନିଜେ ଗୀତ ଗାଇଥାନ୍ତି । ଲୋକ ସଙ୍ଗୀତର ଲଳିତ ଭଙ୍ଗୀ, ବେଶ ବା ରୀତି, ଗ୍ରାମୀଣ ଜନତାଙ୍କୁ ସହଜରେ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥାଏ । ଗାଉଁଲି ସ୍ୱର ଲୋକନାଟକର ସାରଲ୍ୟକୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ବଜାୟ ରଖିପାରିଛି । ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଲୋକ ନାଟକ ଆବୃତ୍ତି ଧର୍ମୀ ବା ଗୀତ ବହୁଳ ଥିଲ । କାଳକ୍ରମେ ଏଥିରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ସଂଳାପର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । ଏହାର ଏଯାବତ୍ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଅତୁଟ ରହିଛି ।

(୧୦) **ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର** :– ଲୋକନାଟକରେ ପାରମ୍ପରିକ ବାଦ୍ୟର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ । ଗ୍ରାମୀଣ ଜଣେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ସାମଗ୍ରୀ ଯଥା –ଖଞ୍ଜଣି, ଜାଞ୍ଜ, ଢ଼ୋଲ, ପଖାଉଜ, ଦାସ କାଠି, ମୃଦଙ୍ଗ, ପୋଗୀଯନ୍ତ୍ର, ଚେଙ୍ଗୁ, ମହୁରୀ,

ଗିନି ଆଦି ଲୋକ ନାଟକରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏଥି ସହିତ ହାରମୋନିୟମ୍, କେସିଓ, ବଂଶୀ ଓ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରର ବାବହାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

(୧୧) **ମଙ୍ଗଳକାମୀ ଲୋକ ନାଟକ** :- ଲୋକ ନାଟକ ଗଣ ବା ଲୋକଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ଲାଗି ଅଭିପ୍ରେତ ତେଣୁ ଏହା ହେଉଛି ଲୋକମାନଙ୍କର (of the people) ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ (for the people) ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା (by the people)।

(୧୨) **ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ପଦ୍ଧତି** :- ଲୋକ ନାଟକରେ ଦର୍ଶକ ଏକ ବିଶେଷ ଅଙ୍ଗ । ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ ଲୋକ ନାଟକ । ଏହାର ଶିଳ୍ପୀଗଣ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପରିବେଶରୁ ଆସିଥିବାରୁ ଏମାନେ ସହଜରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରିଥାନ୍ତି ।

(୧୩) **କଥାବସ୍ତୁ** :- ଲୋକ ନାଟକ କଥାବସ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଧାତ୍ମିକ ଓ ପୌରାଣିକ, ସାମାଜିକ ଏବଂ କାଳ୍ପନିକ ବା ରୋମାଞ୍ଚଧର୍ମୀ ହୋଇଥାଏ । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ଲୋକ କଥା, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଜୀବନ, ବୀର ଗାଥା, ଢ଼ଗ ଢ଼ମାଳିରୁ ଲୋକ ନାଟକ ତା'ର ଆଖ୍ୟାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାଏ ।

(୧୪) **ସମସ୍ୟା ମୂଳକ** :- ଲୋକ ନାଟକର ଅଧିକାଂଶ ଅଂଶ ମୌଖିକ । ସାଧାରଣ ଜନ ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ । ସେ ସବୁର ଗୁଣାଧାନ ପାଇଁ ଯଥାଯଥ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥାଏ ।

(୧୫) **ସ୍ୱରଉତ୍ତୋଳନ** :- ଲୋକ ନାଟକ ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାର ଶୋଷଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱରଉତ୍ତୋଳନ କରିଥାଏ । ଅତ୍ୟାଚାର, ଧନୀ, ମହାଜନ, ଜମିଦାର, ରାଜା ବା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲୋକମତ ଏକଜୁଟ୍ କରିଥାଏ ।

ଲୋକ ନାଟକ ଜାତି ଭେଦ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱରଉତ୍ତୋଳନ କରି ଆସିଛି । ଏଠି ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଶୂଦ୍ର ସମସ୍ତେ ସମାନ କଳାର ଏହି ଦିଗଟି ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଉଚ୍ଚ, ନୀଚ ସବୁ ଯାତିର ଲୋକେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ଲୋକ ନାଟକକୁ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ।

(୧୬) **ରସ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା** :- ହାସ୍ୟରସ ଓ ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ହେଉଛି ଲୋକ ନାଟକର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ । ହାସ୍ୟ ବ୍ୟଙ୍ଗ, ଥଟ୍ଟା, ପରିହାସ ମଧ୍ୟରେ ଲୋକ ନାଟକ ଜନସାଧାରଣକୁ କେବଳ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ନ ଥାଏ ପରନ୍ତୁ ଏହା ସାମାଜିକ ଅନାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱରଉତ୍ତୋଳନ କରିଥାଏ ।

(୧୭) **ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ** :- ସତ୍ୟ ଏବଂ ଧର୍ମର ଜୟ ହେଉଛି ଲୋକ ନାଟକର ଅନ୍ତଃସ୍ୱର । ଦୁଷ୍ଟ ବା ପାପୀ ଶେଷରେ ଏଥିରେ ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇଥାଏ ।

(୧୮) **ସଂହତି ସ୍ଥାପନ** :- ଅନୈକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରେ ଲୋକ ନାଟକ । ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ମଧ୍ୟ ଭାଗବତ ସଂହତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇବାରେ ବିଶେଷ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛି ଲୋକ ନାଟକ ।

(୧୯) **ମମତ୍ୱବୋଧ** :- ଲୋକ ନାଟକ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପରିବେଶକୁ ମାର୍ଜିତ କରେ ଏବଂ ଗ୍ରାମୀଣ ଜନତାକୁ ମମତାର ଫାଶରେ ବାନ୍ଧଇ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ ।

(୨୦) କିମ୍ବଦନ୍ତୀ : – ଆଦିମ ମଣିଷର ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ଶିକାର ଏବଂ ଦେବଦେବୀ ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା ମଧ୍ୟରୁ ଲୋକ ନାଟକର ସୃଷ୍ଟି । କେତେକ ବିଶେଷ ଧରଣର ଉତ୍ସବ ଲାଗି ଅନୁଷ୍ଠିତ ସଙ୍ଗୀତ ଅଭିନୟର ଆସର ମଧ୍ୟରୁ ଲୋକ ନାଟକର ସୃଷ୍ଟି ମନେ ହୁଏ ।

(୨୧) ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ନାଟକ କୃଷି ଭିତ୍ତିକ, କୃଷକ ପରିବାରର କୃଷି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷେ ଏହା ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । କୃଷକର ହଳ ବୁଲାଇବା, ଧାନ ଉଡ଼ାଇବା, ଧାନ କାଟିବା, ଧାନ ବୁଣିବା ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଲୋକନାଟକ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ଜଡିତ ।

(୨୨) ଗ୍ରାମୀଣ ଜନତା ବାର ମାସରେ ପାଳନ କରରୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପର୍ବ ସହିତ ଲୋକ ନାଟକ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବେ ସଂପୃକ୍ତ ।

(୨୩) ଲୋକ ନାଟକ ଗ୍ରାମୀଣ ଜନତାକୁ ଏକତା ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିଯାଇଛି । ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଦେଖାଯାଇଥିବା ଏହି ଏକତା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନା ।

(୨୪) ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ନାଟକ ମୌଖିକତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ମୁହଁରୁ ମୁହଁକୁ ବ୍ୟାପିଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଆଜିକାଲି ଏସବୁକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି କିନ୍ତୁ ଏହାର ପ୍ରାଥମିକ ରୂପ ମୌଖିକ ।

(୨୫) ଲୋକ ନାଟକ ଗ୍ରାମୀଣ ଜନତାର ରୁଚିକୁ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇଥାଏ । ଲୋକ ପ୍ରକୃତି ବା ଲୋକ ଚିନ୍ତାର ସଫଳ ପ୍ରତିଫଳନ ହେଉଛି ଲୋକ ନାଟକ ।

(୨୬) ପରିବେଶ :– ଲୋକ ନାଟକର ପରିବେଶ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାଧାସିଧା । ଖୋଲା ସ୍ଥାନରେ ଲୋକ ନାଟକର ଆସର ସାଧାରଣତଃ ବସିଥାଏ । ଚାରିପଟେ ଦର୍ଶକମାନେ ଘେରି ବସନ୍ତି । ଦର୍ଶକଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରରେ ବାଦ୍ୟକାରଗଣ ବସିଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ କୌଣସି ସିନ୍–ସିନେରୀର ବ୍ୟବହାର ନଥାଏ ।

(୨୭) ମଞ୍ଚର କିଛି ଦୂରରେ ବେଶ ବିନ୍ୟାସ ପାଇଁ ସାଜଘର ଥାଏ । ଏହି ସ୍ଥାନରୁ କଳାକାରଗଣ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଇ ମଞ୍ଚକୁ ଆସିଥାନ୍ତି ।

(୨୮) ଲୋକନାଟକ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଦର୍ଶକ ଆଡ଼କୁ ପାଦ ବଢ଼ାଇଥାଏ । ଏହା ବୈଷମ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥାଏ ।

(୨୯) ଲୋକ ନାଟକ ହେଉଛି ଅନୁଭବ ପାଇଁ । ଏଠାରେ ହୃଦୟର ଆବେଗ ହିଁ ବଡକଥା । ମସ୍ତିଷ୍କରୁ କସରତ ବା ବୌଦ୍ଧିକତା ଏଠାରେ ଗୌଣ ।

(୩୦) **ଆର୍ଥିକ** :–ପ୍ରଯୋଜନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଲୋକନାଟକଗୁଡିକ ବ୍ୟୟ ବହୁଳ ନୁହେଁ, ସୀମିତ ସମ୍ବଳ ମଧ୍ୟରେ ଲୋକନାଟକ ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରଯୋଜନା କରାଯାଇପାରେ ।

(୩୧) ଲୋକ ନାଟକକୁ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ଯଥା–

(କ) ଲୀଳା ଭିତ୍ତିକ / ଅଭିନୟାତ୍ମକ ଲୋକା ନାଟକ (ରାମଲୀଳା, କୃଷ୍ଣ ଲୀଳା, ଗୋପଲୀଳା, ରାସ ଲୀଳା, ଭାରତ ଲୀଳା, ରାଧାପ୍ରେମ ଲୀଳା)

(ଖ) ନାଚ ବା ନାଟଭିତ୍ତିକ ଲୋକ ନାଟକ (କଣ୍ଢେଇନାଚ, ସଖିନାଚ ଓ ସଖିନାଟ, ଗୋଟି ପୁଅ ନାଚ, ଦଣ୍ଡନାଟ, ଚଢ଼େୟା-ଚଢ଼େୟାଣୀ ନାଟ, ଡାଲଖାଇ ରସରକେଲୀ ନୃତ୍ୟ, କରମା ନାଚ, ଘୁମୁରା ନାଚ, ଦେଶୀୟା ନାଟ, ଘୁଡୁକୀ ବା ଧୁଡୁକୀ ନାଚ, ଲଉଡି ବା କୈଶା ବାଡି ନାଟ, ଢ଼ଣ କୋଇଲା ଗୀତ, ପାଇକ ନାଚ, ନାଗା ନୃତ୍ୟ, ପାଟୁଆ ନାଚ, ଛଉ ନୃତ୍ୟ, ଘୋଡାନାଚ, କାଳିକା ନାଚ, ବାଉଁଶ ରାଣୀ ଖେଳ, କୁହୁକ ଖେଳ ଇତ୍ୟାଦି ।

(ଗ) କେତେକ ସଂଗୀତ ଧର୍ମୀ ଲୋକ କଳା (ପାଲା, ଦାସକାଠିଆ, ସଂକୀର୍ତ୍ତନ (ନଦୀୟା କୀର୍ତ୍ତନ ଦକ୍ଷିଣୀକୀର୍ତ୍ତନ) ସୁଆଙ୍ଗ, ଫାର୍ସ, ପ୍ରହସନ, ତାମସା ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାଟକ, ଗୀତାଭିନୟ ଓ ଗୀତି ନାଟ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ।) ଏହି ବିଭାଜନରେ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ନାଟକ ଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ମୌଳିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

(୩୨) ପ୍ରଭାବ :- ଉପରୋକ୍ତ ସାଧାରଣ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଗୁଡିକ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ବିଭିନ୍ନ ନାଟକରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ସିନେମା ଓ ଆଧୁନିକ ଥିଏଟର ପ୍ରଭାବରେ ଏଗୁଡିକର ରୂପ ଦ୍ରୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି । ପେଷାଦାରୀ ସଂସ୍ଥା ସମୂହ ଏହାକୁ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନର ବଳିଷ୍ଠ ମାଧ୍ୟମ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କଲେଣି । ଏଥିପାଇଁ ବିଶିଷ୍ଟ ନାଟ୍ୟକାରମାନେ ସହଯୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ସିନେମା ଓ ଥିଏଟର ସହ ପ୍ରତି ଯୋଗିତା ନ କରିପାରି ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକ ନାଟକଗୁଡିକ ଆଦି ବିଲୁପ୍ତ ହେବାକୁ ବସିଲାଣି । ବେଶଭୂଷା, ଆଲୋକ-ସଂଙ୍ଗୀତ, ବାଦ୍ୟ, ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଆଦିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକ ନାଟକସହ ଆଧୁନିକ ଲୋକ ନାଟକର ଦର୍ଶକ ସହ ସଂପର୍କ, ଦର୍ଶକ ପରିବୃତ୍ତ ମଞ୍ଚ । କଥାବସ୍ତୁ ନାଟ୍ୟ-ଗୀତର ବାହୁଲ୍ୟ ଆଦି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ଆଜିବି ସଂରକ୍ଷିତ ମନେହୁଏ ।

ସାମାଜିକ ରୁଚିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୋକ ନାଟକ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ସଂପ୍ରତି ଆଧୁନିକ ଲୋକ ନାଟକରେ ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକ ନାଟକର ଛାୟା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

-୦-

# ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ନାଟକର ଦିଗ-ଦିଗନ୍ତ

ଲୋକ ନାଟକର ପରିସର ସୁବିସ୍ତୃତ । ଅଞ୍ଚଳ ଭିତ୍ତିରେ ବିଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ଏହାର ରୂପବୋଧ । ଜନ ମାନସ ରଞ୍ଜନ/ ଆନନ୍ଦ ଦେବା ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ତେଣୁ ଭୌଗୋଳିକ ସ୍ଥିତିରେ ଏହାର ଆକାର ଓ ପ୍ରକାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ । ବ୍ୟାପକ ଏହାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ନାନା ବୈଚିତ୍ର୍ୟରେ ବିମଣ୍ଡିତ । ସୁତରାଂ ଏହାର ବିଭାଗୀକରଣ ତଥା ଦିଗ-ଦିଗନ୍ତ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଗଲେ ଏହାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ସହିତ ରୂପବୋଧର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆକଳନ କରାଯାଇପାରିବ ।

ଲୋକ ନାଟକର ବିଭାଗୀକରଣ ସଂପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ଆଲୋଚକ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିମତ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଆଲୋଚକ ଡକ୍ଟର ରତ୍ନାକର ଚଇନି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଲୋକ ନାଟ କ୍ରମରେ କଣ୍ଢେଇ ନାଟ, ଦଣ୍ଡ ନାଟ, ପାଟୁଆ ଯାତ୍ରା, ଶବର-ଶବରୁଣୀ ନାଟ, ଚଢେୟା-ଚଢ଼େୟାଣୀ ନାଟ, ଘୋଡା ନାଟ, ଦାସ କାଠି, ପାଲା ମୋଗଲ ତାମସା, ଛଉନାଟ, ସୁଆଙ୍ଗ, ରାମ ଲୀଳା, କୃଷ୍ଣ ଲୀଳା, ଗୋପ ଲୀଳା, ଭାରତ ଲୀଳା, ରାସ, ଗୀତି ନାଟ୍ୟ ଏବଂ ଯାତ୍ରା ଇତ୍ୟାଦି ସଂପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି ।

ଆଲୋଚକ ଡ. ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକନାଟକର ପ୍ରମୁଖ ଧାରା ଲୀଳା- ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏଇ ରାମ ଲୀଳା, କୃଷ୍ଣ ଲୀଳା, ରାଧାପ୍ରେମ ଲୀଳା, ଭାରତ ଲୀଳା, ଇତ୍ୟାଦି । ଯାତ୍ରା, ଗୀତିନାଟ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପ୍ରହଲ୍ଲାଦ, ନାଟକ ଏବଂ ସୁଆଙ୍ଗ, ଛଉନାଚ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକ ନାଟକ କ୍ରମରେ ପାଲା ଦାସକାଠିଆ ମୋଗଲ ତାମସା, ଦଣ୍ଡନାଟ, ଚଇତି ଘୋଡା, ଚଢ଼େୟା- ଚଢ଼େୟାଣୀ ନାଚ, ଡାଲଖାଇ ନାଚ, କରମା ନାଚ, ରସରକେଲୀ, ଘୁମୁରାନାଚ, ସଞ୍ଚାର କୈସାବାଡି ନାଚ, ଦେଶୀୟା ନାଟ ଇତ୍ୟାଦିର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଏସବୁ ବିଭାଗୀକରଣ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ଲୋକ ନାଟକର ସ୍ୱରୂପ ସଂପର୍କର ତଥା ଦିଗଦିଗନ୍ତ ଉପରେ ସ୍ୱତଃ ଅବଧାରଣା କରାଯାଇପାରେ । ଲୋକ ନାଟକ, ଲୋକନୃତ୍ୟ ଓ ଲୋକଗୀତ ମିଶ୍ର ସାଧନ । ଏଣୁ ଏହାର ପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ଗୀତି ଧର୍ମତା ଓ ନୃତ୍ୟ ଧର୍ମତା ରହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କେତେକ ଲୋକ ନାଟକ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଚାର ହୋଇଥିବା ସମୟରେ କେତେକ ଗୀତି ପ୍ରଧାନ କେତେକ ଉଭୟର ମିଶ୍ର ସାଧନରେ ପରିପୂରକ । ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟର ମଧୁର ସମନ୍ୱୟରେ ଲୋକ ନାଟକ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନାଟ୍ୟକାର, ଗାୟକ, ବାଦ୍ୟକାର, ଅଭିନେତା - ଅଭିନେତ୍ରୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ପରିଚାଳକ ଏବଂ ଦର୍ଶକଙ୍କ ମିଳିତ ସହଯୋଗରେ ଲୋକନାଟକ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଏକ ମିଶ୍ର କଳାରୂପ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଦାସଙ୍କ ମତରେ ଲୋକ ନାଟକ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରଥମଟି ସଂଳାପ ବିହୀନ ଗୀତନୃତ୍ୟ ସର୍ବସ୍ୱ ଲୋକ ନାଟ୍ୟ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ସଂଳାପ ବ୍ୟକ୍ତ, ସଙ୍ଗୀତ ବହୁଳ ଏବଂ ନାଟକୀୟ ଆଙ୍ଗିକ ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକ ନାଟକ । ଲୀଳା ସୁଆଙ୍ଗ, ଗୀତି ନାଟ୍ୟ, ଗୀତାଭିନୟ ଓ ମୋଗଲ ତାମସାର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ କରିଥିବା ବେଳେ ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ନାଟକ ବା ନାଚକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି ।

## (୧) ଲୀଳା ଭିତ୍ତିକ ଲୋକ ନାଟକ :-

ଲୀଳାଭିତ୍ତିକ ଲୋକ ନାଟକଗୁଡିକ ସାଧାରଣତଃ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଏଥିରେ ଭଗବାନ କିନ୍ତୁ ଅଲୌକିକ ଲୀଳା, ଅବତାର ଚମତ୍କାର ଅବତାର ସଙ୍ଗୀତାୟତ ରୀତିରେ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାଏ । ସାଧାରଣତଃ

ଲୀଳାଗୁଡ଼ିକ ଛାନ୍ଦମୁକ୍ତ ଗୀତିଗୁଚ୍ଛ । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ହରିବଂଶ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉକ୍ତିମୂଳକ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା କାହାଣୀମାନଙ୍କରୁ ଉପାଦାନ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ରାମ-କୃଷ୍ଣ / ରାହାସ, ରାଧାପ୍ରେମ ଲୀଳା, ଭାରତ ଲୀଳାକୁ ଆଧାରକରି ଅସଂଖ୍ୟ ଲୀଳାମାନ ରଚନା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଶ୍ରୀରାମ – ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ।

**(କ) ରାମ ଲୀଳା** :– ଓଡ଼ିଆ ଲୋକନାଟ୍ୟ ପଂରପରାରେ ରାମଲୀଳାର ଖ୍ୟାତି ଓ ଜନପ୍ରିୟତା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ । ଏଥିରେ ମର୍ଯ୍ୟଦା ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅଲୌକିକ ଲୀଳା ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏ । ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ପୁର ପଲ୍ଲୀରେ ଏଇ ଲୀଳା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ । ରାମ ନବମୀ ତିଥିଠାରୁ ଏଇ ଲୀଳା ମାସ ମାସ ଧରି ଦୈନିକ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ । ଲୋକେ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ନାନ, ନିରାମିଷ ଭୋଜନ ଇତ୍ୟାଦି କରି ଅତି ନିପୁଣତାର ଭାବରେ ଏଥିରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏହିଲୀଳାର ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମଠାରୁ ଅଯୋଧ୍ୟା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନେକ ଘଟଣାକୁ ଏଥିରେ ନାଟ୍ୟରୂପ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଏଥିରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ଭରତ, ଶତ୍ରୁଘ୍ନ, ଦଶରଥ, କୌଶଲ୍ୟା, କୈକେୟୀ, ସୁମିତ୍ରା, ମନ୍ଥରା, ସୀତା, ବଶିଷ୍ଟ, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର, ହନୁମନ୍ତ, ଜାମ୍ବବାନ, ବାଳୀ, ଅଙ୍ଗଦ, ରାବଣ, ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ, କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ, ମନ୍ଦୋଦରୀ, ଦୂତ, ମହୀରାବଣ ଆଦି ଏଇ ଲୀଳାର ଚରିତ୍ର ଗଣ । ରାମ ଲୀଳାରେ ଲୌକିକ ଚରିତ୍ରକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ, ରାବଣ ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ, ସୁଗ୍ରୀବ, ହନୁମନ୍ତ, ଯାମ୍ବବାନ ପ୍ରଭୃତି ବାନର ଓ ରାକ୍ଷସ ଚରିତ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କ ବେଶରେ ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ । ରାମ ଲୀଳା ବିଶେଷତଃ ଗୀତିଧର୍ମୀ, ମଝେ ମଝେ ସାମାନ୍ୟ ସଂଳାପ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ । ପ୍ରତି ଚରିତ୍ର ନିଜ ନିଜ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ।

ରାମ ଲୀଳା ମୁକ୍ତ ମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୀତ ହୁଏ ଓ ଏହା ଚାରିପଟେ ଦର୍ଶକମାନେ ବସନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ରାମଲୀଳା ଲୀଳାକାରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱନାଥ ଖୁଣ୍ଟିଆ ଅନ୍ୟତମ । ବିଶ୍ୱନାଥ ଖୁଣ୍ଟିଆଙ୍କ 'ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣ' ବିଶି ରାମାୟଣ ଭାବରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ବୈଶ୍ୟ ସଦାସିବଙ୍କ କୃତ 'ଶ୍ରୀ ରାମ ଲୀଳା' ହେଉଛି ଅନ୍ୟତମ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ କଳ୍ପତରୁ ଦାସ, ବିକ୍ରମ ନରେନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ଚିକିଟୀ ରାଜା ପୀତାମ୍ବର ନରେନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ନୀଳାମ୍ବର ଦାସ, ରଘୁନାଥ ଦାସ, ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମିଶ୍ର, କୃଷ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ଅନୁଗୁଳ ରାଜା ବ୍ରଜ ବନ୍ଧୁ ସାମନ୍ତ ସିଂହାର, ଗଞ୍ଜାମ ରାଜା ଭ୍ରାତା ବିମ୍ବାଧର ସାନସାମନ୍ତ, ବରଗଡ଼ର ରାଜା ରଘୁନାଥ ସିଂହ ଏବଂ ଭିକାରୀ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ରଚିତ ରାମଲୀଳା ମାନ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା ।

**(ଖ) କୃଷ୍ଣ ଲୀଳା** :– ଓଡ଼ିଶାରେ କୃଷ୍ଣ ଲୀଳା ପଂରାପରା ଅତି ପ୍ରାଚୀନ । ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଶାରେ ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଏହାର ବିକାଶ ଘଟିଥିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ଲୀଳା ନାଟକର ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର । ଜୟ ଦେବଙ୍କ ରଚିତ 'ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ'ର ପରେ ଏହାକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ କବି କୃଷ୍ଣ ଲୀଳା ରଚନା କରି ଏହାକୁ ପରିବେଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରାମ ନବମୀ ସମୟରେ ଯେପରି ରାମଲୀଳା ଅଭିନୟ ଚାଲେ ସେହିପରି ଦୋଳସବ ଏବଂ ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ ଉତ୍ସବ ସମୟରେ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଅଭିନୀତ ହୁଏ । କୃଷ୍ଣ, ନନ୍ଦ, ଯଶୋଦା, ସୁଦାମ, ସୁବଳ, ମଧୁମଙ୍ଗଳ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚରିତ୍ରମାନେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛନ୍ତି ।

କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଦେବତ୍ୱ ଓ ମାନବତ୍ୱ ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ । ଏହି ମେଳାରେ ଗିନି, ପଖୌଜ, ମୃଦଙ୍ଗ, ବଂଶୀ ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । କବି ସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ରଚିତ 'କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୁ' ଓଡ଼ିଶାର କୋଣ ଅନୁକୋଣରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅର୍ଜନ କରିଛି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଦକ୍ଷିଣ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳରେ କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାର ଆଦର ଅପେକ୍ଷାକୃତି ଭାବରେ ଅଧିକ । ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର 'ରାଧା କୃଷ୍ଣ ଲୀଳା', ନୀଳାମ୍ବର ଦାସଙ୍କ 'କୃଷ୍ଣଲୀଳା', ନାରାୟଣ ଦାସଙ୍କର 'ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଲୀଳା', ହରିବଂଶ ରାୟଙ୍କର 'ଶ୍ରୀ ରାଧାମାଧମ କୁତୁହଳ ଲୀଳା' ଆଦି କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାତ୍ମକ ଜନପ୍ରିୟ ରଚନାମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

(ଗ) **ଗୋପ ଲୀଳା** : – କୃଷ୍ଣଲୀଳାର ପରିମାର୍ଜିତ ରୂପ ହେଉଛି ଗୋପଲୀଳା । ଗୋପଲୀଳାରେ ବିଷୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ କ୍ରମେ କୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମ, ଗୋପପୁର ଗମନ, ନନ୍ଦ ରାଜାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଭାବରେ ରହଣି, ପୁତନା ବଧ, ଶକଟା, ଧେନୁକା, ନାରାକାସୁର ଓ ବକାସୁର ବଧ, କାଳୀୟ ଦଳନ ଭଳି ବିଭିନ୍ନ ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଚାରଣ, ବନ ବାହୁଡ଼ା ଇତ୍ୟାଦି ବନ ଦୃଶ୍ୟର ଅବତାରଣ ଘଟେ । ଏଥିରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଲୌକିକତା ଭିତରେ ଲୌକିକତା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ । ଗୋପଲୀଳା ନାଟକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ନଟ–ନଟୀ, ସୂତ୍ରଧାରର ଇତ୍ୟାଦି ଚରିତ୍ରରୁ ଛାୟା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରଥମେ ସଭାକୁ ଆସନ୍ତି ହାଡି ଓ ହାଡିଆଣୀ, ଏଇ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ 'ଅଣ୍ଡିରୀ ପୁଅ ଉଦ୍ଧବ' ଏହି ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ହାସ୍ୟ ରସର ଅବତାରଣ ଘଟେ । ସେ କେବଳ ବ୍ୟାଙ୍ଗାତ୍ମକ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଦର୍ଶକ ଚିତ୍ତରେ ସୃଷ୍ଟିକରେ ହାସ୍ୟ । ଏହା ପରେ ନିୟତି ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଭବିଷ୍ୟତର ଅବତାରଣା ଘଟେ, ଏବଂ କଂସ ରାଜା ଚରିତ୍ର ଆଗମନରେ ଲୀଳା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।

(ଘ) **ରାସ ଲୀଳା** :– ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଓ ଗୋପୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର 'ଗୋପନାରୀ ମଣ୍ଡଳ' ପରିବେଷ୍ଟିତ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର 'ଯୁଗଳ ଲୀଳା' ରାସ ଲୀଳା ଭାବରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଶରତ ରାସ କାର୍ତ୍ତିକ ଶୁକ୍ଳ ପକ୍ଷ ଶେଷ ପାଞ୍ଚଦିନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବସନ୍ତ ରାସର ପ୍ରବଚନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଷୋଳ ସହସ୍ର ଗୋପଙ୍ଗନାଙ୍କ ଗହଣରେ କୃଷ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବସନ୍ତ ଓ ଶରତକାଳୀନ ଅଲୌକିକ ପ୍ରେମ ଭାବ ସଂପନ୍ନ ଲୀଳା ହିଁ ରାସ ନାମରେ ପରିଚିତ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାକୁ ରାସ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା କୁହାଯାଏ । ମାସର ଶେଷ ପାଞ୍ଚଦିନ ରାସ ପଞ୍ଚକ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ପ୍ରତି ଗ୍ରାମରେ କଦମ୍ବ ବୃକ୍ଷ ଛାୟାରେ ରାସ ମଣ୍ଡଳ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୁଏ ଓ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତି ରଖାଯାଇ ବିଭିନ୍ନ ଫୁଲ ପତ୍ରରେ ରାସ କୁଞ୍ଜ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଏ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଥିବା ରାସକୁ ପ୍ରତିଦିନ ଅଧା ଲେଖାଏଁ ପଢ଼ାଯାଏ । ଏଥି ସହିତ ରାଧା–କୃଷ୍ଣ, ପ୍ରେମଲୀଳା ଅଭିନୀତ ହୁଏ । ଏଥିରେ ଖୋଳ, କରତାଳ, ଗିନି, ଘୁଙ୍ଗୁର ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ସେହିପରି ଦୋଳ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ''ବସନ୍ତ ରାସ'' ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆଜି ରାସ ରଚୟିତା ଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ହିଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପରେ ଶିଶୁ ବନମାଳୀ ଦାସଙ୍କ 'ରାହାସ', ପଣ୍ଡିତ କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର 'ବସନ୍ତ ରାସ' ଏବଂ ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ନରେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର 'ଶରତ ରାସ' ଇତ୍ୟାଦିର ଯଥେଷ୍ଟ ଲୋକ ପ୍ରିୟତା ରହିଛି । ରାସଗୁଡିକରେ ନାରଦ, ରାଧା, କୃଷ୍ଣ, ବିଶାଖା, ଲଳିତା, ଅଷ୍ଟସଖି, ବୃନ୍ଦାବତୀ, ସୁଦାମ ଓ ମଧୁମଙ୍ଗଳ ଇତ୍ୟାଦି ଚରିତ୍ର ସ୍ଥାନ ପାଇଥାନ୍ତି ।

**(ଙ) ଭାରତ ଲୀଳା** :– ମହାଭାରତର 'ସୁଭଦ୍ରା ହରଣ'କୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ଭାରତ ଲୀଳାର ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ଧରଣର ଲୀଳାରେ ଦ୍ୱାରପାଳ ବା ଦ୍ୱାରୀର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ କେହିକେହି 'ଦୁଆରୀ ନାଟ' ଭାବରେ ଅଭିହିତ କରିଥାନ୍ତି । ଭକ୍ତ ଲୀଳା ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରଧାନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଗଦ୍ୟ ସଂଳାପର ବ୍ୟବହାର ରହିଛି । ଏହା ଗଞ୍ଜାମ ଏବଂ ନୟାଗଡ଼, ଦଶପଲ୍ଲା ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟତା ହାସଲ କରିପାରିଛି । 'ଭାରତ ଲୀଳା' ଏଇ ଯାତ୍ରା ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କଳାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପରିଲିଖିତ ହୋଇଥାଏ । ରାମଲୀଳାପରି

ଏଥିରେ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ରାକ୍ଷସ ଚରିତ୍ର ବ୍ୟବହାର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏହି ଲୀଳାରେ ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଭାବରେ ଅର୍ଜୁନ, କୃଷ୍ଣ ଏବଂ ସୁଭଦ୍ରା ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । ମହାଭାରତର ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସହିତ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କ ପରିଣୟ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ବିଷୟ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥାଏ।

(ଚ) **ରାଧା ପ୍ରେମଲୀଳା** :- କଥାବସ୍ତୁ ଲୋକ ନାଟକର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ । ଏହା ପୁରାଣଧର୍ମୀ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ଓ ତତ୍ତ୍ୱଧର୍ମୀ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମ ହୋଇପାରେ । ପୁରାଣଧର୍ମୀ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କଥାବସ୍ତୁକୁ ଆଧାର କରି ରାଧାପ୍ରେମ ଲୀଳାର ସୃଷ୍ଟି । ଏହି ଲୀଳାର କଥାବସ୍ତୁ ରାଧା ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀଙ୍କ ଜନ୍ମ ବୃତ୍ତାନ୍ତରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ରାଧା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମିଳନରେ ସମାପ୍ତ ହୋଇଛି । ଏହି ଲୀଳା ମଧରେ ଶବରୀ, ମାଳିନୀ, କାଚରା, କେଳା, କେଳୁଣୀ, ବନ-ବିହାର, ଜଳ-କେଳି, ନାବ କେଳି ଇତ୍ୟାଦି ଲୀଳାର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ମନୋରଂଜନର ଖୋରାକ ଯୋଗାଇଦେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଲୋକ ନାଟକ ରାଧା ପ୍ରେମ ଲୀଳାରେ ନାପିତୁଣୀ, ରଜକ,  ଗାୟାଣୀ, ସୁନାରୀ, ପାଟରାଣୀ, ଯୋଗୀ ଆଦି ଲୀଳାକୁ ସଂଯୋଗ କରି ରାଧାମାନ ଭଞ୍ଜନରେ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି । ଏହି ଲୀଳା ମାଷ୍ଟ୍ର/ଗୁରୁଙ୍କ  ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଲୀଳା ପରିବେଷଣରେ ଗାୟକର ଭୂମିକା ମହତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ପ୍ରତି ଲୀଳାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଗୀତାକାରରେ ବୁଝାଇ ଦିଏ ଏହା ଆବଶ୍ୟକ  ସ୍ଥଳେ ଗଦ୍ୟ ବଚନିକାର ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ । ରାଧାପ୍ରେମ ଲୀଳା ବହୁ ଚରିତ୍ର ପ୍ରଧାନ ନାଟକ ନୁହେଁ । ଏହି ଲୀଳାର ନାରୀ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧରେ ରାଧା, ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ, ଲଳିତା, ବିଶାଖା, ଇନ୍ଦୁରେଖା, ପଦ୍ମାବତୀ ଇତ୍ୟାଦି ଏବଂ ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧରେ କୃଷ୍ଣ ଓ ସଖାଦ୍ୱୟ।

**(୨) ନାଚ ବା ନାଟଭିତ୍ତିକ ଲୋକ ନାଟକ :-**

ଲୋକ ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ମଧରେ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାଟ ଭିତ୍ତିକ ଲୋକ ନାଟକ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଧରଣର ନାଟ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଆଦିବାସୀ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୁଖ୍ୟତଃ କରମା ନାଚ, ରସର କେଳି, ଦଣ୍ଡନାଟ ଇତ୍ୟାଦିର ଅଧିକ  ପ୍ରଚଳନ ରହିଥିବା ବେଳେ ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ପାଟୁଆ ଯାତ୍ରା, ଘୋଡା ନାଚ ଇତ୍ୟାଦି ଅଭିନୀତ ହୋଇଥାଏ । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ହେଉଛି କଣ୍ଢେଇ ନାଟ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ପୁତ୍ତଳିକା ନୃତ୍ୟ ବା କଣ୍ଢେଇ ନାଚର ବିଚିତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

**(କ) କଣ୍ଢେଇ ନାଚ** : କଣ୍ଢେଇ ନାଟ ମାଧମରେ  ନାଟ୍ୟକାରମାନେ କାବ୍ୟ, ମହାକାବ୍ୟ (ମହାଭାରତ ଓ ରାମାୟଣ), ପୁରାଣ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ଐତିହାସିକ, ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମସ୍ୟାକୁ ଭିତ୍ତିକରି କାହାଣୀ ମାନ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ବିଷୟରେ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ, ବିରହ, ମିଳନକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଯାବତୀୟ ସମସ୍ୟା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସାହାସ, ବୀରତ୍ୱ, ଭକ୍ତିମତ୍ତା, ଉଦାରତା ସବୁ କିଛିରେ ନାଟକୀୟତା ଭରି ଦେବା ପାଇଁ  କାବ୍ୟକାରମାନେ ପ୍ରୟାସ କରିଥାନ୍ତି । ଧିରେ ଧିରେ କଥାବସ୍ତୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପଶୁପକ୍ଷୀର କାହାଣୀ, ଫାଣ୍ଟାସି, ପରୀ କଥା, ଇତିହାସ, ରୋମାନ୍ସ, ଲୋକନାଟ୍ୟ ଓ ସମସାମୟିକ ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟାକୁ କଥାବସ୍ତୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନାଟ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ।

ପୁରାଣ ଓ ମହାକାବ୍ୟକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି କାହାଣୀର ଚରିତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି - ଦେବାଦେବୀ, ରାଜା ରାଣୀ, ରାଜ ପୁତ୍ର, ରାଜ କନ୍ୟା, ମନ୍ତ୍ରୀ, ସେନାପତି, ଅପ୍ସରା, ଗନ୍ଧର୍ବ, କିନ୍ନରୀ, ଅସୁର, ଅସୁରୀ ଆଦି ଚରିତ୍ର । ସାଧାରଣ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧରେ

ଋଷି, ଋଷିପତ୍ନୀ, ସୂତ୍ରଧର, ବିଦ୍ୱପୁକ, ବ୍ରାହ୍ମଣ,  ଦାସଦାସୀ, ସେବାକାରୀ ଓ ସେବାକାରିଣୀ ଅନ୍ୟତମ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସମୟାନୁଯାୟୀ କାଳ୍ପନିକ ଚରିତ୍ରମାନେ ମଞ୍ଚ ଉପରକୁ ଆସନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ନାଟ୍ୟ ପରଦାରେ ଜଡ ନୃତ୍ୟର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନମୁନା ହେଉଛି କଣ୍ଢେଇ ନାଟ । କଣ୍ଢେଇ ନାଟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏଥିରେ ସୂତା, କଣ୍ଢେଇ, ସଖି କଣ୍ଢେଇ, କାଠି କଣ୍ଢେଇ ଓ ଛାୟା କଣ୍ଢେଇ ଇତ୍ୟାଦି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । କଟକ, ପୁରୀ ଓ ଗଞ୍ଜାମ ପ୍ରଭୃତି ଜିଲ୍ଲାରେ ସୂତା କଣ୍ଢେଇ ନାଟ ହୁଏ । ସୂତା କଣ୍ଢେଇ ନାଟ ପାଇଁ ଚାରିଫୁଟ ଲମ୍ୱ, ଦୁଇ ଫୁଟ ଓସାର ଏବଂ  ତିନିଫୁଟ୍ ଏକ ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥାଏ, ଏହି ମଞ୍ଚର ତିନିପାଖ ଆବୃତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଆର ପାଖରେ ଏକ ଧଳା ପର୍ଦ୍ଦା ଟଙ୍ଗା  ଯାଇଥାଏ । ମଞ୍ଚ ଉପରେ ବାଉଁଶ ବା କାଠ ବନ୍ଧାଯାଏ ଓ ଏଥିରେ କଣ୍ଢେଇ ଦେହରେ ଲାଗିଥିବା ରେଶମ ସୂତାକୁ ବାନ୍ଧି ଦିଆଯାଏ । ବିଭିନ୍ନ ସଂଗୀତ ଓ ବାଦ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ କଣ୍ଢେଇମାନେ ଗୋପଲୀଳା ପରିବେଶଣ କରନ୍ତି । କଣ୍ଢେଇ ନାଚରେ ନିର୍ଜୀବ କଣ୍ଢେଇମାନଙ୍କର ସୂତାଧାର ବା ପରିଚାଳକ ସହାୟତାରେ ନଚାନ୍ତି । ସଙ୍ଗୀତକାର ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରୁ ସଂଳାପ ଉଚ୍ଚାରଣ କରନ୍ତି । ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ କଣ୍ଢେଇମାନେ ନୃତ୍ୟ କରି ଲୋକମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ମୋହିତ କରିଥାନ୍ତି ।

କଟକ, ପୁରୀ ଓ ବାଲେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଜିଲ୍ଲାର ସଖି କଣ୍ଢେଇ ନାଚର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଖାଯାଏ । କେବଳ କେଳା ସଂପ୍ରଦାୟ ଲୋକଙ୍କର ଏହା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କଳାକର୍ମ । ଲୋକମାନେ ଅତିସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ରିତ କାଠ କଣ୍ଢେଇକୁ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଧରନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ହାତରେ ବାଦ୍ୟ ବଜାନ୍ତି । ତୁଣ୍ଡରେ ଥାଏ ତାଙ୍କର ସଂଗୀତ ଏକ ସମୟରେ  ଗୀତ ଗାଇବା, ସଂଳାପ କହିବା, ବାଦ୍ୟ ବାଦନ କରିବା ଓ ହାତରେ କଣ୍ଢେଇ ଧରି ନୃତ୍ୟ କରିବାର ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳ ସେମାନେ ଆୟତ୍ତ କରିଥାଆନ୍ତି । ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ଏମାନେ ବୁଲି ବୁଲି ନାଚ  ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । କେନ୍ଦୁଝର ଜିଲ୍ଲାରେ ଏଇ ଧରଣର କଣ୍ଢେଇ ନାଚ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

କଣ୍ଢେଇ ନାଚର ଅନ୍ୟତମ ବିଶେଷ ଆକର୍ଷଣ ହେଉଛି ଛାୟା କଣ୍ଢେଇ ନାଟ  । ଏଇ ଧରଣର କଣ୍ଢେଇ ନାଚ ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାର ଓଡ଼ଶ ଗାଁରେ ଦେଖାଯାଏ । ଏହାକୁ ରାବଣ ଛାୟା କଣ୍ଢେଇ ନାଚ ବା ନାଟବୋଲି କୁହାଯାଏ । ସୂତା କଣ୍ଢେଇ ନାଟରେ ଯେପରି ଗୋପଲୀଳା ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଏ, ଛାୟା କଣ୍ଢେଇ ନାଚରେ ସେହିପରି ଭାବରେ ରାମାୟଣର କଥା ବସ୍ତୁକୁ  ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଏଇ କଣ୍ଢେଇ ନାଚରେ  ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧରଣର ମଞ୍ଚ କୌଶଳ ଅନୁସୃତ ହୋଇଥାଏ । ଗୋଟାଏ ପରିଷ୍କାର ଧଳା ପର୍ଦ୍ଦାର ପାଶ୍ଚାତ୍ ଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ଦୀପ ଜଳାଇ ଦିଆଯାଏ । ଦୀପ ଏବଂ ପର୍ଦ୍ଦାର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ କଣ୍ଢେଇ  ନାଟ କରାଯାଏ । ଦୀପ ଆଲୋକରେ କଣ୍ଢେଇମାନଙ୍କର ଛାୟା କେବଳ ପର୍ଦ୍ଦାରେ ପଡେ । ଏଇ ଧରଣର କଣ୍ଢେଇ ନାଚରେ ଗାୟକ ଓ ପାଳିଆମାନେ ବାଦ୍ୟକାର ସହିତ ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣର ବିଚିତ୍ର ଛାନ୍ଦ ଗାନ କରନ୍ତି । ଏଥିରେ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଖଞ୍ଜଣି, ଗିନି, ରାମତାଳି ଇତ୍ୟାଦି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଆଲୋଚକ ଡକ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାସଙ୍କ ସଂପର୍କରେ କହନ୍ତି –‘‘ଜନ ଚିତ୍ତ ରଞ୍ଜନ ଗଣନାଟ୍ୟ ରୂପେ ଏହା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ଆସିଛି । ଏହାର ଅଭିନେତା ଓ ଅଭିନେତ୍ରୀ ଜଡ଼ ପିତୁଳା, ତହିଁରେ ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେଇ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ଅଭିନୟ କରାଇବାରେ ସଖିନାଟର ବିଶେଷତ୍ୱ ନିହିତ । ଥିଏଟର ଅଳ୍ପ ବ୍ୟୟରେ ଏହାର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ନିର୍ମିତ ହୁଏ, ଯବନିକା ନ ଥାଏ । ସଖି ନାଟରେ ରହସ୍ୟ ଗୋପନ ତଥା ଜୀବନ୍ତ ଅଭିନେତାକୁ ଦୃଷ୍ଟପଟ୍ଟରେ ରଖିବା ଲାଗି ଗୋଟିଏ ପରଦା ମାତ୍ର ଥାଏ ।’’ ସଖି ନାଟରେ ବଡ଼ କଣ୍ଢେଇ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁରାଣ ବିଷୟରେ ଅଭିନୟ ବେଶ୍ ଚିତାକର୍ଷକ ହୁଏ ।

(ଖ) **ଗୋଟିପୁଅ ନାଚ** :- ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ବହୁକାଳରୁ ମାହରୀ ନୃତ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ । ମାହରୀ ନୃତ୍ୟରେ ନାରୀମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । କିଛି ସମୟ ଆସିଲା, ଯେତେବେଳେ ରାଜାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଦରବାରରେ ଏଇ ନୃତ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇଲେ । ସେତେବେଳେ ରାଜା ମନୋରଞ୍ଜନ ପାଇଁ ନାରୀ ପରିବର୍ତ୍ତେ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଶୋରମାନଙ୍କୁ ନାରୀ ରୂପରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କରାଯାଇ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରାଗଲା । ନାରୀ ବେଶ ଧାରୀ ସବୁ ନୃତ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିପୁଅ ବା ଆଖଡ଼ା ପିଲା କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏଇ ପିଲାମାନଙ୍କର ନୃତ୍ୟକ୍ରମେ ଗୋଟିଏ ପୁଅ ନୃତ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିଚିତ ହେଲା । ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିରରେ ଦେବଦାସୀ ବା ମାହାରୀ ନୃତ୍ୟ ସେବା ଦୈନିକ ନୀତି ରୂପେ ଅବଧି ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଚାପ ଓ ଝୁଲଣ ଯାନି-ଯାତ୍ରାମାନଙ୍କର ତଥା ଜନସମାଜରେ ବିବିଧ କୌଳିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ମନୋରଞ୍ଜନ ଅବସରରେ ଏହି ନୃତ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିପୁଅମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ନୃତ୍ୟ ଶିଳ୍ପବିଧି ଏଥିରେ ରକ୍ଷା କରାଯାଏ । ମୃଦଙ୍ଗ, ପଖୌଜ, ଗିନି, କଂସାଳ ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟ ଏଥିରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।

(ଗ) **ଦଣ୍ଡନାଟ** :- ଦଣ୍ଡନାଟର ନାମକରଣ ସଂପର୍କରେ ସମାଲୋଚକମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଗବେଷକ ପଦ୍ମଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁଙ୍କ ମତରେ ଶିବଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ଲାଗି ମାନସିକ କାରୀ ଭୋକ୍ତାମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ (କଷ୍ଟ) ସହ୍ୟ ପୂର୍ବକ  ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ଦଣ୍ଡନାଟ ହୋଇଛି । ପୁନର୍ବାର ସେ ଭିନ୍ନ ମତ ପୋଷଣ କରି କହିଛନ୍ତି, କାମନା ପରେ ଯେଉଁ ଦୀପ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରି ରଖାଯାଇଥାଏ, ସେଥିରୁ ପାଟ, ଦୁଣ୍ଡଆ ଓ ପାଣି ଦୁଣ୍ଡଆ ଦୁଇଟି ଲେଖାଏଁ ଦୀପଦଣ୍ଡ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଦୀପଦଣ୍ଡରୁ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଦଣ୍ଡନାଟ କୁହାଯାଉଥିବ । ଆଉ କେତେକଙ୍କ ଆଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ ଶିବଙ୍କର ମହାପ୍ରଳୟ କାଳୀନ 'ଉଦଣ୍ଡ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟର' ଅପଭ୍ରଷ୍ଟ ରୂପ ହେଉଛି ଦଣ୍ଡନାଟ । ଗୋଟିଏ କାଠବାଡିକୁ ସିନ୍ଦୁର ବୋଳି ରଙ୍ଗୀନ୍ କପଡାରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କରାଯାଇ ଶିବଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବରେ ସ୍ଥାପନା କରାଯାଏ । ଦଣ୍ଡନାଟରେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି ଶବର ଓ ଶବରୁଣୀ । ପ୍ରଥମେ ଶବର ଶିକାର ପାଇଁ ବନକୁ ଗମନ କରେ, ବନରେ ସର୍ପ ଦଂଶନ ହେତୁ ସେ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରେ । ଶବରର ମୃତ୍ୟୁରେ ଶବରୁଣୀ ଗଭୀର ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଏକ ନିଷ୍ଠ ଭକ୍ତି ଓ ଧ୍ୟାନରେ ଶିବକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ ଓ ଶିବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଶବରକୁ ଜୀବନ ଦାନ କରନ୍ତି । ଦଣ୍ଡ ନାଟରେ ଏହି ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ସହ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗୌଣ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାନ୍ତି ।

ଦଣ୍ଡ ନାଟରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଶିବଭକ୍ତମାନେ । ଏମାନଙ୍କୁ 'ଭଗତା' ବା ଭକ୍ତ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏମାନେ ସଂଖ୍ୟାରେ ତେରଜଣ, ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମୁଖ୍ୟ ଭକ୍ତକୁ ପାଟଭକ୍ତା କୁହାଯାଏ । ପାଟଭକ୍ତା ଏକୋଇଶି ଦିନ ପାଇଁ ଅତିନିଷ୍ଠାପର ଓ ସଂଯତ ଜୀବନଯାପନ କରେ । ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ନିୟମ ଭିତରେ ରହନ୍ତି । ନିରାମିଷ ଓ ହବିଷ୍ୟ ଭୋଜନ ଭିତରେ ଏମାନେ ବାଦ୍ୟକାରମାନଙ୍କ ସହିତ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ  ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ନୃତ୍ୟ ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରହିଥିବା ସ୍ଥାନରେ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରନ୍ତି । ପଣାସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ଏହି ବ୍ରତ ଉଦ୍‌ଯାପିତ ହୁଏ । ଦଣ୍ଡ ନାଟରେ ଦର୍ଶକମାନେ ମଧ୍ୟ ଚଢ଼େୟା-ଚଢ଼େୟାଣୀ, ଶବର-ଶବରୁଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଥୋପକଥନରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ।

(ଘ) **ଚଢ଼େୟା – ଚଢ଼େୟାଣୀ ନାଟ** :- ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ କେତେକ ଚଢ଼େଇକୁ ଧରି ଜିବୀକା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ କେଳା  କିମ୍ବା ଶବର ଜାତିର ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଚଢ଼େୟା ନୃତ୍ୟ ସେଇମାନଙ୍କର କର୍ମ କୌଶଳ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ କଳ୍ପିତ । ଘୋଡ଼ା ନାଚ, ପାଟୁଆ ନାଚ କିମ୍ବା ଦଣ୍ଡ ନାଚରେ ଏହି ଚଢ଼େୟା ତାହାର ଚଢ଼େୟାଣୀକୁ ଦେଖି ପାତ୍ର ରୂପରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଏମାନେ କେବଳ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଛଳରେ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର

ମନୋରଞ୍ଜନ କରିଥାଆନ୍ତି । କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାହାଣୀ ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉ ନ ଥିବାରୁ, ଏମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ଲୋକନାଟ୍ୟ ଦଳ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେବେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ଏକ ପ୍ରକାର । ଚଢ଼େୟା ଚଢ଼େୟାଣୀ ନାଟ ପ୍ରଚଳନ ରହିଛି । ସେମାନଙ୍କ କଥା ବସ୍ତୁରେ ବାରୁଣୀ ଯାତ୍ରା ଉପଲକ୍ଷେ ଚଢ଼େୟା, ଚଢ଼େୟାଣୀଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ଯାତ୍ରା, ସେଠାରେ ଚଢ଼େୟାଣୀର ହଜିଯିବା, ତାହାର ସନ୍ଧାନରେ ଚଢ଼େୟାର ଇତସ୍ତତଃ ଭ୍ରମଣ, ଚଢ଼େୟାଣୀର ଏକ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଚଉକିଦାର ନିକଟରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ, ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣ ଚଢ଼େୟା ସହିତ ତାହାର ଭେଟ ଏବଂ ଶେଷରେ ଚଢ଼େୟାଣୀର ସମସ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇସାରିବା ପରେ ଚଢ଼େୟା ସହିତ ତାହାର ସ୍ୱଗୃହାଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ନାଟ ଅଭିନୀତ ସମୟରେ ଚଢ଼େୟା ଚଢ଼େୟାଣୀର ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଛଳରେ ପୁରାଣ କାହାଣୀର ଅବତାରଣ କରାଯାଇଛି । ସୃଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଚଢ଼େୟାଣୀ ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଛି :-

''ଶୁଣ ହେ ନାଗର, କୁହ ମୋ ଆଗର
ପୃଥିବୀ କାହୁଁ ହୋଇଲା,
କିଏ ଜାତ କଲା, କାହୁଁ ସେ ଅଇଲା
ଏ କଥା କହିବି ଭଲା ।।''

ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଚଢ଼େୟା କହନ୍ତି :-

'' ସେ ସତ୍ୟ ଯୁଗେଣ ନିଜେ ନାରାୟଣ
ବଟ ପତ୍ରରେ ଭାସିଲେ ଗୋ,
ମେଦାସୁରକୁ ବଧ ଯେ କରିଣ
ମେଦିନୀ ତିଆରି କଲେ ଗୋ,
ସେ ସତ୍ୟ ଯୁଗର,
ସତ୍ୟ ନାହିଁ ଦରକାର-''

ଲୋକ ଜୀବନର ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ନିମ୍ନ ବର୍ଗର ଜନ ସମାଜର ସାମାଜିକ ଚିତ୍ର ଏଥିରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଥାଏ ।

(ଙ) **ଡାଲଖାଇ ଓ ରସରକୋଲୀ** : ଡାଲଖାଇ ହେଉଛି ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶା (ସମ୍ବଲପୁର)ର ଏକ ଆଦରଣୀୟ ଗଣ ଲୋକନୃତ୍ୟ । ଏଠାରେ ଡାଲଖାଇ ରୂପେ ଦେବୀ ଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ ଆରାଧାନା କରାଯାଏ । ଆଶ୍ୱିନ ମାସର ମହାଷ୍ଟମୀ ଠାରୁ ଦଶହରା ଭିତରେ ଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଏ । ଏହି ଉତ୍ସବରେ ଆଦିବାସୀ ତରୁଣୀମାନେ ମଥାରେ ଫୁଲ ଓ ପତ୍ର ଖୋସି ଦଳବଦ୍ଧ ଭାବେ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଡାଲଖାଇ ଗୀତ ଓ ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ଯୁବକ-ଯୁବତୀମାନେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇ ଉଠନ୍ତି । ଢ଼ୋଲ, ମହୁରୀ, ମାଦଳ, ଓ ଚାଙ୍ଗୁ ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ବେଳେ ବେଳେ ଯୁବକ ଓ ଯୁବତୀ ଦଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭିତ୍ତିକ ମାଧ୍ୟମରେ କେତେକ ସୁମଧୁର ସଂଗୀତ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ । ଗୀତ ସହିତ ଏମାନେ ଅର୍ଦ୍ଧବୃତ୍ତାକାର ମଥା ନଇଁ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି । ଗୀତର ଶେଷରେ 'ଡାଲଖାଇରେ' ପଦଟି ବାରମ୍ବାର ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବାରୁ ଏହାକୁ 'ଡାଲଖାଇ' ନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଡାଲଖାଇ ଗୀତର ଏହିପରି ଉଚ୍ଚାରଣ ହୋଇଥାଏ, ଯଥା :-

‘‘ଡାଲଖାଇ ବୋ............

କୃଷ୍ଣ ଯାଇଥିଲେ ଯମୁନା କୂଲ

ରାଧା ଯାଇଥିଲେ ଆନିତେ ଜଲ୍ ।

ଧରି ନେଲେ ହାତ କଲା କହ୍ନାଇ,

ଛାଡ଼ ବୋଇଲେ ସେ ଛାଡ଼ଇ ନାହିଁ ।

ଯୁବ ବୟସ ସେ ନନ୍ଦର ପିଲା,

ଦେହ ତାର କଲା କଲା,............ ଡାଲଖାଇ ବୋ...........

ଏହି ନୃତ୍ୟଟି ‘ଡାଲଖାଇ’ ନୃତ୍ୟର ପ୍ରସାରିତ ରୂପ । ଆଙ୍ଗିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଭୟ ନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ପରିଲିଖିତ ହୁଏ ।

(ଚ) **କରମା ନାଚ** :- ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଅନ୍ୟତମ ବିଖ୍ୟାତ ଲୋକନୃତ୍ୟ ଭାବରେ କରମା ନୃତ୍ୟ ବେଶ୍ ଜନପ୍ରିୟ । ବଲାଙ୍ଗୀର, ଢ଼େଙ୍କାନାଳ, ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଏବଂ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହି ନାଚ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ମୁଣ୍ଡା ବିଂଝାଲ, ଖଡିଆ, ଓରାମ, ଏବଂ କୋହ୍ଲ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଏହି ନୃତ୍ୟରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଭାଦ୍ରବ ମାସର ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଏକାଦଶୀ ତିଥିରେ କରମା ପୂଜା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । କରମ୍‌ସାନି ଓ କରମ୍‌ରାନି ଦେବ ଦେବୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆରାଧାନା କରାଯିବା ସହିତ କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଏ, ଏଥିରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନେ ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଯାଇ କରମା ଡାଳ କାଟି ଆଣି ଗ୍ରାମର ଏକ ମୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ପୋତା ହୁଏ । ପରେ ପୂଜା ହୁଏ । ଏହା ପରେ ଯୁବକ-ଯୁବତୀ ଦଳବଦ୍ଧ ଭାବେ ଧାଡି ହୋଇ ମାଦଳ ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି । ଏହାକୁ ‘କେଲିଦମ୍’ ନାଚ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ନିମ୍ନରେ ‘କର୍‌ମା’ ନାଚର ଗୋଟିଏ ଗୀତ ହେଉଛି :-

‘‘ଗାଇବି କରମା ଗୀତ ମୂଳ ନାହିଁ ଆସେ,

ଜୁହାର ଜୁହାର କରମାସାନି ତୋତେ ଏହା

ପରସନ ହୁଅ ମୋତେ ହୋ....

ନାଲ ସୂତା କେରି କେରି ବାଜରେ ବାଂଶରୀ,

ବନ୍ଧୁଗଲେ ପରବାସ ନ ଆସିଲେ ଫେରି,

ଆଜି ଗୁରୁବାର ଆଏରେ କାଲି, ଶୁକୁରୁବାର,

ସମ୍‌ଧିଘର ଦେଇଗଲେ ଖଜାଖିଆଭାର

ଭୋକକଲେ ଘିନିଦେମି ଖଜା ଦୁଇସାର,

ଶୋଷ କଲେ ଷନିଦେବି ନବାତର ପାନି ...’’ ଇତ୍ୟାଦି.... ।

କରମା ଦେବୀଙ୍କୁ ଏଥିରେ ପୂଜା-ଅର୍ଚ୍ଚନା କରାଯାଏ । ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିବା ହେଉଛି ଏହି ନାଚର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

(ଛ) **ଘୁମୁରା ନାଚ** :- ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ  ସ୍ଥାନରେ ତଥା କଳାହାଣ୍ଡି, ବଲାଙ୍ଗୀର, ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଏବଂ କୋରାପୁଟ୍ ପ୍ରଭୃତି ଜିଲ୍ଲାରେ ଘୁମୁରା ନାଚ ବେଶ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ । ଘୁମରା ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକ ନୃତ୍ୟ ବେଶ୍ ପରିଚିତ । ଏଥିରେ କାହାଣୀ ଧର୍ମୀ ସଙ୍ଗୀତମାନ  ମାଧ୍ୟମରେ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥାଏ । ମୁକ୍ତାକାଶୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ଉପକୂଳ ଓଡ଼ିଶାର ପାଲା ଓ ଦାସକାଠିଆ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ନୃତ୍ୟ ରୂପେ ଆଦୃତି ଲାଭ କରିଛି । ଏହି ନାଚରେ କେବଳ ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ରମାନେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଆଦିବାସୀ ଓ ହରିଜନ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ଏହି ନୃତ୍ୟରେ ବିଶେଷ କୁଶଳତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ନାଚରେ ଘୁମୁରା ନାମକ ବିଶେଷ ବାଦ୍ୟ, ଘୁଘୁର, କଂସାଳ ବା ଝାଞ୍ଜ ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ଘୁମୁରା ନାଚରେ ବର୍ଣ୍ଣାଢ଼୍ୟ ପୋଷାକ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ, ପାତ୍ରମାନେ ପାଟଲୁଗା ପରିଧାନ କରନ୍ତି । କଳାକାର ମାନେ ମଥାରେ ମୟୂର ପୁଚ୍ଛର ପଗଡି, ଗଳାରେ ମାଳି ପିନ୍ଧି ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ବୃତ୍ତାକାରରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ଅନୁସାରେ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରନ୍ତି । ଏଇ ନୃତ୍ୟ  ଦଶହରା, ପୌଷ ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ ଓ ବିବିଧ ବିବାହାଦି ଉତ୍ସବରେ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଘୁମୁରା ନାଚରେ କେବଳ ପୁରୁଷମାନେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସହିତ ଲୋକ ରୁଚିକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଓ ଅଧିକ ମନୋରଂଜନ ଧର୍ମୀ କରିବା ପାଇଁ ନାରୀ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଗଲାଣି ।

(ଜ) **କୈସାବାଡି ନୃତ୍ୟ ବା ନାଚ** :-  ବର୍ମା, ମାଳୟ  ସିଙ୍ଗାପୁର, ଭାରତର ଆସାମ, ମଣିପୁର, ନାଗାଲାଣ୍ଡ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶରେ ଏହି ନାଚ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥାଏ । ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଲମ୍ବା ବାଉଁଶ ଧରି ଦୁଇପଟେ ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ବସି ବାଉଁଶକୁ ତଳ ଉପର ବାଡ଼େଇବା ସହିତ ତାଳ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଜଣେ ପୁରୁଷ ଏବଂ ଆଉ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ବାଉଁଶ ମଝିରେ ତାଳେ ତାଳେ ଡେଇଁ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ କୌଣସି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର କିମ୍ବା ସଙ୍ଗୀତର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଏହି ନୃତ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି ନୃତ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ବିଭିନ୍ନ ଶାରୀରିକ କୌଶଳ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ।

(ଝ) **ଦେଶୀୟା ନାଟ** :- କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକପ୍ରିୟ ନାଟକ ହେଉଛି ଦେଶୀୟା ନାଟ । କୋରାପୁଟର ସ୍ଥାନୀୟ ଭାଷାରେ ଆଦିବାସୀ ପରଜାମାନଙ୍କୁ ଦେଶୀୟା ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ଜୟପୁର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଦେଶୀୟା ନାଟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଏହି ସଂପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନାଟ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ହେଉଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଦେଶୀୟା ନାଟ କୁହାଯାଏ । ଏହି ନାଟକରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଚରିତ୍ର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମୁଖା ବ୍ୟବହାର କରିଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ପଶୁପକ୍ଷୀ,  ରାକ୍ଷସ, ଦେବତା ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଏଥିରେ  ମୁଖାର ପ୍ରଚଳନ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣ ମାନାବ ଚରିତ୍ର ପାଇଁ ଏଥିରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦେଶୀୟା ନାଟକରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ତଥା ଢ଼ୋଲ, ମହୁରୀ ଓ କାଠତାଳି ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୀତି ଧର୍ମୀ ନାଟକ । ଏହି ନାଟକର ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନରେ ଗଦ୍ୟ ବଚନିକା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ମୁକ୍ତାକାଶୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଏହି ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥାଏ । ନାରୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କେବଳ ପୁରୁଷମାନେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ କିମ୍ବା ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତିକୁ  ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ଦେଶୀୟା ନାଟର କଥାବସ୍ତୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ ।

(ଞ) **ଘୁଡୁକୀ ବା ଧୁଡୁକୀ ନାଚ** :- ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ଘୁଡୁକୀ ନାଚ ବା ଧୁଡୁକୀ ନାଚ ପ୍ରଚଳନର ଧୁଡୁକୀ ମୁଖ୍ୟ ବାଦ୍ୟ ରୂପେବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଏହି ନୃତ୍ୟରେ  ପ୍ରାୟ ଆଠ ଜଣ କଳାକାର ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ନାଚର ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ଘୁଡୁକୀ ବା ଧୁଡୁକୀ ବଜାଇ ଧୁଡୁକୀବାଲା ମଞ୍ଚରେ ଦେବ ବନ୍ଦନା

କରେ । ଏହାପରେ ଖଞ୍ଜଣି, ଗିନି, ଢ଼ୋଲକ, ମହୁରୀ ବା ତୁରୀ ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଏଥିରେ ପୁରାଣ ଓ ସାମାଜିକ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଆଧାରକରି ସଂଗୀତ ଗାନ କରାଯାଏ । କେତେକ ସ୍ଥଳେ ନାଗାମାନେ ଏଥିରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ।

(ଟ) **ଢ଼ଣକୋଇଲା ଗୀତ** :– ଆଶ୍ୱିନ ମାସରେ ତଅଁଳା ସଂପ୍ରଦାୟର କେତେକ ଲୋକ ମଙ୍ଗଳା ଦେବୀଙ୍କ ଉପସନା ନିମନ୍ତେ ଏଇ ଓଷା ପାଳନ କରାଯାଏ । ମଙ୍ଗଳା ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଘଟ ମସ୍ତକରେ ଧରି ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଏକ ନୃତ୍ୟର ଆୟୋଜନ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ପଦ ରଚନା କରି ଗଦ୍ୟାକୃତି କବିତାମାନକୁ ଏକ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଗାଇ ଗାଇ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିଥାନ୍ତି ।

(ଠ) **ପାଇକ ନାଚ** :– ଏକ ବୀର ରସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋକ ନୃତ୍ୟ ଭାବରେ ପାଇକ ନାଚ ରୂପେ ଲୋକପ୍ରିୟତା ହାସଲ କରିଛି । ଏଥିରେ ବୀର ବା ଯୋଦ୍ଧା ପୁରୁଷମାନେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ସମର ପରମ୍ପରାରୁ ଏହି ନାଚର ଉଦ୍ଭବ ଓ ବିକାଶ ହୋଇଛି । କେତେକ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ମତରେ ପାଇକ ନାଚ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଯୋଦ୍ଧା ପୁରୁଷମାନେ ବିବିଧ ସମର ଅସ୍ତ୍ରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ସମର କୌଶଳ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନାଞ୍ଚଳ ଭିତ୍ତିରେ ଏହି ନାଚର ଗୀତ ଏବଂ ନାଚିବାର ଭଙ୍ଗୀମାନ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ବୀର ରସ ହେଉଛି ଏହିନୃତ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ବିଶେଷତ୍ୱ । ପାଇକମାନେ ସେମାନଙ୍କର କୂଳ ଦେବତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଏଇ ନୃତ୍ୟର ରିହର୍ସାଲ ବା ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ବିଧି ରହିଛି । ଏହାକୁ ପାଇକ ଆଖଡ଼ା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଏହି ନାଚ ପାଇଁ ପାଇକମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବେଶରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାନ୍ତି। ସେମାନେ ଆଢ଼ବନ୍ଧ, କଙ୍କଣ, କୌପୀନ, ରସବାଂଢ଼ି, ଜାନୁଘଣ୍ଟ, ବାହୁଟି, ମୁଣ୍ଡରେ ବିଭୂତି, ମୁଣ୍ଡରେ କଳାଟୋପି, ସିନ୍ଦୂର ଇତ୍ୟାଦି ଲଗାଇଥାନ୍ତି । ଏଇ ନାଚରେ ବୀର, ବାଦ୍ୟ, ବାଜି ଉଠେ । ଗଞ୍ଜାମ, କଟକ, ପୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ଜିଲ୍ଲାରେ ପାଇକ ନାଚରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଚଳିତ ରହିଛି ।

(ଡ) **ନାଗାନୃତ୍ୟ** :– ଓଡ଼ିଶାର ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ମୁଖ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ ହେଉଛି ନାଗାନୃତ୍ୟ । କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଅବସରରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବଳଭଦ୍ର ନାଗାର୍ଜୁନ ବେଶ ଧାରଣ କରନ୍ତି ଓ ଏଇ ସମୟରେ ନାଗାନୃତ୍ୟ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଯୋଡି ନାଗରା ଓ ମହୁରୀ ବୀର ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ କଳାକାରମାନେ ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଢ଼ଙ୍ଗରେ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି ।

(ଢ଼) **ପାଟୁଆନାଚ** :– ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦଣ୍ଡନାଟ ଭଳି ଉପକୂଳ ଓଡ଼ିଶାରେ ପାଟୁଆ ନାଚ ଏକ ଧର୍ମ ଭିତ୍ତିକ ଲୋକ ନୃତ୍ୟ ଭାବରେ ବେଶ୍ ସୁପରିଚିତ । ମହା ବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତିର ତିନିଦିନ ପୂର୍ବରୁ, ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ସାତଦିନ ପୂର୍ବରୁ ପାଟୁଆ ନାଚ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳର କେତେକ ଶକ୍ତି ପୀଠରେ ଘଣ୍ଟ ପାଟୁଆ ଓ ବେତ ପାଟୁଆମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅଦ୍ଭୁତ ନୃତ୍ୟକଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ପଣା ସଂକ୍ରାନ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ନାଟୁଆମାନେ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ସ୍ନାନ, ନିରାମିଷ ଭୋଜନ କରିବା ସହିତ ବେଳାଏ ଉପବାସ କରନ୍ତି । ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ବୁଲି ବୁଲି ବେତ ପାଟୁଆମାନେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି । ଏମାନେ ପାଲାବାଲାଙ୍କ ଅନୁରୂପରେ ଲୁଗା ବା ପାଟବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରନ୍ତି, ମଥାରେ ଚନ୍ଦନ, ସିନ୍ଦୂର, ଆଖିରେ କଳା ଲଗାନ୍ତି, ପୁରୁଷ ବେଶରେ ଏମାନେ ନାରୀଙ୍କ ଭଳି ଓଢ଼ଣୀ ପକାଇ ୪ ଫୁଟ କିମ୍ବା ୫ ଫୁଟ୍ ଲମ୍ବର ଏକ ବେତକୁ ଅର୍ଦ୍ଧବୃତ୍ତାକାର କରି ଦୁଇ ହାତରେ ନିଜ ମଥାରେ ତୋଳିଧରି ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ନୃତ୍ୟରେ ଘଣ୍ଟା, ମର୍ଦ୍ଦଳ, ଢ଼ୋଲ ମହୁରୀ, ମୃଦଙ୍ଗ, ଗିନି ଓ ଝାଞ୍ଜ ଆଦି ପ୍ରଭୃତି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ପାଟୁଆମାନଙ୍କ ସହିତ ବାଦ୍ୟକାରୀ ଦଳ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ବୁଲିବା ସହିତ ଗୀତ ଗାଇ ବାଦ୍ୟ ବଜାଇଥାନ୍ତି ଓ ପାଳିଆମାନେ ପାଳି ଧରନ୍ତି । ଗାଁରୁ ଗାଁ ବୁଲି ଏହି ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ ଏବଂ ପଣାସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି ପୀଠରେ ପାଟୁଆ ମେଲଣ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ ।

ପାଟୁଆ ନାଚର ଅନ୍ୟତମ ବିଭବ ହେଉଛି ଘଣ୍ଟ ପାଟୁଆ । ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି ପୀଠ ଯଥା : ସାରଳା, ମଙ୍ଗଳା, ଜାଗୁଳେଇ ପ୍ରଭୃତି ଶକ୍ତି ପୀଠରୁ ଘଣ୍ଟପାଟୁଆମାନେ ଏକ ସୌସାଦୃଶ୍ୟ କାଷ୍ଠ ସ୍ତମ୍ଭରେ ଦେବୀଙ୍କ ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମାକୁ ନେଇ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

(ଣ) **ଛଉନୃତ୍ୟ** :- ଓଡ଼ିଶାର ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲାରେ ଛଉନୃତ୍ୟ ବେଶ୍ ସୁପରିଚିତ । ଡଃ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶଙ୍କ ମତରେ 'ଛଉ' ମୂକ ନୃତ୍ୟ । ଷଢ଼େିକଳାରେ ମୁଖାକୁ ଛଉ ନୃତ୍ୟ କହନ୍ତି । ଛଉ ବା ମୁଖାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଛଉନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଛଉନାଟ ଶିବପୂଜା ଓ ଶକ୍ତିପୂଜା ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ । ମହାବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତିରେ ତିଦିଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ନୃତ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆୟୋଜନ କରାଯାଏ । ଏହି ନୃତ୍ୟ ମୁକ୍ତକାଶୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୀତ ହୁଏ । ଏହି ନୃତ୍ୟରେ ଜାତି-ଧର୍ମ, ଧନୀ-ଦରିଦ୍ର, ଏବଂ ରାଜା-ପ୍ରଜା ନିର୍ବିଶେଷରେ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ପୁରାଣର ବିଷୟ ବସ୍ତୁକୁ ଆଧାର କରି ଛଉ ନୃତ୍ୟରେ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ହାର୍ମୋନିୟମ୍, କ୍ଲାରିଓନେଟ୍ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଆଧୁନିକ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲେ ହେଁ ଧୂମସା, ମହୁରି, ଚଡ଼ଚଡ଼ି ପ୍ରଭୃତି ସାଧାରଣ ଦେଶୀୟ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ହିଁ ଏହାର ପାରମ୍ପରିକ ସାଥି ।

(ତ) **ଚଇତି ଘୋଡ଼ା ନାଚ** :- ଓଡ଼ିଶାର କୈବର୍ତ୍ତ ସଂପ୍ରଦାୟର ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବ । ଚୈତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ଏହି ନାଚର ଆୟୋଜନ କରାଯାଇଥାଏ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ 'କୈବର୍ତ୍ତ ଗୀତା'ରେ ଏହି ପର୍ବର ସୃଷ୍ଟି ଓ ବିକାଶ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଷୋଡଶ ଶତକର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ପୂଜାର ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ଆସୁଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । କୈବର୍ତ୍ତମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ବାଶୁଳୀଙ୍କର ପୂଜା ଆରାଧନା କରାଯାଏ । ତନ୍ତ୍ର ଯୁଗର ପ୍ରାକ୍ କାଳରୁ ଏହି ପୂଜା ହୋଇ ଆସୁଛି । କୈବର୍ତ୍ତମାନେ ଚୈତ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ଏହାଙ୍କର ପୂଜା ସହିତ ଘୋଡାନାଚର ଆୟୋଜନ କରିଥାନ୍ତି । ବାର ଖଣ୍ଡ ବାଉଁଶ ଚିରି ତହିଁରେ ଘୋଡ଼ାର ପଞ୍ଜରା କରାଯାଇ ତହିଁରେ ମୃତ୍ତିକା ନିର୍ମିତ ଏକ ଅଶ୍ୱଶିର ଖଞ୍ଜାଯାଏ । ପ୍ରଥମରୁ ଧୂପ-ଦୀପ-ନୈବେଦ୍ୟ ଦେଇ ବାଉଁଶକୁ ଆରାଧନା କରାଯାଏ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣ କରି ତାହାକୁ କଟାଯାଏ । ବତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣ କରି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣ କରି ଘୋଡ଼ାକୁ ସୁସଜ୍ଜିତ କରାଯାଏ । ତାହା ପରେ ପୂଜା-ପାଠ ଆରମ୍ଭ କରାଯାଏ । ଦିବସର କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ କରି କୈବର୍ତ୍ତମାନେ ଏକ ସୁସଜ୍ଜିତ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଘୋଡାକୁ ନେଇ ବାହାରନ୍ତି । ସାଙ୍ଗରେ ଥାଆନ୍ତି ଚଢ଼େୟା-ଚଢ଼େୟାଣୀ ବା ରାଉତ-ରାଉତରାଣୀ । ଘୋଡ଼ା ପଞ୍ଜରା ମଝିରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ଏକ ପୁରୁଷ (କଳାକାର) ପ୍ରବେଶ କରି ଗୀତ ଏବଂ ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ନୃତ୍ୟ କରୁଥାଏ । ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଚଢ଼େୟା ଚଢ଼େୟାଣୀ ମଧ୍ୟ ଗୀତ ଆବୃତ୍ତି କରି ନାଚନ୍ତି । ଢ଼ୋଲ, ମହୁରି ହିଁ ଏହି ନୃତ୍ୟର ବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର । ଗାଁ ଦାଣ୍ଡ ହିଁ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କ୍ଷେତ୍ର । ତେଣୁ ଗାଁ-ଗାଁ ବୁଲି ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି ।

(ଥ) **କାଳିକା ନାଚ** :- ଓଡ଼ିଶାରେ ଶକ୍ତି ଆରାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶାକ୍ତ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଶାରଦୀୟ ଉତ୍ସବରେ ଦେବୀ ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ମହାଉତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଓ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ କାଳୀ ପୂଜା କରାଯାଏ । ଦଶହରା ଓ କାଳିପୂଜା ଅବସରରେ ସ୍ୱୟଂ ଦେବୀ ମା' ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ଭକ୍ତକୁ କାଳିସୀ ଲାଗେ । ସେ କଳା ବସ୍ତ୍ରରେ ନିଜକୁ ଆଚ୍ଛାଦନ କରିନ୍ତି । କେଶ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରହେ, ଏହି ବେଶକୁ କାଳିକା ବେଶ କୁହାଯାଏ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ କାଳିକା ମୁଖା ଲଗାନ୍ତି ଏବଂ ଆଉ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ମୁଖରେ କଳା ବୋଳି ହୋଇ ରଣଚଣ୍ଡୀ ବେଶ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଗଳାରେ ବଡ଼ ମନ୍ଦାର ମାଳ ପଡ଼ିଥାଏ, ମଥାରେ ମୁକୁଟ ପିନ୍ଧନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଖଣ୍ଡା ଓ ଅନ୍ୟ ହାତରେ ଖର୍ପର ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଢ଼ୋଲ, ମହୁରୀ ଏବଂ ଘଣ୍ଟର ବାଦ୍ୟରୋଳ ତାଳେ ତାଳେ କାଳିକା ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।

(ଦ) **ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ନୃତ୍ୟ** :-

(୧) ବାଉଁଶ ରାଣୀ ଖେଳ ହେଉଛି କେଳା ସଂପ୍ରଦାୟ ଅନ୍ୟତମ ନୃତ୍ୟ କଳା । ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପରିବାର ନିୟୋଜନ ରହନ୍ତି ।

(୨) ଓଡ଼ିଶାରେ କେଳା ସଂପ୍ରଦାୟର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୃତ୍ୟମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଜଣ ମୁଣ୍ଡ ପୋତା କେଳା ଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ମାଟି ବୋଳି ହୋଇ, ମାଟିର ଗାତ ଖୋଳି ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ବିଚିତ୍ର ଢ଼ଙ୍ଗରେ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି ।

**୩. କେତେକ ସଙ୍ଗୀତଧର୍ମୀ ଲୋକ ନାଟକ**

ପାଲା, ଦାସକାଠିଆ, ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଆଦିକୁ ସଙ୍ଗୀତଧର୍ମୀ ଲୋକ ନାଟକରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ଧର୍ମ ଚେତନା  ସହିତ ଲୋକଙ୍କୁ ମନୋରଂଜନ ଦେବା ହେଉଛି ତା'ର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ପାଲା ଓ ଦାସକାଠିଆ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ ସଙ୍ଗୀତ ଭିତ୍ତିକ ଲୋକ ନାଟକ ।

(କ) **ପାଲା** :- ସମାଲୋଚକମାନେ 'ପାଲା'କୁ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ନାଟ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକୃତ ହେବା ପରେ ପାଲାର ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି ଆଲୋଚକ ଗିରିଜା ଶଙ୍କର ରାୟ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ, ''ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ଏକ ଦିଗରେ ପାଲାର ଆରମ୍ଭ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଯାତ୍ରାର ଆରମ୍ଭ । ପାଲା ଯେଉଁ ଦେଶରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସୁନା କାହିଁକି ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଏଥିରେ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଦେଖାଯାଉନା କାହିଁକି, ଏହା କ୍ରମଶଃ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଧାନ କବିମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରୂପାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହୋଇଥିଲା ଓ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ନାନା ସାମୟିକ ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ପାଲା ଲୋକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା ।'' (ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟକଳା - ଗିରିଜା ଶଙ୍କର ରାୟ, ପୃ. ୨୭) ଆଲୋଚକ ରତ୍ନାକର ଚଇନିଙ୍କ ମତରେ :- ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ସଂପ୍ରଦାୟର ଚିନ୍ତାଗତ ମିଳନ ବା ସନ୍ଧିକ୍ଷଣରେ ଓଡ଼ିଶା ଓ ବଙ୍ଗଳାରେ ପାଲାର ଜନ୍ମ । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର 'ସତ୍ୟ' ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପୀର ଶବ୍ଦର ମିଳନ ଘଟି ଏକ ନୂତନ ଦେବତା 'ସତ୍ୟ-ପୀର' ନାମରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ । ପାଲାରେ ସତ୍ୟ-ପୀରଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରାଯାଏ । ଏଥିରେ  ପଞ୍ଚଦେବତା :- ଗଣେଷ, ନାରାୟଣ, ଅମ୍ବିକା, ଭାସ୍କରଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଏ ।

(ଖ) **ଦାସକାଠିଆ** :- ଦାସକାଠି ବା ଦାସକାଠିଆ ଦକ୍ଷିଣ - ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଲୋକପ୍ରିୟ ଲୋକନୃତ୍ୟ । ଦାସକାଠିଆକୁ ପାଲାର ଅଗ୍ରଜ  ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । କାରଣ ଦାସକାଠିଆ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ସମୃଦ୍ଧି -କାଳରେ ହିଁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିବାର ମନେ ହୁଏ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆମ ଦେଶ ଅଧିକୃତ ହେବା ପରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚକ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି, ''ଦାସ କାଠିଆର ଦୈନିକ  ଭାବ, ସେଥିରେ ବୀର ରସରୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ, ହିନ୍ଦୁ ରାଜୁତା, ବେଶ-ଭୂଷା, ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ରଚନାକୁ ଆଶ୍ରୟ, ପୋଥିର ପ୍ରାଚୀନତା ଆଦି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପାଲା ଅପେକ୍ଷା ଏହା ପ୍ରାଚୀନ କଳା ବୋଲି ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ହେଉଛି ।'' (କୈବଲ୍ୟ ୩ (୧), ୧୯୮୩) । ପାଲା ଶୈଳୀରେ ଦାସକାଠିଆ ଗାୟକ ଓ ପାଳିଆ ବେଶ ପୋଷାକ ପରିଧାନ କରିଥାନ୍ତି । ପାଳିଆ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କାଠି, ବାମ ହାତରେ ଆଙ୍ଗୁଳିରେ ସଜାଇ ଧରି ଦକ୍ଷିଣ ହାତରେ ବାଜାର ତାଳି ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ଗାୟକ କିନ୍ତୁ  ଦୁଇ ହାତରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଲେଖାଏଁ, ଚାରିଖଣ୍ଡ ଘୁଙ୍ଗୁର ଲଗାକାଠି ସଞ୍ଚାଳନ କରି ତାଳି ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ଏହାକୁ କେହି କେହି ରାମତାଳି ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଗାଁ ଦାଣ୍ଡରେ ମୁକ୍ତାକାଶୀ

ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଏହା ଅଭିନୀତ ହୋଇଥାଏ । ଦାସକାଠିଆର ବିଷୟବସ୍ତୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ପୁରାଣରୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । ପ୍ରେମ-ପରିଣୟ, ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ, ବିରହ -ମିଳନ, ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟଗୁଡିକୁ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରାଯାଏ । ରସାନୁସାରୀ ଗାୟକ ଓ ପାଳିଆଙ୍କର ଅଭିନୟ ହୁଏ । ଏମାନେ ବିଷୟବସ୍ତୁ ମାଧ୍ୟମରେ ବୀର, କରୁଣ, ଶୃଙ୍ଗାର, ହାସ୍ୟ ଓ ରୌଦ୍ରାଦି ରସ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି ।

(ଗ) **ସଂକୀର୍ତ୍ତନ** :- ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ସହିତ ଏହି ଲୋକନାଟ୍ୟ କଳାଟି ବାଦ୍ୟ ଓ ନୃତ୍ୟର ସମନ୍ୱୟରେ ବେଶ୍ ଆଦରଣୀୟ । ପାଲା ଶୈଳୀରେ ଗାୟକ ଓ ପାଳିଆ ମାନେ ଖୋଳ, ଗିନି, ଝାଞ୍ଜ, କଂସାଳ, ମୃଦଙ୍ଗ ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଯଥା (୧) ନଦୀୟା କୀର୍ତ୍ତନ ଓ (୨) ଦକ୍ଷିଣୀ କୀର୍ତ୍ତନ ।

(ଘ) **ସୁଆଙ୍ଗ** :- ଭାରତୀୟ ଲୋକନାଟ୍ୟ ପରଂପରାରେ 'ସୁଆଙ୍ଗ' ରଚନା ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ମନେହୁଏ । ପାଣିନିଙ୍କ ସମୟରେ 'ସୁଆଙ୍ଗ' ଏକ ଲୋକପ୍ରିୟ ଲୋକନାଟକ ଥିଲାବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ପତଞ୍ଜଳି ସୁଦ୍ଧା 'ଶୋଭନିକ' ବା 'ଶୌଭିକ' ନାମକ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ତାହା ହିଁ 'ସୁଆଙ୍ଗ' ଶବ୍ଦର ମୂଳ ବୋଲି କେତେକ ସମାଲୋଚକ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମାୟାଧର ମାନସିଂହ 'ସୁଆଙ୍ଗ'କୁ ଆଦିମତମ ଗଣ ନାଟ୍ୟର ସମ୍ମାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସୁଆଙ୍ଗ ହେଉଛି ଲୋକ ନାଟ୍ୟର ପ୍ରାଥମିକ ରୂପ । ସୁଆଙ୍ଗର କଥାବସ୍ତୁ ବୀର ଓ ଶୃଙ୍ଗାର ରସାତ୍ମକ ଥିଲା । ସୁଆଙ୍ଗରେ ପଦ୍ୟର ପ୍ରଚଳନ ପ୍ରାୟ ନଥାଏ । ଆନନ୍ଦ ଦାନ ହେଉଛି ସୁଆଙ୍ଗର ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ଡଃ ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି ସାରଳା ଦାସ ବିରଚିତ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବଚନିକା' ନାମଧେୟ ପୁସ୍ତକକୁ ସୁଆଙ୍ଗର ଆଦିମ ରୂପ ବୋଲି ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଡଃ ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ ମତରେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣ' ଗ୍ରନ୍ଥଟି ସୁଆଙ୍ଗ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ସୁଆଙ୍ଗ ଲେଖକ ଭାବରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତକର ଶେଷ ଭାଗରେ ଭିକାରୀ ନାମକ କବି ମହାଭାରତ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଆଧାର କରି 'ସୁଭଦ୍ରାହରଣ ସୁଆଙ୍ଗ' ରଚନା କରିଥିଲେ ।

୧୮୯୯ ମସିହାରେ ତ୍ରିଲୋଚନ ରାୟଗୁରୁ 'ବଳି ବାମନ ସୁଆଙ୍ଗ' ରଚନା କରିଥିଲେ । ଧ୍ରୁବ ବାରିକ ୧୯୧୧ ମସିହାରେ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲାଖବିନ୍ଧା ସୁଆଙ୍ଗ' ରଚନା କରିଥିଲେ । ସୁଆଙ୍ଗକକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇବା ଦିଗରେ ବନ୍ଧୁ ନାୟକଙ୍କ 'ସବାଖିଆ ସୁଆଙ୍ଗ', ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଦାସଙ୍କର 'ପଠାଣ ସୁଆଙ୍ଗ' ଶେଖ୍ ନଜୀର ମହମ୍ମଦଙ୍କର 'ଇଚ୍ଛାବତୀ ହରଣ ସୁଆଙ୍ଗ', ସୈୟଦ ଉମ୍ର ଅଲ୍ଲୀଙ୍କର 'ଗଣ୍ଡାବଧ ସୁଆଙ୍ଗ' ଭୂମିକା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ପୌରାଣିକ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ସୁଆଙ୍ଗମାନ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା ।

**(ଙ) ଫାର୍ସ ବା ପ୍ରହସନ** :- ସୁଆଙ୍ଗର ସମପର୍ଯ୍ୟାୟର ନାଟ୍ୟଧର୍ମ ରୂପେ ଫାର୍ସକୁ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରେ । ଏଗୁଡିକୁ ଗୀତି ନାଟ୍ୟର ଅବିକଳ ରୂପରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ହାସ୍ୟ-ବ୍ୟଙ୍ଗ ମାଧମରେ ସାମାଜିକ ଦୋଷ-ଦୁର୍ବଳତାରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ଏବଂ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ମନୋରଞ୍ଜନ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ପାରିବାରିକ କାହାଣୀକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଫାର୍ସ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରାଯାଏ । ଗୋବିନ୍ଦ ଶୂରଦେଓଙ୍କ 'ମହନ୍ତ', 'ହାତୁବାବୁ', ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣିଙ୍କ 'ବାବୁ-ବାବୁଆଣୀ ଫାର୍ସ', 'ଧୋବା ଧୋବଣୀ ଫାର୍ସ', 'କେଳା କେଲୁଣୀ ଫାସ', ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିଙ୍କ 'ସଉଦାଗର ଫାର୍ସ', 'ନୂଆ ଜ୍ୱାଇ ଫାର୍ସ', 'ଆବୁ ହୋସେନ ଫାର୍ସ' ଆଦି ରଚନା ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

**(ଚ) ତାମସା/ମୋଗଲ ତାମସା** :- ଓଡ଼ିଶାର ଭଦ୍ରକ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୋଗଲ ତାମସା ପାଇଁ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଭଦ୍ରକ ଅଞ୍ଚଳର କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଭୀଲ ତାମସା, ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତାମ୍ସା, ଚଉଡ଼ା ତାମ୍ସା, ପାଗୀ ତାମ୍ସା, ଫକିର

ତାମ୍‌ସା ଏବଂ ଲେଲିନ୍ ମଜାବାଇ ତାମ୍‌ସା ପ୍ରଭୃତି ରଚନା କରିଥିଲେ । ସାଧାରଣତଃ ତାମ୍‌ସାଗୁଡିକ ଶିବ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥାଏ, ତାମ୍‌ସାଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ 'ମୋଗଲ୍ ତାମସା' ଅନ୍ୟତମ । ଯବନ ଶାସକ-ପ୍ରତିନିଧି ମୀର୍ଜା ସାହେବଙ୍କର ଆଗମନ, ସେବାକାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ସେବା, ସ୍ଥାନୀୟ ଜମିଦାରଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କର ଛୋକ୍‌ରୀ, ବକ୍‌ରୀ, ଛପର ଖଟ୍, ମଶାରି ପ୍ରଭୃତି ଦାବି ତଥା ଦହୀବାଲୀ ନିକଟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମ-ନିବେଦନ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ତାମସାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ମୋଗଲ ତାମ୍‌ସା ସାଧାରଣତଃ ମୁକ୍ତାକାଶୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୀତ ହୁଏ । ମଞ୍ଚର ତନିପାଶ୍ୱରେ ଦର୍ଶକମାନେ ବସିଥାନ୍ତି । ଏହି ତାମସାରେ  କାହାଳୀ, ଯୋଡି ନାଗରା ଏବଂ ଢ଼ୋଲ ପ୍ରଭୃତି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେତୁ ହାର୍ମୋନିୟମ, ଡୁବୀତବ୍‌ଲା, ପଖାଉଜ, ଗିନି, ବେହେଲା ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହାର ହେବାକୁ ଲାଗିଲାଣି । ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛେଦ ବେଶ୍ ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ଏଥିରେ ପୁରୁଷମାନେ ହିଁ ନାରୀବେଶରେ ଅଭିନୟ କରିଥାନ୍ତି ।

**(ଛ) ପ୍ରହଲ୍ଲାଦ ନାଟକ** :- ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ନାଟକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକପ୍ରିୟ । ନୃସିଂହାବତାର ଏବଂ ହିରଣ୍ୟବଧ ହେଉଛି ଏହି ନାଟକର କଥା ବସ୍ତୁ ଏଥିରେ ବହୁଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ରାଗରାଗିଣୀରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି । ମର୍ଦ୍ଦଳ, ମହୁରି, ଝାଞ୍ଜ ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଏହି ନାଟକରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଦୀର୍ଘ ୧୫/୧୬ ଘଣ୍ଟା ଧରି ଅଭିନୟ ଚାଲି ରହେ । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମଞ୍ଚର କଳ୍ପନା କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ନାଟକରେ ବୀର ରସ ହାସ୍ୟରସ ଓ କରୁଣ ରସ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପାଇଥାଏ । ହାସ୍ୟରସ ସୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ । ଧାଇ, ଦ୍ୱାରୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦର ଶିକ୍ଷକ, ସାପୁଆ କେଳା ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ଚରିତ୍ର ରହିଥାନ୍ତି । ବୀରରସ ପାଇଁ ସ୍ୱୟଂ ହିରଣ୍ୟ, କରୁଣ ରସ ପାଇଁ ଲୀଳା ବତୀ  ପ୍ରଭୃତି ଚରିତ୍ରମାନେ ରହନ୍ତି । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଏହି ନାଟକରେ ମୁଖା ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ସମସାମୟିକ ସମାଜ ଜୀବନର ବହୁ ସୁଖ-ଦୁଃଖର ଘଟଣାମାନ ଏଥିରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇ ଚରିତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଥାଏ ।

**(ଜ) ଯାତ୍ରା ବା ଗୀତି ନାଟ୍ୟ** :- ଯାତ୍ରାର ଅର୍ଥ ଅତି ବ୍ୟାପକ, ଯାତ୍ରା ମଧ୍ୟରେ ଲୀଳା, ସୁଆଙ୍ଗ, ତାମସା, ଫାର୍ସ/ ପ୍ରହସନ, ସଂକୀର୍ତ୍ତନ, ଦାସକାଠିଆ, ପାଲା, ଦଣ୍ଡନାଟ, ସଖୀନାଟ, ଚଢ଼େୟା-ଚଢ଼େୟାଣୀ ଆଦି ଲୋକ ନାଟକ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । 'ଯାତ୍ରା' ଶବ୍ଦ ଧା ଧାତୁରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ, ଯାହାର ଅର୍ଥ ଯିବା । ଗିରିଜା ଶଙ୍କର ରାୟ  ଯାତ୍ରାର ଉତ୍ପତ୍ତି କାଳ ବିଷୟରେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି :- ଯାତ୍ରାର ବାସ୍ତବ ଉତ୍ପତ୍ତି କାଳ ବିଷୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କିଛି କହିବା ଅସମ୍ଭବ । ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ମେଳା ସ୍ଥାନକୁ ଧର୍ମ ଉପଲକ୍ଷେ ଅନେକ ଲୋକ ଯାତ୍ରା କରିବା ସମୟରେ ବାଟରେ ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନ ନିମନ୍ତେ 'ଯାତ୍ରା'ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ବୋଲି କାହାରି କାହାରି ମତ । ପୁଣି କେହି କେହି କହନ୍ତି ଯେ, ତୀର୍ଥ ଯାତ୍ରାରୁ ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ଅନେକ ଲୋକ ଏକତ୍ର ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୀର୍ଥ ଦେବତାଙ୍କ ମହିମା ଅଭିନୟ ଛଳରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପ୍ରୟାସରୁ ଯାତ୍ରାର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ଉତ୍ପତ୍ତି ଯେଉଁ କାରଣରୁ ଘଟିଥାଉ ନା କାହିଁକି, ଉତ୍କଳରେ ଯେପରି ଯାହାର ପ୍ରଚଳନ ଅଛି, ଏହା ଯେ ରାମ ଲୀଳାର ମଜଲିସ୍‌ରେ ପରିଣତି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।''(ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟକଳା - ଗିରିଜା ଶଙ୍କର ରାୟ, ପୃ. ୨୯-୩୦)

ଯାତ୍ରା ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ରଚିତ ହୋଇଥାଏ । ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ କଥାବସ୍ତୁକୁ ଆଧାରକରି ଯାତ୍ରାରେ ପରିବେଷଣ କରାଯାଏ । ଯାତ୍ରାରେ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଯାତ୍ରାରେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଅଭାବ ହେତୁ ମୁକ୍ତାକାଶୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ସାଂପ୍ରତିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ବର୍ଣ୍ଣାଢ଼୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯାତ୍ରା ପରିବେଷଣ ହେବାକୁ ଲାଗିଲାଣି । ଯାତ୍ରାର ପୌରାଣିକ କଥାବସ୍ତୁକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଁ ଯାତ୍ରାରେ ପରିବେଷଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ କୌଣସି ଦୁରାତ୍ମାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ ଯଥା - କଂସ ବଧ, ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ବଧ

ପ୍ରଭୃତି, ଅନ୍ୟଟି କୌଣସି ବିଦାୟ ବା ମିଳନରେ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ ଯଥା ଉଷା ପରିଣୟ, ସୁଭଦ୍ରା ହରଣ, ରୁକ୍ମଣୀ ବିବାହ ଆଦି ବିଷୟବସ୍ତୁ । ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଲୋକରୁଚିକୁ ଆଖିଆଗରେ ରଖି ନାଟ୍ୟକାରମାନେ ସାମାଜିକ ଓ କପୋଳକଳ୍ପିତ କଥାବସ୍ତୁ ଯେପରି କି ଅବୈଧ ପ୍ରଣୟ, ବ୍ୟଭିଚାର ଓ ଉତ୍ତେଜନା ବଶରେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ପରି ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଯାତ୍ରା ନାଟକରେ ସ୍ଥାନିତ କଲେ । ଯାତ୍ରା ଓଡ଼ିଶା ଏବଂ ବଙ୍ଗ ପ୍ରଦେଶରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକପ୍ରିୟ । ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରା ପରଂପରା ବଙ୍ଗ ଯାତ୍ରାଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନତମ ବୋଲି କେହି କେହି ଆଲୋଚକ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ଉଭୟ ରାଜ୍ୟରେ 'ଗୀତି ନାଟ୍ୟ' ତଥା 'ଯାତ୍ରା' ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ବୀର ତଥା ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ସହିତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାରୁ ସମନ୍ୱୟରେ ଏହାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ଯେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ପ୍ରଚଳିତ 'ଅପେରା'ର କଥାବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶୈଳୀର ।

ଗୀତିମୟତା ହେଉଛି ଗୀତିନାଟ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ବୈଶି । ଏଥିରେ ସଂଗୀତ ଓ ବାଦ୍ୟ ଆଦିର ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ସଂଳାପର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ଗୀତି ନାଟ୍ୟକାର ହେଉଛନ୍ତି ପୁରୀର ଶଙ୍କର ମିଶ୍ର । ସେ ଶତାଧିକ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ରଚନା କରିଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ସଚଳାହରଣ, ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ହରଣ, ବାଘାମ୍ବର, ଲଳିତା ହରଣ ଇତ୍ୟାଦି ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ସେ ସମୟରେ ବେଶ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୩୬ ମସିହାରେ ଭଦ୍ରକ ଜିଲ୍ଲାର ନଳାଙ୍ଗ ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣି ପ୍ରାୟ ପଚିଶ ଖଣ୍ଡ ଗୀତି ନାଟ୍ୟ, ଲୀଳା, ଓ ସୁଆଙ୍ଗ ରଚନା କରିଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ 'ପାରିଜାତ ହରଣ', 'ସୁଭଦ୍ରା ପରିଣୟ', 'ହାରାବତୀ ହରଣ', 'ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ', 'ମହୀରାବଣ ବଧ', 'ଦକ୍ଷ ଯଜ୍ଞ', 'ମାନ ଭଞ୍ଜନ', 'ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଶକ୍ତିଭେଦ', 'ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ', 'ଭୂତ କ୍ରୀଡା' ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଗୀତିନାଟ୍ୟର ବିକାଶଧାରାକୁ ଆଗେଇ ନେବାକୁ ଏହି ସମୟରେ ଗୀତି ନାଟ୍ୟକାର ହେଉଛନ୍ତି ଭିକାରି ନାୟକ, ବିଜୟ ଗୋବିନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ 'ଲଳିତ ପାଲା', 'ସୁଲୋଚନା ହରଣ', ଆଦି ଗୀତି ନାଟ୍ୟମାନ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର ଗୋପାଳ ଦାସ ଯାତ୍ରାକ୍ଷେତ୍ରରେ ବେଶ୍ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ରଚନା କରିବା ସହିତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେବା, ସଙ୍ଗୀତ ପରିଚାଳନା କରିବା ଏବଂ ଅଭିନୟ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରଚନା ମଧ୍ୟରେ 'ଜୟନ୍ତ ଜୟପାଳ', 'ବ୍ରଜ ଲୀଳା', 'ଜାନୁଭଗ୍ନ', 'କର୍ଣ୍ଣବଧ', 'ମାଧବ ସୁଲୋଚନା' 'ଜୟଦେବ', 'ସୀତା ବିବାହ' ପ୍ରଭୃତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକପ୍ରିୟ । ଏ ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ନୂତନ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର, ଆଡ଼ମ୍ବର ପୂର୍ଣ୍ଣ/ରୁଚିପୂର୍ଣ୍ଣ ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦ ଏବଂ ଅଙ୍ଗରାଗ ବ୍ୟବହାରରେ ଗୋପାଳ ଦାସ ସର୍ବପ୍ରଥମ । ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାତ୍ରାନାଟକ ଏକ ନୂତନ ରୂପ ପାଇଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି, ବାଳକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଯାତ୍ରାକାରମାନଙ୍କୁ ଯାତ୍ରାନାଟକ ଲେଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥିଲା ।

ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ବିଷୟକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଗୀତିନାଟ୍ୟମାନ ରଚନା କରିଥିବା ଅନ୍ୟତମ ନାଟ୍ୟକାର ହେଉଛନ୍ତି ବାବାଜି ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ଦାସ । ଗୀତିନାଟ୍ୟର କ୍ରମବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଥ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଥିବା ଗୀତି ନାଟ୍ୟକାର ହେଲେ ତ୍ରିଲୋଚନ ରାୟଗୁରୁ, ମାଗୁଣି ସାହୁ, ରାଘବ ଚୌଧୁରୀ, ନାରାୟଣ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ, ଉଦୟନାଥ ରାଉତ, ମୁନିସି ହକିମ୍ ଶେଖ୍, ଦୋଳ ଗୋବିନ୍ଦ ମଙ୍ଗରାଜ, ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ମହାପାତ୍ର, ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱାଇଁ, ବାଳକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତି, ହାଡ଼ିବନ୍ଧୁ ପଣ୍ଡା ପ୍ରମୁଖ । କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ କେତେକ ଯାତ୍ରା-ନାଟକ ଲେଖି ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ସେ ପୌରାଣିକ କଥା ବିଷୟ ଭିତ୍ତିକରି କାଳୀୟ ଦଳନ, ବ୍ରଜବର୍ଜନ, ଶରଦ୍ରାସ ପ୍ରଭୃତି ଯାତ୍ରା ନାଟକମାନ ରଚନା କରିଥିଲେ । 'ବିରଜା

ଅପେରା ଦଳ'ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଯାଜପୁରର ନାଟ୍ୟକାର କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ବସୁ । ସେ 'ଶକୁନ୍ତଳା', 'କାରାଗାର', 'କୃଷ୍ଣ ଚରିତ୍ର', 'ଭୂୟାଁଗୀତ', ବ୍ରୁବ୍ର ବାହନ, ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, 'ଯଯାତି କେଶରୀ' ଆଦି ଯାତ୍ରା ନାଟକ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସ୍ୱରଚିତ ଯାତ୍ରା ନାଟକଗୁଡ଼ିକୁ ମୁକ୍ତାକାଶୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ପରିବେଷଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଆଉ ଜଣେ ନାଟ୍ୟକାର ହେଉଛନ୍ତି ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି । ତାଙ୍କ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ 'ରଙ୍ଗସଭା', କର୍ଣ୍ଣବଧ, 'ଦକ୍ଷ ଯଜ୍ଞ', 'ମେଘନାଥ ବଧ', 'ପ୍ରଭାସ ମିଳନ', 'ସୁଶୀଳ ମାଳତୀ', 'ଶ୍ୱେତ ବସନ୍ତ', 'କାଞ୍ଚିକାବେରୀ' ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିପାରିଛି । ଏହି ସମୟରେ ଅନ୍ୟତମ ଯାତ୍ରାକାର ହେଉଛନ୍ତି କଟକର ପଳାଶୋଳ ଗ୍ରାମରେ 'ଜୟଦୁର୍ଗା ନାଟ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ'ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ବାଳକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରା ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ 'ଅମର ବିଳାସ', 'ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର', 'ବିଜୟ ବସନ୍ତ', 'ଚଣ୍ଡୀ ଦାସ', 'ଶଶିରେଖା ହରଣ', 'କାଞ୍ଚିକାବେରୀ', 'ମୋହନ ସୁନ୍ଦର', 'କାଞ୍ଚନ ବାଳା', 'ସୁଦାମା', 'ବାଣାା ପରାଜୟ' ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟତମ । ଯାତ୍ରା ନାଟକର ଆଧୁନିକୀକରଣରେ ଏହାଙ୍କର ଅବଦାନ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱାଇଁଙ୍କ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ରଚନା ମଧ୍ୟରୁ ମଧୁର ବିଜୟ, ବବ୍ରୁବାହନ, କଳାକେତୁ, ଇନ୍ଦୁମତୀ, ମୋହନ ବୀଣା, ମାଧବ ସୁଲୋଚନା, ନଳିନୀପ୍ରମୋଦ, ନିର୍ମଳତାରା, ଜୟନ୍ତ କେଦାର, କପାଳ କୁଣ୍ଡଳା ଇତ୍ୟାଦି ଅନ୍ୟତମ । ''ଓଡ଼ିଶାର ଯେତେବେଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ନାଟକ ରଚନା ହୋଇ ନ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ, ଏହି  ଯାତ୍ରା ହିଁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବିନୋଦନର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଥିଲା ଓ ଉତ୍ସବ ବା ପର୍ବାଦିରେ ଯାତ୍ରାର ଅଭିନୟ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ଏବଂ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଆଖଡାମାନ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ଅତି ଅଳ୍ପ ବ୍ୟୟରେ ଯାତ୍ରାଗୁଡିକ ଅଭୀନିତ ହେଉଥିବାରୁ ଲୋକେ ଏହାର ସମଧିକ କରିପାରୁଥିଲେ ଓ ଟିକଟ ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥିବାରୁ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ଯାତ୍ରା ଦେଖିବାର ସୁବିଧା ପାଉଥିଲେ ।'' (ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟକଳା – ଗିରିଜା ଶଙ୍କର ରାୟ, ପୃ.୩୨) ।

ଆଜି ପଦ୍ୟ ଉପରେ ଗଦ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଇଛି । ଦର୍ଶକମାନେ ପଦ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ଗଦ୍ୟ ଯାତ୍ରା ସହିତ୍ୟ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଗଲେଣି । ଯାତ୍ରା ଆଜି ଏକ ବ୍ୟୟବହୁଳ ଶିଳ୍ପର ପରିରତ ହୋଇଗଲାଣି । ସଂପ୍ରତି ଯାତ୍ରା ନାଟକରେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣାଢ଼୍ୟ ପୋଷାକ, ଆଲୋକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସଫଳ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଦର୍ଶକ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିବାରୁ ଯାତ୍ରା ନାଟକ ଆଜି ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିଛି । ବେତାର/ଦୂରଦର୍ଶନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରେ ପ୍ରାଚୀନ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଓ ଯାତ୍ରା ନାଟକଗୁଡ଼ିକର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା ହୋଇଛି । ଗୋପାଳ ଛୋଟରାୟ ପ୍ରଭୃତି ଯାତ୍ରା ନାଟକକୁ ନୂତନ ରୂପରେଖ ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ ସଫଳ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଅତୀତରେ ଲୋକ ମନୋରଂଜନ ଏହା ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା, ତାହା ଆଜି ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ ।

–୦–

# ସଂକ୍ଷିପ୍ତରେ ଲୋକ ନାଟକ

## (୧) ଲୋକ ନାଟକ କ'ଣ ?

* ଯେଉଁ ନାଟକ ଲୋକଙ୍କ ନିମିତ୍ତ, ଲୋକଙ୍କ ଗହଣରେ ଓ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ପରିବେଷର ହୁଏ ତାହା ଲୋକ ନାଟକ ।
* ଜନସାଧାରଣ ବା ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ମୁକ୍ତାକାଶୀ ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚରେ ଲୋକ ନାଟକ ସାଧାରଣତଃ ଅଭିନୀତ ହୁଏ ଟା
* କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଲୋକ ନାଟକରେ ଦର୍ଶକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ ।
* ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ଆବେଦନ ଥିବା ନାଟକକୁ ମଧ୍ୟ ଲୋକନାଟକ କୁହାଯାଇପାରେ ।
* ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ମାର୍ଗଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି ସାଧାରଣ ଜନ ଜୀବନର ଚିରା ଚରିତ ପ୍ରଥା, ପରଂପରା, ବିଶ୍ୱାସ ଓ ରୀତିନୀତିକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରୁଥିବା ନାଟକ ହିଁ ଲୋକ ନାଟକ ।

## (୨) ଲୋକ ନାଟକର ପ୍ରକାର ଭେଦ ?

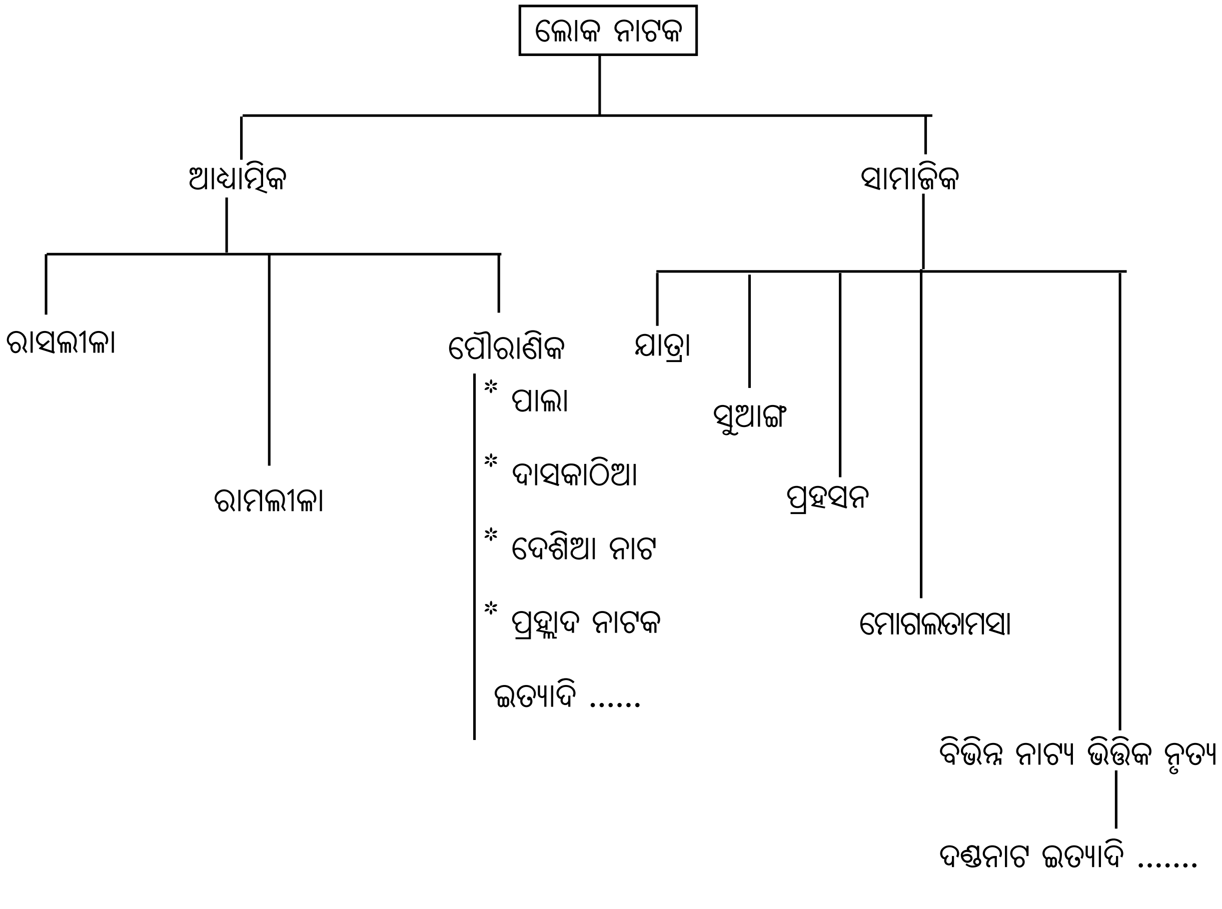

## (୩) ବିଷୟବସ୍ତୁର ମୂଳଉତ୍ସ :

* ଲୋକ ନାଟକ ପୌରାଣିକ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଯାତ୍ରା, ସୁଆଙ୍ଗ, ଗୀତାଭିନୟ, କୃଷ୍ଣ ଲୀଳା, ରାଧା ପ୍ରେମଲୀଳା, ଭାରତ ଲୀଳା, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାଟକ, ରାମଲୀଳା ଓ ରାସ ପ୍ରଭୃତି ।

* ଆଉ କେତେକ ଲୋକ ନାଟକ ଜନସାମାଜର ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟାକୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ସେ ଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ ଯାତ୍ରା, ସୁଆଙ୍ଗ, ପ୍ରହସନ, ମୋଗଲ ତାମସା ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟତମ ।

## (୪) ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଲୋକ ନାଟକ :

ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ଲୋକନାଟକ ସାଧାରଣତଃ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ।

* ଲୀଳା – ରାମଲୀଳା (ସର୍ବତ୍ର), କୃଷ୍ଣ ଲୀଳା, ରାଧା ପ୍ରେମଲୀଳା, ଭାରତ ଲୀଳା, ଏଗୁଡିକ ସାଧାରଣତଃ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରଚଳିତ ।

* ଯାତ୍ରା – ଗୀତିନାଟ୍ୟ (ନାଟ୍ୟକାରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି, ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣି ବାଳକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତି ଅନ୍ୟତମ)

    * ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାଟକ – (କୋରାପୁଟ)

    * ମୋଗଲ ତାମସା – (ଭଦ୍ରକ, ବାଲେଶ୍ୱର)

* ସୁଆଙ୍ଗ – ଏହା କେବଳ ବିଭିନ୍ନ ଯାତ୍ରାର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ଏହା ହାସ୍ୟରସ ପ୍ରଧାନ । ଏଥିରେ ଗଦାର ବ୍ୟବହାର ନଥାଏ ।

* ଛଉ ନୃତ୍ୟ – (ମୟୁରଭଞ୍ଜ) ଏହା ନାଟକ ନୁହେଁ । ଏହା କେବଳ ନୃତ୍ୟ ଭିତ୍ତିକ । ଏଥିରେ ନାଟକୀୟ ଶୈଳୀର ପ୍ରଭାବ ବହୁତ ।

* ଅନ୍ୟାନ୍ୟ –

    (କ) ପାଲା

    (ଖ) ଦାସ କାଠିଆ (ଗଞ୍ଜାମ, ପୁରୀ)

* ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ଲୋକ କଳା – ଚଇତି ଘୋଡା, ଦଣ୍ଡ ନାଟ, ଚଡ୍ଡ୍ରୋ–ଚଡ଼େୟାଣୀ, ଡାଲଖାଇ, କରମା, ରସକେଲୀ, ଘୁମୁରା, କୈସାବାଡ଼ି, ରଣପା, ସଂଚାର, ଦଣ୍ଡିକୁତଲ, ପାଟୁଆ ଯାତ୍ରା, ଧୁଡୁକି ବା ବୁଡୁକୀ ନାଟ ଇତ୍ୟାଦି ।

* ଧନୁଯାତ୍ରା (ବରଗଡ଼ର ବରପାଲି), ରାବଣ ଚୟା, ଶବ୍ଦନାଟ (ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶା)

* ବର୍ତ୍ତମାନର ଆଧୁନିକ ଯାତ୍ରାକୁ ଲୋକ ନାଟକରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ । (ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା)

* ନାଗାନୃତ୍ୟ ବା ନାଚ – (ପୁରୀ)

* ଘୁମୁରା – (କଳାହାଣ୍ଡି)

* ଦଣ୍ଡନାଚ, ପାଟୁଆ ନାଚ (ବାଲେଶ୍ୱର, କେଉଁଝର, ଗଞ୍ଜାମ)

* ଘୋଡାନାଚ (କଟକ, ପୁରୀ, ଗଞ୍ଜାମ) ଇତ୍ୟାଦି ।

ମନୋରଞ୍ଜନ ସହିତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୀତି–ଆଦର୍ଶର କଥା ମଧ୍ୟ ଏହି ଲୋକ ନାଟକରେ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଧାରଣ ସମାଜରେ ଏହା ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ମାଧ୍ୟମ ହୋଇଆସିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ନାଟକର ପରଂପରାରେ ଏମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାବ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ମୁଖ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ପାଲଟିଛି । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ ନାଟକର ପରିକଳ୍ପନା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳଠାରୁ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକନାଟ୍ୟ ପରଂପରା ବେଶ୍ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇପାରିଛି ।

–୦–